

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА
КАФЕДРА АДМІНІСТРАТИВНОГО, ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА ТА ФІНАНСОВО-
ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

зі спеціальності 081 «Право»

Тема: «Адміністративно-правове регулювання діяльності громадських організацій в Україні»

Завідувачка факультету _____ Ю. В. Гаруст
(підпис)

Науковий керівник _____ І. П. Шевченко
(підпис)

Виконавець _____ В. Ю. Таран
студент групи Юмз-72с

Суми 2018

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ.....	9
1.1.Поняття та ознаки громадських об'єднань.....	9
1.2.Види та особливості громадських організацій.....	27
1.3.Принципи утворення та діяльності громадських організацій.....	36
1.4. Висновки дорозділу1.....	44
РОЗДІЛ 2. ЮРИДИЧНИЙ ЗМІСТ ТА СТРУКТУРА АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ.....	46
2.1.Поняття адміністративно-правового статусу громадських організацій.....	46
2.2.Особливості утворення та реєстрації громадських організацій.....	66
2.3.Права та обов'язки громадських організацій.....	77
2.4.Відповідальність громадських організацій.....	93
2.5.Висновки дорозділу2.....	110
РОЗДІЛ 3. АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВЗАЄМОДІЇ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ З ОРГАНАМИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ.....	112
3.1.Поняття взаємодії громадських організацій з органами державної влади.....	112
3.2.Участь громадських організацій у формуванні та реалізації державної політики.....	122
3.3.Участь громадських організацій у виборчому процесі.....	125
3.4.Висновки дорозділу3.....	129
ВІСНОВКИ.....	132

ВСТУП

Актуальність теми. Події, що сталися в Україні протягом останнього часу, змусили по-новому подивитися на проблеми нашої держави. Вони все більш і більш виходять за рамки кабінетів високих політиків і стають надбанням і турботою простих українців. Слід визнати, що на сьогодні існує велика проблема недовіри українського суспільства до влади, суду та в цілому правової системи України, а громадські організації та їх представники мають великий авторитет, до їх думок населення прислухається.

В сучасному демократичному суспільстві є нормою зростаюча соціально – політична активність громадян та їх безпосередня участь в житті держави.

Відповідно до статті 36 Конституції України громадяни України мають право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації України для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів.

Громадські організації – невід'ємна складова громадянського суспільства. Вони є добровільними об'єднаннями громадян, що створюються для вирішення громадських проблем та вираження спільних інтересів. В державах розвинутої демократії громадські організації діють в усіх сферах суспільного життя, вносять вагомий внесок в справу загального добробуту і стабільного поступу, є важливим чинником соціального та політичного життя.

Враховуючи те, що громадські організації є невід'ємною складовою будь-якого демократичного суспільства саме в їх діяльності втілюються дух і

сутність громадянського суспільства. Активність громадських організацій в нашій державі гальмується цілою низкою чинників. Громадяни не сприймають громадські організації як дієвий інструмент захисту своїх прав, низько оцінюють їх ефективність та недостатньо уявляють можливості їх реального застосування. На це значний вплив має недостатня інформованість про існуючі громадські організації та незнання законодавства, що регулює їх діяльність.

Для більш ефективної діяльності громадських організацій також важливим є налагодження ефективного діалогу громадських організацій та влади. Необхідно сприяти розширенню та підвищенню якості роботи консультативно-дорадчих органів (громадських рад) при державних органах, активізувати проведення громадсько-урядових консультацій на постійній основі. Зрештою, питання діяльності громадських організацій повинні бути чітко врегульовані на законодавчому рівні. Слід спростити процедури що регулюють створення, реєстрацію та діяльність громадських організацій. Закони, що регулюють діяльність громадських організацій, повинні бути переглянуті та доповнені.

За таких умов дуже важливо та актуально дослідити адміністративно – правове регулювання діяльності громадських організацій в Україні. Громадські організації перетворюються в сучасному суспільстві на потужну впливову силу, дослідження та вивчення якої дає можливість розуміти її як не тільки важливий, але й достатньо складний процес у суспільно-політичному житті сучасного демократичного суспільства.

Стан наукової розробки. У науці необхідність дослідження правових проблем адміністративно-правового регулювання діяльності громадських організацій в Україні викликана назрілими суспільними потребами.

У ході підготовки магістерської роботи було використано праці відомих вітчизняних і зарубіжних дослідників, зокрема: В.І. Награди, О.В. Ващука, В.Р. Назаряна, С.С. Юрьєва, С. С. Алексєєва, В. Б. Авер'янова, Д. М. Бахраха, Ю. П. Битяка, В. Д. Бабкіна, Ю.В. Делії, В. В.

Копейчикова, О. П. Копиленка, С. В. Ківалова, П. М. Рабіновича, Р. А. Калюжного, Ю. М. Козлова, Т. О. Коломоєць, В. К. Колпакова, А. Т. Комзюка, О. В. Кузьменко, О. П. Кушніренка та ін.

Проте дослідження питання адміністративно-правового регулювання діяльності деграмадських організацій в Україні є актуальним та доцільним.

Мета і завдання дослідження. Виходячи з необхідності вирішення проблеми адміністративно-правового регулювання діяльності громадських організацій в Україні метою даної роботи є дослідження та аналіз адміністративно-правового статусу діяльності громадських організацій в Україні, а також а також з'ясування та усунення прогалин у законодавстві.

Для досягнення зазначеної мети розв'язано такі завдання:

- дослідження сутності механізму адміністративно-правового регулювання громадських організацій;
- виявлення особливостей утворення та реєстрації громадських організацій в Україні;
- з'ясування проблемних питань діяльності громадських організацій, їх права та обов'язки;
- вивчення участі громадських організацій у формуванні та реалізації державної політики і виборчому процесі;
- розробка пропозицій з удосконалення законодавства щодо діяльності громадських організацій в Україні.

Проте на сьогодні існує багато проблем щодо визначення адміністративно-правового статусу громадських організацій, що обумовлено низкою чинників. По-перше, одним із важливих факторів, що перешкоджають ефективній діяльності громадських організацій є їх фінансування. По-друге, відсутністю законодавчого визначення адміністративної відповідальності за порушення законодавства про громадські об'єднання. По-третє, невідповідністю, а у деяких випадках і суперечливістю, норм адміністративного законодавства, що регулюють діяльність громадських оргнізацій. По-четверте, значним дефіцитом

громадянської активності населення є однією з головних перешкод, яка суттєво гальмує розвиток вітчизняного громадського сектору на сучасному етапі. Цьому значною мірою сприяє ставлення населення до діяльності інститутів громадянського суспільства. По-п'яте, низьким рівнем довіри до громадських організацій через низьку оцінку ефективності їх діяльності. Головними ж причинами неефективності громадських організацій, на думку громадян, є їх недостатня активність та неспроможність реально впливати на ситуацію в регіоні та країні.

З огляду на вищевикладене вбачається нагальна потреба в дослідженні діяльності громадських організацій, визначення відповідальності громадських організацій та з'ясування сутності взаємодії громадських організацій з органами державної влади, а також у розробленні на цій основі відповідних висновків.

Отже, мета магістерської роботи полягає у комплексному аналізі діяльності громадських організацій, особливостей адміністративно-правового регулювання їх діяльності.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які виникають у зв'язку з діяльністю громадських організацій в Україні.

Предметом дослідження є закріплена в Конституції України та міжнародних угод право на об'єднання, а також конституційно-правовий статус та діяльність громадських організацій, вдосконалення їх правової бази.

Методи дослідження. Методологічною основою проведеного дослідження стали загальні методи наукового пізнання, а також такі, що застосовуються в юридичній науці: метод аналізу та формально-логічний, порівняльно-правовий, статистичний тощо. Так, метод аналізу використовувався для обґрунтування визначення понять механізму адміністративно-правового регулювання діяльності громадських організацій.

За допомогою формально-логічного методу проведено аналіз законодавства про діяльність громадських організацій в Україні з метою виявлення його недоліків і розробки пропозицій щодо їх усунення.

Статистичний метод застосовувався для узагальнення практики організації і здійснення адміністративно-правового регулювання діяльності громадських організацій в Україні.

Проектування подальших напрямів удосконалення законодавства щодо регулювання діяльності громадських організацій в Україні здійснено за допомогою методів системного аналізу, розробки сценаріїв, прогнозування, аналізу і синтезу.

Через призму порівняльно-правового методу проведено аналіз положень вітчизняного та зарубіжного законодавства про громадські організації.

Науковановизна отриманих результатів обумовлена тим, що на основі наукових здобутків, законодавства та практики його реалізації проведено системне, комплексне дослідження адміністративно-правового регулювання діяльності громадських організацій в Україні.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що сформульовані у цій роботі положення, висновки та пропозиції можуть бути використані у науково-дослідній роботі, правозастосовчій практиці, у навчальному процесі. Результати дослідження можуть також бути використані у подальшій розробці та вдосконаленні законодавства, що регулює діяльність громадських організацій. Також вони можуть скласти підґрунтя для подальших наукових досліджень.

Таким чином, питання адміністративно-правового статусу громадських організацій на теоретичному рівні досліджено недостатньо, а також наявні прогалини в нормативно-правовому регулюванні досліджуваного явища, а тому назріла потреба проведення комплексного правового дослідження такого актуального питання, як адміністративно-правовий статус діяльності громадських організацій.

Достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій підтверджується їх апробацією у вигляді публікації статті у науковому фаховому виданні та обговоренням на засіданнях громадських рад при органах державної влади з обґрунтуванням конкретних пропозицій щодо внесення змін та доповнень до низки нормативних актів України.

Апробація результатів дослідження. Наукова стаття «Адміністративно-правові засади діяльності громадських організацій в Україні» з напрацюваннями магістерської роботи прийнята до друку у перший номер за 2018 рік «Юридичного наукового електронного журналу» – електронному науковому фаховому виданні, заснованому юридичним факультетом Запорізького національного університету. Фахова реєстрація: електронний журнал включений до переліку електронних фахових видань України на підставі Наказу МОН України від 21 листопада 2013 року № 1609. Індекс міжнародного центру періодичних видань: ISSN 2524-0374, Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International (Республіка Польща).

Структура магістерської роботи. Відповідно до логіки дослідження, робота складається з вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи – 142 сторінки. Список використаних джерел містить 297 найменування.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

1.1. Поняття та ознаки громадських організацій

На сьогодні в сучасній юридичній науці та науці адміністративного права відсутнє відповідне науково-теоретичне підґрунтя забезпечення ефективного захисту життєво важливих інтересів людини й громадянина, суспільства й держави тощо. З метою посилення загальноцивілізаційних процесів, до яких залучається українське суспільство і які потребують впровадження демократичних принципів організації публічної влади в спосіб розширення можливостей громадської участі в публічному адмініструванні, посилення впливу інституцій громадянського суспільства на формування та функціонування публічної адміністрації, вироблення та ухвалення за безпосередньої участі громадськості управлінських рішень, необхідно надати наукове визначення терміну «громадське об'єднання». Для досягнення цієї мети необхідно побудувати термінологічний ряд та дослідити визначення детермінантів: «громадський», «організація», «об'єднання», «громадська організація», «громадське об'єднання».

Так, Великий тлумачний словник сучасної української мови визначає поняття «громадський» наступним чином: який виникає, відбувається в суспільстві або стосується суспільства, зв'язаний з ним, суспільний; належний усій громаді, усьому суспільству, колективний, у якому бере участь увесь колектив [1, с.199].

С.І. Ожегов та Н.Ю. Шведова визначають поняття «громадський» як той, який має відношення до роботи, діяльності по добровільному обслуговуванню політичних, культурних, професійних потреб колективу [2, с.440].

На мою думку, громадський – це той, який виникає, відбувається в суспільстві або стосується суспільства та належить усій громаді стосовно

діяльності по добровільному обслуговуванню політичних, культурних, професійних потреб громадськості.

Новітній словник іноземних слів та висловів наводить більш повне визначення поняття «організації» як об'єднання людей, які згруповані загальною програмою, метою й завданням; громадське об'єднання, державна або інша установа, зазначаючи, що зазначене слово походить від французького слова «*organization*», яке водночас виникло від латинського – «*organize*» (повідомляю стрункий вигляд, влаштовую) [3, с. 587].

У міжнародному праві під терміном «організація» розуміється будь-яка спілка працівників або підприємців, що має на меті забезпечення та захист інтересів працівників та підприємців [4, с. 394].

Новий юридичний словник організацію визначає як заснування, затвердження будь-чого; об'єднання, в тому числі суспільне [5, с. 437].

Великий тлумачний словник сучасної української мови визначає організацію як об'єднання людей, суспільних груп, держав на основі спільності інтересів, мети, програми дій [1, с. 679].

С.І. Ожегов та Н.Ю. Шведова прирівнюють поняття організація до державної установи або громадської організації, наприклад, всесвітня торгова організація, профспілкова організація, будівельна організація, молодіжна організація, організація ветеранів праці тощо [2, с.458].

В той же час, вільна енциклопедія Вікіпедія визначає поняття «об'єднання» як сполучення чогось (речовин, груп людей), праця чи дії яких налаштовані на спільну мету [6].

Великий тлумачний словник сучасної української мови поняття «об'єднання» визначає як ціле, що склалося на основі з'єднання, поєднання чого-небудь; організація людей на основі спільності мети, завдань; спілка [1, с. 635].

Охарактеризувавши вищезазначені дефініції, на нашу думку, слід сформулювати поняття «об'єднання» як формування людей, що згруппувалися на базі спільності інтересів, мети, програми дій з ціллю забезпечення та захисту власних прав та інтересів тощо.

Крім того, варто розглянути поняття «громадської організації» та більш широкого поняття «громадського об'єднання».

Є.А. Біленький, М.А. Козловець у соціологічному словнику термінів і понять визначають громадської організації як добровільне, засноване на самоврядуванні об'єднання індивідів, яке представляє інтереси групи населення [7, с. 199].

Ф.М. Кирилюк тлумачить громадські організації як масові об'єднання громадян, створені на основі самоуправління та самодіяльності з метою захисту інтересів певних груп населення (соціальних, професійних, молодіжних, культурно-освітніх та ін.) [8, с. 535].

В.М. Піча, Н.М. Хома інтерпретує громадські організації як об'єднання громадян, які виникають за їхньою ініціативою для реалізації довгострокових цілей, що мають свій статут і характеризуються чіткою структурою [9, с. 27].

В.І. Надрага розглядає громадські організації як об'єкт державно-управлінського впливу, акцентуючи увагу на важливості побудови на всіх рівнях державного управління ефективних механізмів взаємодії органів виконавчої влади та громадських організацій, які безпосередньо мають сприяти розв'язанню державно-управлінських проблем. Ефективна організація конструктивної взаємодії владних структур та громадських організацій з боку держави може стати одним з найважливіших засобів підвищення рівня загальної керованості системи загалом [10, с. 3].

Окрім галузевих юридичних наук, загальні положення про громадські організації містяться у фундаментальній юридичній науці – у теорії держави та права.

О.Ф. Скакун під громадськими організаціями розуміє добровільне об'єднання людей, створене ними для досягнення особистих і громадянських цілей, що діє на засадах самоорганізації, самоврядування, самооплати (спілки, товариства, групи, об'єднання, не засновані урядом або міждержавною угодою) [11, с. 256].

Найчастіше громадські організації є предметом дослідження вчених-

конституціоналістів та вчених-адміністративістів, підходи до розуміння терміна «громадська організація» яких варто розглянути.

О.М. Ващук надає наступне визначення громадській організації як недержавне, некомерційне, добровільне об'єднання громадян, що створюється ними з метою здійснення й захисту своїх прав і свобод та задоволення соціальних, культурних та інших інтересів у порядку, передбаченому Конституцією, законами та нормами цих об'єднань [12, с. 7]. Слід акцентувати увагу, що вказане визначення передбачає такі найсуттєвіші ознаки громадських організацій як легальність, добровільність, неприбутковість.

Енциклопедичний словник із конституційного права за редакцією С.А. Авак'яна тлумачить це поняття як можливість задоволення інтересів членів громадської організації як у межах організації, так і під час її взаємодії з іншими суб'єктами правовідносин, визначаючи громадські організації «як існуючі окремо від держави самодіяльні та самоврядні об'єднання громадян для задоволення їхніх загальних інтересів у середині об'єднання та для досягнення цілей у зовнішньому середовищі методами та засобами, які відповідають природі об'єднання та не суперечать закону» [13, с.392].

У навчальній літературі з адміністративного права, зокрема в підручниках вітчизняних учених: Ю.П. Битяка [14, с. 120]; Г.Г. Забарного, Р.А. Калюжного, В.К. Шкарупи [15, с. 78]; С.О. Мосьондза [16, с. 60]; Ю.А. Ведернікова, В.К. Шкарупи [17, с. 109]; В.К. Колпакова [18, с.169]; С.Г. Стеценка [19, с. 128]; Т.О. Коломоєць, Н.В. Ганжи [20, с. 10] наведено таке визначення громадської організації: «об'єднання громадян для задоволення та захисту своїх законних соціальних, економічних, творчих, вікових, національно-культурних, спортивних та інших спільних інтересів».

Б.В. Росинський наводить більш широке визначення громадської організації: як засноване на членстві громадське об'єднання, створене на основі сумісної діяльності громадян, які об'єдналися для захисту їхніх

спільних інтересів та досягнення цілей, які стоять перед організацією [21, с. 145]. Слід акцентувати увагу на тому, що російський вчений-адміністративіст безпосередньо у своєму визначенні передбачає суттєві ознаки громадської організації: засноване на членстві та створене на основі сумісної діяльності.

У науці адміністративного права громадські організації розглядаються як колективні суб'єкти адміністративного права, які мають власні права та обов'язки у сфері публічного адміністрування.

Так, Є.Є. Додіна зазначає, що в узгодженості з діючим законодавством України громадські організації стали невід'ємною частиною суб'єктів адміністративного права, що вони є не тільки підконтрольними та піднаглядовими суб'єктами управління, але й самі представляють та захищають свої законні інтереси та інтереси своїх членів (учасників) у державних та громадських органах, беруть участь у політичній діяльності, проводять масові заходи (збори, мітинги, демонстрації тощо). У зв'язку з цим, на її думку, громадські організації повинні розглядатись як особливі суб'єкти управлінських відносин, функціонуючі в межах системи адміністративно-правових норм [22, с.5].

Законодавець у статті 1 Закону України «Про громадські об'єднання» від 22 березня 2012 року [23] визначає поняття «громадська організація» як громадське об'єднання, засновниками та членами (учасниками) якого є фізичні особи.

У юридичній літературі існують різні визначення понять терміну «громадська організація» та «громадські об'єднання».

Так, у сучасних юридичних дослідженнях використовуються терміни «об'єднання громадян», «громадські об'єднання» й «громадські організації» як тотожні, що веде до змішування різних категорій об'єднань громадян і, як наслідок, до правової плутанини [24, с. 23]. Тому слід розмежувати ці поняття.

Таким чином, слід відзначити, що в юридичній літературі як

радянського, так і пострадянського періодів немає єдності думок також щодо поняття «громадська організація».

Ц.А. Ямпольська визначила громадську організацію як добровільне, але закріплене формальним членством об'єднання громадян, що працює для досягнення статутних цілей на підставі демократичного централізму, самоврядування та самодіяльності [25, с.32–33].

А.І. Щиглик зазначає, що поняття «громадська організація» необхідно вживати як в широкому, так і вузькому розумінні. У широкому розумінні цей термін уживався при характеристиці майже всіх форм громадської активності того періоду: компартії, профспілок, комсомолу, добровільних народних дружин, товариських судів тощо. У вузькому – для позначення лише тих організацій, які були засновані на добровільному членстві, самоврядуванні, мали власну матеріальну базу та діяли на підставі статутів. Науковець назвав громадські організації масовими й розглянув їх як своєрідну систему (підсистему), єдиний блок політичної системи радянського суспільства [26, с.34–37].

І.М. Рожко вважає громадські організації недержавними об'єднаннями громадян, які володіють такими специфічними ознаками, як добровільне членство, участь членів у створенні матеріальної основи (базы) організації, участь членів в управлінні справами своєї організації [27, с. 87].

О.В. Зайцева підходить до цих термінів як до синонімів і визначає громадську організацію як добровільне формування, що виникло внаслідок вільного волевиявлення громадян, які об'єдналися на основі спільності інтересів [28, с. 34].

А.П. Боровіков зазначає, що громадські організації називаються «громадськими» тому, що вони є недержавними, тобто не є державними установами, і виникають у наслідок волевиявлення членів суспільства для задоволення їх потреб і реалізації інтересів [29, с. 24].

С.А. Солдатов розуміє громадські організації як найважливіший інститут громадянського суспільства, самодіяльні й самокеровані асоціації його членів, що добровільно утворюються для реалізації всіляких особистих

інтересів суб'єктів цих організацій та через їх загальну залежність і взаємозв'язок для вирішення інтересів суспільних [30, с. 34].

За юридичною енциклопедією громадська організація – це об'єднання громадян для задоволення та захисту своїх законних прав і свобод, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів. Громадські організації мають право брати участь у політичній діяльності, проводити збори, мітинги, демонстрації тощо [31, с. 639]. Підґрунтям такого підходу є прийняття цілого ряду законів, що регулюють порядок створення та діяльність окремих видів громадських організацій – профспілок, молодіжних та дитячих, творчих спілок та ін.

О.М. Ващук визначає громадську організацію як неурядове, некомерційне, добровільне об'єднання громадян, що створюється за їх ініціативою з метою здійснення й захисту своїх прав і свобод та задоволення соціальних, культурних та інших інтересів у порядку, передбаченому Конституцією, законами та нормами цих об'єднань [32, с. 5].

А.Я. Сухарев тлумачив громадські організації як добровільні об'єднання, які створюються громадянами відповідно до цілей комуністичного будівництва, а також сприяють розвитку політичної активності та самодіяльності громадян, задоволенню їх інтересів [33, с. 262]. Одже, у вітчизняній літературі фактично не розмежовувалися поняття «громадські об'єднання» та «громадська організація», а останнє, як правило, розглядалося як синонім терміну «громадсько-політична організація» [34, с.20].

В.М. Кравчук під громадськими організаціями розуміє сукупність об'єктивних, добровільних, суспільно корисних, постійно повторюваних, сталих і свідомо скоординованих для досягнення загальної мети соціальних зв'язків та відносин між індивідами, які добровільно об'єднуються для спільного задоволення власних специфічних потреб та інтересів, виступають у межах єдиного правового поля головною сполучною ланкою між державою та суспільством.

Проаналізувавши вищезазначені визначення, відзначимо, що деякі

вчені встановлюють синонімічний зв'язок між цими поняттями, інші вважають, що вони співвідносяться як родо-видові категорії. На нашу думку, громадська організація – це недержавне утворення, що засноване на добровільному членстві, самоврядуванні, з власною матеріальною базою, яке має суворо упорядковану структуру та мету діяльності, направлену на задоволення особистих потреб та інтересів і діє на підставі статуту.

Більш ширше поняття «громадське об'єднання» в науковій літературі також порізно визначено.

Так, С.С. Юр'єв визначає громадське об'єднання як добровільну, недержавну, некомерційну організацію індивідів, які законно реалізують право на свободу асоціацій [35, с. 63].

А.Я. Сухарева визначає громадські об'єднання як існуючі відокремлено від держави самодіяльні й самоврядні об'єднання громадян для задоволення їхніх загальних інтересів усередині об'єднання й для досягнення цілей у зовнішньому середовищі методами й засобами, що відповідають природі об'єднання й не суперечать закону [36, с. 384].

О.Ф. Скакун формулює поняття об'єднання громадян як добровільне громадське формування людей, створене на основі спільності інтересів для реалізації своїх прав і свобод [11, с. 257]. Об'єднання громадян не є об'єктами управління з боку державних структур, їх діяльність визначається статутом (положенням), цілями й завданнями їх створення, що не виходять за межі закону. Беручи участь у соціально-політичному й культурному житті суспільства й держави, громадські організації та їх об'єднання реалізують права, передбачені статутами(положеннями).

О.О. Дарков визначає об'єднання громадян найважливішою формою реалізації конституційного права громадян на об'єднання, яка представляє собою недержавне, добровільне, самодіяльне, самоврядне, некомерційне формування, що створюється за ініціативою громадян, які об'єдналися на підставі спільності інтересів і діють для досягнення загальних цілей методами й засобами, що не суперечать закону [37, с. 47].

Т.О. Коломоець, Н.В. Ганжа вважають, що об'єднання громадян – це

добровільне громадське формування, створене на основі єдності інтересів громадян для здійснення захисту своїх прав і свобод, а також задоволення політичних, соціальних, економічних та інших інтересів [20, с. 10]. Порівняння визначень «громадська організація» та «об'єднання громадян» дає підстави свідчити, що вчені-адміністративісти при визначенні поняття «громадське об'єднання» враховують його обов'язкові ознаки, які виокремлюють дослідники науки конституційного права, політології, соціології при визначенні саме поняття «громадська організація». Ця ситуація пояснюється близькістю цих понять, а також тим, що громадська організація є видом громадського об'єднання.

На підставі аналізу наведених вище дефініцій представляється можливим те, що цей термін вживався при характеристиці майже всіх форм громадської активності: громадських спілок, громадських організацій, політичних партій, добровільних народних дружин тощо.

Усі вони, як було вже зазначено, співвідносяться між собою як родовидова категорія.

Закон України «Про громадські об'єднання» у редакції від 19 липня 2017 року визначає громадське об'єднання як добровільне об'єднання фізичних осіб та/або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних, та інших інтересів.

Слід відмітити, що законодавець припускається помилки логічного змісту, пов'язаної з тим, що елементи дефініції не можуть відповідати дефінієндуму (об'єднання як добровільне об'єднання). Водночас, правовий статус громадських об'єднань урегульовується не тільки нормами приватного права. Крім того, слід наголосити на тому, що права і свободи не здійснюються, а реалізуються. Таким чином, вважаємо, що громадське об'єднання – це добровільне самоврядне утворення фізичних осіб та/або юридичних осіб з метою реалізації та захисту власних прав, свобод та інтересів, що мають різні форми громадської активності (спілки, організації, партії, дружини тощо).

Виходячи із цього, слід п. 1 ст. 1 Закону України «Про громадські об'єднання» доповнити вищезазначеною дефініцією громадського об'єднання.

Зазначу, що законодавець стверджує в п. 5 ст. 1 Закону України «Про громадські об'єднання» про те, що «громадське об'єднання може здійснювати діяльність зі статусом юридичної особи або без такого статусу». На мою думку, наявність статуту надає цьому утворенню статусу юридичної особи, який передбачає, що юридична особа це суб'єкт права, здатний від власного імені набувати права й обов'язки, за умови реєстрації в установленому законом порядку. Організація (організаційна форма), що має відокремлене майно, здатна від свого імені набувати майнових і особистих немайнових прав і нести обов'язки, бути позивачем та відповідачем у суді, арбітражному (господарському) або третейському суді

Цивільний кодекс визначає юридичну особу як організацію, створену і зареєстровану в установленому законом порядку [38].

Юридичні особи, залежно від порядку їх створення, поділяються на: юридичних осіб приватного права; юридичних осіб публічного права.

Крім того, юридичні особи можуть створюватися у формі товариств, установ та в інших формах, установлених законом (ч.1 ст. 83 ЦК).

Також юридичні особи поділяються на підприємницькі юридичні особи та непідприємницькі юридичні особи.

Так, до підприємницьких юридичних осіб слід віднести господарське товариство; колективне підприємство (юридична особа, створена декількома юридичними або фізичними особами для отримання прибутку, наприклад, колективне сільськогосподарське підприємство, спільне підприємство тощо); приватне підприємство (юридична особа, створена фізичною особою як єдиним засновником); дочірнє підприємство (юридична особа, створена юридичною особою як єдиним засновником); державне підприємство (юридична особа, створена для здійснення господарської діяльності державою як єдиним засновником); казенне підприємство (юридична особа, створена для здійснення господарської діяльності державою як єдиним

засновником); комунальне підприємство (юридична особа, створена для здійснення господарської діяльності місцевою громадою як єдиним засновником); виробничий кооператив (юридична особа, створена шляхом об'єднання фізичних осіб для спільної виробничої або іншої господарської діяльності на засадах їх обов'язкової трудової участі з метою одержання прибутку). До непідприємницьких юридичних осіб слід віднести: кредитну спілку; установи (юридична особа, створена державою або органом місцевого самоврядування для здійснення відповідної публічної функції); споживчий кооператив (юридична особа, створена шляхом об'єднання фізичних та/або юридичних осіб з метою задоволення споживчих потреб його членів); громадську організацію; політичні партії; благодійні організації; релігійні об'єднання; об'єднання співвласників житла; міжнародні організації тощо [39].

Водночас, можливість громадського об'єднання без статуту не надає такого статусу прав і обов'язків і не визначає мети, напрямок та цілі діяльності громадського об'єднання та не дає можливості притягнення громадських об'єднань до відповідальності за вчинення протиправних вчинків.

Пропоную з п.5 ст.1 Закону України «Про громадські об'єднання» виключити слова «або без такого статусу».

Слід відзначити, що ст.2 Закону України «Про політичні партії в Україні» від 5 квітня 2001 року визначає політичну партію як зареєстроване згідно з законом добровільне об'єднання громадян – прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, що має своєю метою сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян, бере участь у виборах та інших політичних заходах.

Політична партія – особливе громадське об'єднання, що безпосередньо ставить перед собою завдання оволодіти політичною владою в державі або взяти в ній участь через своїх представників в органах державної влади та місцевого самоврядування. В Україні політична партія – це зареєстроване згідно із Законом України «Про політичні партії в Україні»

добровільне об'єднання громадян – прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, що має своєю метою сприяння формуванню й вираженню політичної волі громадян, бере участь у виборах та інших політичних заходах [40].

Так, природа політичної партії полягає в тому, що вона об'єднує у своїй структурі громадян певних соціальних верств і груп, а також завдяки цій структурі партія бере участь у процесах здобуття, утримання та впливу на державну владу. З іншого боку, політична партія як організована частина певної соціальної спільноти відображає її політичну ідеологію в прагненні змінити або зберегти існуючі в суспільстві відносини, а також роль, характер і реалізацію державної влади. Партія чи кілька партій репрезентують відповідний політичний рух, що несе в собі певну ідеологію стосовно розвитку суспільства. У напрямі будь-якого руху політичних ідей партія відіграє роль організованої структури цього суспільного руху, реалізатора й втілювача його ідеології в суспільстві через участь у політичному процесі. Тому справедливим є також визначення політичної партії як громадського об'єднання, що прагне досягти політичної влади шляхом обрання своїх членів на державні посади з тим, щоб її політична філософія могла бути відображена в державній політиці.

Саме політична партія в політичній системі суспільства є важливим і необхідним елементом здобуття, впливу та здійснення політичної влади.

Вона є тим інститутом політичної системи, що акумулює й виражає політичні інтереси тих чи інших суб'єктів політики, які спрямовані на здобуття або утримання державної влади, крізь призму їхніх ідеологічних засад.

Тому виникає потреба у формулюванні дефініції політичної партії як особливої форми громадського об'єднання, що зареєстровано згідно із законодавством України як добровільне утворення, метою якого є сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян через своїх представників у публічній адміністрації та здобуття, впливу та здійснення політичної влади в країні.

Водночас слід відмітити, що Конституція України визначає два види об'єднань громадян: політичні партії та громадські організації. Проте в зв'язку із прийняттям Закону України «Про громадські об'єднання» від 22 березня 2012 року, який визначає, що громадське об'єднання за організаційно-правовою формою утворюється як громадська організація або громадська спілка виникає колізія законодавства.

Сьогодні існують думки щодо врегулювання правового статусу політичної партії окремим законом. Тому, на нашу думку, в умовах реалізації завдань адміністративної реформи, що пов'язана з універсалізацією та стандартизацією законодавчої бази, не є раціональним збільшувати законодавчу сферу. Пропонуємо внести до Закону України «Про громадські об'єднання» Главу із назвою «Політичні партії», а п. 2 ст. 1 зазначеного закону слід доповнити наступним: «утворюється як громадська організація, громадська спілка та політична партія». Крім того, до Закону України «Про громадські об'єднання» слід внести п. 4.1. ст. 1 вищевизначеною дефініцією «політична партія».

Право на об'єднання є одним із тих суб'єктивних прав, які суттєво впливають на реалізацію всього комплексу прав і свобод громадян і є одним з найважливіших інститутів адміністративного права [41, с. 81]. Це визначає універсальне, багатопланове значення права на об'єднання та є важливим засобом як соціалізації громадян, так і формування громадянського суспільства загалом. Крім того, особливістю права на об'єднання є його реалізація в колективній формі, здійснення в громадськості, асоціації [42, с.12].

Активність громадських об'єднань є беззаперечною ознакою розвиненого громадянського суспільства, демократичної та правової держави, у якому належним чином забезпечується та гарантуються права та свободи громадян, що мають реальну можливість брати участь в управлінні державними справами.

В Україні останнім часом стрімко збільшується як кількість громадських об'єднань, так і обсяги їхньої діяльності на всеукраїнському,

регіональному та місцевому рівні.

За офіційними даними Міністерства юстиції України, лише у 2017 р. було легалізовано 276 всеукраїнських та міжнародних громадських організацій, понад 3 тис. місцевих об'єднань громадян, понад 1,4 тис. осередків всеукраїнських та міжнародних громадських організацій [43]. Якщо брати за критерій розподілу громадських організацій їхній напрямок діяльності, можна констатувати, що у 2007 році найбільш активно створювались громадські організації саме професійного спрямування [44], у 2008 та 2009 р. професійні громадські організації займали друге місце після організацій оздоровчого та фізкультурно-спортивного спрямування, що становило відповідно 15 та 17 % від усіх зареєстрованих протягом року громадських організацій в Україні[43].

Форми суспільної активності громадян виражено в діяльності їх різних об'єднань, тому поняття «громадські об'єднання» є узагальнюючим, що відображає різноманітність цих форм у реальному житті суспільства.

Діяльність об'єднань громадян носить найрізноманітніший характер. Вона може бути спрямована на участь у розробленні державної політики, розвиток науки, культури, відродження духовних цінностей, розв'язання конкретних соціальних проблем окремих категорій та груп громадян, здійснення благодійної діяльності, охорону навколишнього природного середовища, обумовлюватися спільністю професійних та інших інтересів громадян тощо [45, с. 140].

Для більш змістовної характеристики громадських об'єднань слід виокремити їх характерні ознаки.

Розвиток науки адміністративного права охарактеризується значною увагою наукової спільноти до громадських об'єднань як суб'єктів адміністративного права. Відомі вчені-адміністративісти Н.Ю. Беляєва, Г.П. Бондаренко, П.Т. Василенков, М.І. Єропкін, Ю.М. Козлов, О.П. Коринєв, Г.О. Кудрявцева, В.І. Лайтман, О.Є. Лунєв, В.М. Манохін, І.В. Март'янов, Р.С. Павловський, В.І. Попова, С.О. Солдатов, М.С. Студенікіна, С.С. Студенікін, В.Д. Трофімов, Д.В. Шутько,

А.І. Щиглик, Ц.А. Ямпольська у своїх наукових роботах з адміністративного права досить детально розглядали ознаки громадських об'єднань та їхню класифікаціютощо.

У Великому тлумачному словнику під ознакою розуміється риса, властивість, особливість кого-, чого-небудь [1, с. 664].

Виділяють багато різновидів ознак, найважливішими серед яких є поділи на характерні та нехарактерні ознаки, що відповідає головним і другорядним властивостям, а також постійні (необхідні) і тимчасові (випадкові) ознаки.

Соціологічна наука передбачає такі обов'язкові ознаки громадських об'єднань, як добровільність та самоврядність. Видатний англійський соціолог і філософ Г. Спенсер ще в ХІХ столітті першим дослідив та описав шість типів соціальних інститутів. При цьому він не передбачав окремий вид соціального інституту як громадські об'єднання, проте приділяв належну увагу професійним об'єднанням юристів, суддів та законників зокрема, відносячи їх до окремого типу соціальних інститутів, якому дав назву «професійні установи».

Дослідник вважав, що будь-які соціальні інститути забезпечують можливість членам суспільства задовольняти власні потреби,що є однією з головних функцій соціальних інститутів відповідно до положень сучасної соціологічної науки [46, с. 202-203].

Крім того політологічна наука, так само як і соціологічна, убачає обов'язковими ознаками громадських об'єднаньсамоуправління та самодіяльність. Проте політологічна наука безпосередньо в визначенні поняття «громадські об'єднання» акцентує увагу на формальних ознаках організації: статуті, чіткій структурі, документально оформленій меті діяльності, які й відрізняють їх від іншого суб'єкта політичної системи суспільства – громадських рухів є (наймасовіших об'єднань людей), створених для досягнення лише певної мети. Громадські організації є вагомими чинниками суспільних перетворень, вони впорядковують суспільне життя. Наука політологія найбільшу увагу приділяє громадським

організаціям, які мають значний політичний вплив [47, с. 536].

С.С. Юр'єв виділяє важливі ознаки громадських об'єднань такі, як добровільність, законність, некомерційний характер, персональне членство. Він також підкреслює незалежний від держави (уряду) характер цих утворень, який виражається в їх здатності незалежно здійснювати функції, які не є державними [48, с.15].

М.І. Єропкін у своїх наукових працях зазначав, що усім громадським об'єднанням притаманна низка загальних ознак, які відрізняють їх від державних органів. Він виділяв наступні обов'язкові ознаки громадських об'єднань: 1) громадське об'єднання створюється на добровільних началах самими працюючими за їхньою ініціативою; 2) самоуправління;

3) вступаючи у громадське об'єднання, громадянин стає її членом, набуваючи при цьому відповідні права та обов'язки; 4) громадське об'єднання, як правило, не володіє владними повноваженнями та не може застосовувати державний примус; 5) основні питання організації та діяльності громадського об'єднання урегульовані уставами та положеннями, які приймаються самими об'єднаннями; 6) громадське об'єднання видає акти, обов'язкові для її членів [49, с.84–85].

У своїх подальших наукових працях дослідник виділяв інші загальні ознаки громадських об'єднань:

1) організаційну та майнову відособленість від інших громадських організацій та державних органів, 2) чітку організаційно-структурну оформленість, яка індивідуалізує громадську організацію; 3) рівноправність та різноманітність членів організації; 4) стабільність складу громадської організації, що поєднується з можливістю її оновлення; 5) наявність спеціальної правосуб'єктності, яка визначається специфічними цілями функціонування цієї громадської організації [50, с. 90–91].

В.Д. Сорокін виділив інші загальні ознаки громадських об'єднань:

1) організаційну та майнову відособленість від інших громадських об'єднань та державних органів; 2) чітку організаційно-структурну оформленість, яка індивідуалізує громадське об'єднання; 3) рівноправність

та різноманітність членів об'єднання; 4) стабільність складу громадського об'єднання, яке поєднується з можливістю її оновлення; 5) наявність спеціальної правосуб'єктності, яка визначається специфічними цілями функціонування цього громадського об'єднання [51, с. 90–91].

О.Є. Лунев у своїх дослідженнях визначав такі ознаки громадських об'єднань: 1) заснування на добровільному членстві; 2) заснування на матеріальній участі членів об'єднання в створенні її майнової основи;

3) наявність виборних органів, які формуються безпосередньо її членами або уповноваженими (делегатами) [52, с. 95–96].

Ю.М. Козлов, який зазначав, що громадське об'єднання у своїй сукупності не мають єдиних ознак, що загальне між ними лише те, що вони створюються на засадах добровільності та самоуправління, організаційного оформлення об'єднання громадян, їхня діяльність підпорядкована завданням комуністичного будівництва. Принципи формування окремих громадських організацій, їхня внутрішня система, а також сфера діяльності є різними [53, с. 121].

І.М. Рожко зазначає, що громадські об'єднання володіють такими специфічними ознаками, як добровільне членство, участь членів у створенні матеріальної основи (базис) організації, участь членів в управлінні справами своєї організації [54, с. 17].

С.А. Солдатов визначає наступні ознаки громадських об'єднань: добровільність створення для реалізації різноманітних особистих інтересів суб'єктів цих організацій через їх загальну залежність і взаємозв'язок для рішення громадських інтересів [55, с. 34].

О.О. Дарков, проаналізувавши основні ознаки, виокремлює ознаки громадських об'єднань, якими є недержавність, добровільність, самодіяльність, самоврядність, некомерційність формування, спільність інтересів, досягнення загальних цілей тощо [37, с. 47].

Ю.П. Битяк визначає, що громадським об'єднанням притаманні ознаки, що відрізняють їх від державних організацій. Він виділяє загальні ознаки, характерні для всіх об'єднань, а також окремі специфічні ознаки,

притаманні тим чи іншим об'єднанням громадян. До загальних ознак дослідник відносить наступне:

а) добровільність об'єднання, що відображається у добровільності вступу та виходу з об'єднання громадян, методах роботи, сутністю яких є досягнення певної мети внутрішньо-організаційними методами, особливих формах примусу, з яких найвищою є виключення із членів об'єднання громадян;

б) організаційні заходи, якими в діяльності об'єднань громадян виступають самоврядування та саморегуляція;

в) відсутність у об'єднань громадян внаслідок їх природи державно-владних повноважень (за винятком випадків, коли держава делегує окремі повноваження такого роду і закріплює їх законодавче, наприклад, закріплення за громадськими інспекторами охорони природи права складати протоколи про адміністративне правопорушення) [56, с.121].

Учений Ю.П. Битяк поряд із загальними ознаками громадських об'єднань виокремлює:

а) членство в об'єднанні та відносини членства, що впливають звідси;

б) обов'язковість участі членів об'єднання громадян у його роботі та створенні матеріальної бази об'єднання шляхом внесення членських внесків;

в) наявність статуту об'єднання громадян. Як правило, у діяльності об'єднань громадян відсутні комерційні цілі або одержання прибутку. Винятком є лише діяльність кооперативних організацій. Крім того, допускається господарська або інша комерційна діяльність об'єднань громадян для виконання їх статутних завдань та цілей [56, с.121].

Підводячи підсумок щодо переліку ознак, притаманних громадським об'єднанням, виділено такі добровільність об'єднання; самоврядування; некомерційність формування; спільність інтересів; досягнення загальних цілей; відносна відокремленість громадських об'єднань від політики; участь членів у створенні матеріальної основи (бази) об'єднання; активність

громадських об'єднань тощо.

1.2. Види та особливості громадських організацій

У багатьох країнах світу громадська активність людей, їх самоорганізація і вирішення навіть досить вузькокорпоративних проблем тієї чи іншої соціальної групи населення отримує розуміння та сприяння з боку держави та суспільства.

Виражаючи інтереси різних соціальних груп, верств суспільства, громадські об'єднання здатні зробити значний внесок у стабілізацію процесів розвитку соціального буття, сприяти зміцненню добробуту населення. У сучасних економічних умовах наша держава часто «уникає» розгляду широкого кола питань, що стосуються життя знедолених, зокрема і неспроможних, залишаючи за собою в більшості випадків лише їхній соціальний захист. Тому й зростає роль та значущість громадських об'єднань, асоціацій та мікрогруп громадян, зокрема тих, що об'єднують представників різних об'єктів соціальної політики й забезпечують неухильність соціальних процесів. Наявність громадських об'єднань є реальною ознакою здатності суспільства до самореалізації в складних соціально-економічних умовах.

Форми реалізації громадських ініціатив через громадські об'єднання повинні являти собою взаємопов'язану та взаємодоповнюючу систему до виконання органами влади власних повноважень в інтересах окремих, соціально вразливих груп населення та суспільства загалом.

За час після здобуття незалежності Україна пройшла значний шлях нарощування числа та вдосконалення форм різноманітних громадських об'єднань. За даними Міністерства юстиції України, у 2017 році в Україні налічувалось більше 40 000 зареєстрованих громадських об'єднань, з яких понад 1000 мали загальноукраїнський статус. Це досить високий показник, особливо якщо врахувати, що станом на 2010 р. в Україні було зареєстровано 20 000 організацій, а в 2009 р. їх було всього 4000. Хоча цілком ймовірно, що тоді значним був недооблік місцевих та регіональних

організацій, водночас їх число може бути дещо перебільшеним. Поки що не вироблено загальноприйнятої методики зведення даних реєстрації громадських об'єднань на різних рівнях; під час підрахунку ієрархічно побудованих організацій можливе дублювання одних і тих самих організацій тощо [57, с.476].

Цим можна пояснити різні оцінки щодо кількості громадських об'єднань, оскільки діє велика кількість незареєстрованих об'єднань, які уособлюють і реально задовольняють найрізноманітніші інтереси громадян. За кількістю громадських структур наша країна, мабуть, випереджає деякі західні країни [58, с. 16]. Але важливим показником розвитку громадянського суспільства є не тільки кількість громадських об'єднань, але й участь людей у їх діяльності – громадська залученість. Крім того, важливо враховувати не тільки їх фактичну участь, а й тенденції щодо потенційної

готовності українських громадян приєднатися до певного виду громадських об'єднань, розуміння ними ролі об'єднань громадян у демократичному суспільстві. За даними всеукраїнського опитування громадської думки щодо громадських об'єднань, проведеного в Україні в травні 2015 р. 51 % українців уважали, що громадські об'єднання дуже важливі для суспільства, тоді як 25 % вважали їх неважливими, а 24 % не мали жодної думки з цього приводу [59, с. 2]. Це опитування також показало, що тільки 25 % респондентів не бажали приєднатися до жодного виду громадських об'єднань та 5 % не мали позиції щодо цього питання. Інші ж вказали на той чи інший вид громадських об'єднань, у яких вони згодні були б працювати.

Важливим аспектом аналізу громадських об'єднань є їх класифікація. Окрім можливості кваліфікованого обліку, вона дає змогу змалювати загальну картину існуючої мережі горизонтальних зв'язків між членами суспільства, визначити, які форми суспільної активності більше, а які менше розвинені. Оскільки діяльність об'єднань є дуже багатогранною й вони вступають у найрізноманітніші суспільні відносини з іншими структурами суспільства, критеріїв такої класифікації може бути чимало.

Так, за Законом України «Про громадські об'єднання» вони поділяються на громадські організації або громадські спілки, під якими законодавець розуміє громадську організацію як громадське об'єднання, засновниками та членами (учасниками) якого є фізичні особи, а громадську спілку як громадське об'єднання, засновниками якого є юридичні особи приватного права, а членами (учасниками) можуть бути юридичні особи приватного права та фізичні особи.

Класифікація громадських об'єднань носить найрізноманітніший характер. Вона може бути спрямована на участь у розробленні державної політики, розвиток науки, культури, відродження духовних цінностей, розв'язання конкретних соціальних проблем окремих категорій та груп громадян, здійснення благодійної діяльності, охорону навколишнього природного середовища, обумовлюватися спільністю професійних та інших інтересів громадян тощо.

Кожне окреме громадське об'єднання не ізольоване від інших, функціонує у взаємодії з іншими, і разом вони створюють національну систему громадських об'єднань в Україні. Така система є достатньо складною й володіє розгалуженою мережею внутрішніх організаційних зв'язків. До її складових частин віднесемо окремі блоки, підсистеми й рівні різного порядку.

Різноманітність і багатоплановість прав та інтересів громадян, з метою реалізації яких створюються громадські об'єднання, а також чисельність організаційно-правових форм останніх, обумовлює значну кількість базових характеристик у громадських об'єднаннях, які виступають відповідними критеріями класифікацій громадських об'єднань.

Термін «класифікація» (фр., англ. «classification» походить від лат. «classis» – клас і «facio» – роблю) – це система розподілення об'єктів (процесів, явищ) за класами (групами тощо) відповідно до визначених ознак [60, с. 567].

Класифікація є одним із важливих аспектів аналізу громадських організацій. Одним із призначень класифікації є впорядкування та

кваліфікований облік громадських об'єднань. Крім цього, класифікація дає змогу відобразити загальну картину існуючої мережі громадських об'єднань, визначити, які форми суспільної активності є більш розвиненими.

На сьогодні в теорії права зроблено декілька спроб класифікувати громадські об'єднання. Унаслідок значної кількості та багатоманітності громадських об'єднань при їх класифікації виникають певні труднощі, які насамперед пов'язані з визначенням єдиного критерію. Саме тому при класифікації громадських об'єднань прийнято виходити з різних критеріїв.

Для класифікації громадських об'єднань дослідники оперують поняттям «критерій». Критерій – це грецьке слово, яке означає засіб рішення, мірило оцінки. У загальному значенні критерій – це властивість, на основі якої здійснюється оцінювання, визначення або класифікація[61].

Причому, поняття «критерій» (від лат. «critērium», яке зводиться до грецького «κρίτήριον» – здатність розрізнення; засіб судження, мірило, пов'язаного з грецького «κρίνω» – розділяю, розрізняю) слід розуміти як мірило, вимоги, випробування для визначення або оцінки людини, предмета, явища; ознака, взята за основу класифікації [62].

У літературі зустрічаються види громадських об'єднань, які базуються на врахуванні різних критеріїв.

Значну увагу класифікації об'єднань громадян приділяють В.К. Колпаков та О.В. Кузьменко, пропонуючи різноманітні критерії для класифікації: мету створення та діяльності, територіальний масштаб діяльності, спосіб обліку членів, шлях легалізації, вік, досягнувши якого дозволяється бути членом об'єднання громадян [63, с.170].

В.В. Кравченко основним критерієм класифікації громадських об'єднань вважав характер членства в громадському об'єднанні [64, с. 33–34].

І.М. Рожко наголошує, що слід враховувати функціональний аспект громадських об'єднань, тобто визначальним критерієм класифікації повинні бути функції громадських об'єднань. Це обумовлено

відображенням у функціях сутності та змісту діяльності громадських об'єднань [54, с. 7].

І.С. Дзюбко, К. М. Лемківський громадські об'єднання поділяють:

- а) за родом діяльності – конструктивно орієнтовані, пізнавальні, опозиційні, аматорські, національні та інші;
- б) за поставленими цілями – соціально-вартісні й асоціальні, політизовані й неполітизовані;
- в) за інтересами – економічні, професійні, суспільно-політичні та інші;
- г) за правовим статусом – легалізовані та не легалізовані;
- д) за соціально-класовими ознаками – робітничі, фермерські та інші;
- е) за спонукальними мотивами виникнення – соціально усвідомлені (організації ветеранів, студентської молоді, кооператорів), вартісно-орієнтовані (рух «зелених», спілка «Чорнобиль»), традиціоналістські зумовлені (релігійні, національні об'єднання);
- ж) за масштабами діяльності – міжнародні, внутрішньодержавні, локальні;
- з) за ступенем і формою організації – стихійні й організовані, слабкі й високоорганізовані [65, с.14].

О.М. Ващук вважає критеріями класифікації громадських об'єднань їх базові характеристики, а саме: порядок здійснення легалізації; організаційна структура та характер членства; статус та територія дії; суб'єкти діяльності; вид організаційно-правової форми; мотиваційні аспекти створення; сфера суспільного життя, у якій діє відповідна організація [66, с. 6].

А.І. Щиглик класифікацію громадських об'єднань здійснював за колом їх діяльності, де найбільш масовими об'єднаннями визнавалися профспілки, комсомольські організації, творчі спілки, товариство «Знання» тощо [67, с. 32].

Сьогодні в літературі зустрічаються класифікації громадських об'єднань, які базуються на врахуванні різних критеріїв.

Так, Ц.А. Ямпольська пропонувала класифікувати об'єднання залежно від мети, заради досягнення якої створено громадське об'єднання. Так, на її думку, громадські об'єднання бувають комерційні та некомерційні. Комерційні об'єднання можуть бути створені у формі: товариств і товариств, муніципальних і державних установ, виробничих кооперативів і навіть унітарних підприємств. Однак останні не наділені правом власності. Некомерційні об'єднання можуть бути створені у формі: громадських організацій, релігійних об'єднань, споживчих кооперативів, благодійних фондів та інших, які передбачені законом [68, с. 57–58].

Л.І. Лойко розподілила громадські об'єднання за спрямованістю на групи: професійні (профспілки, асоціації фермерів тощо); економічні (об'єднання підприємців, банкірів, роботодавців та ін.); соціально-демографічні (ветеранські, жіночі, молодіжні); конфесійні (церкви, релігійні общини, об'єднання мирян); культурологічні та просвітницькі; творчі (об'єднання артистів, письменників, художників); спортивно-туристські та оздоровчі; наукові та науково-технічні; оборонні; національно-культурні; екологічні [69, с. 235].

М.М. Новіков визнає класифікацію громадських об'єднань залежно від характеру спрямованості їх діяльності та виділяє: 1) правозахисні об'єднання (організації, фонди, асоціації та інші об'єднання, що присвячують свою діяльність обстоюванню громадянських прав і свобод першої необхідності, відображаючи потреби вітального характеру для забезпечення життєдіяльності людини як біологічного виду); 2) соціально-екологічні об'єднання; організації, фонди, рухи, асоціації тощо, які відстоюють інтереси вищого – духовного і творчого – рівня, а також збереження умов здорового природного існування, що обумовлюються наявністю в кожної людини потреб високого рівня; 3) політичні партії, діяльність яких спрямована на забезпечення потреб громадян у задоволенні суто політичних прав та інтересів [70, с. 7].

Л.І. Кормич та Д.С. Шелест вважають, що основою для класифікації громадських об'єднань має бути відмінність у суспільних сферах діяльності.

Автори виділяють п'ять видів громадських об'єднань: 1) об'єднання, що діють в економічній сфері та сфері трудових відносин (спілки споживачів, адвокатів, профспілки, кооперативна спілка); 2) об'єднання в соціальній сфері (об'єднання ветеранів, товариства інвалідів, благодійні організації);

3) об'єднання у сфері дозвілля і відпочинку (спортивні об'єднання, спілки філателістів, книголюбів тощо); 4) об'єднання у сфері релігії, науки, культури (церкви, наукові асоціації, спілки письменників, художників, артистів тощо); 5) об'єднання в політичній сфері (екологічні рухи, організації із захисту прав жінок, національних меншин, за мир тощо) [71, с. 123].

В.М. Бесчастний, О.В. Філонов, В.М. Субботін вважають, що є три основні види громадських об'єднань: державні (органи влади, управління і т. д.); прибуткові (фірми, підприємства); недержавні й неприбуткові громадські об'єднання [72, с. 7].

Т.Н. Слинько та О.Г. Кушнарєнко об'єднали всі громадські об'єднання у такі групи: екологічні, соціально-екологічні, природоохоронні; правозахисні групи та об'єднання; борці за справедливість; робітничий рух; громадсько-культурні, творчі, спортивні (здорового способу життя); жіночі рухи; миротворчі рухи; історико-патріотичні [73, с.45].

Н.Р. Нижник, С.Д. Дубенко, Л.Ф. Пашко зазначають, що за поставленими цілями поділ громадських об'єднань варто зробити наступним чином: а) об'єднання, які створюються для висловлення, задоволення чи захисту інтересів членів певного об'єднання; б) об'єднання, які створюються для надання соціальних послуг населенню та іншим споживачам; в) об'єднання, що просувають і захищають суспільні інтереси, у тому числі й інтереси соціальних груп, які потребують додаткової соціальної підтримки [74, с. 46 – 47].

А.Ф. Колодій класифікує громадські об'єднання за їх спрямуванням та змістом за такою схемою: 1) об'єднання, діяльність яких спрямована на самих себе: а) захисні, що найчастіше виступають як групи тиску, домагаючись від влади врахування своїх інтересів; б) самопомогові;

в) аматорські (любительські); 2) об'єднання, діяльність яких спрямована на інших: а) благодійні фонди й організації; б) громадсько-політичні та політичні об'єднання [75, с. 206].

Зазначимо, що завдання громадських об'єднань тісно поєднується із завданнями, які стоять перед суспільством на кожному етапі його розвитку. В умовах розбудови громадянського суспільства в Україні громадські об'єднання повинні стати дієвим елементом механізму здійснення повновладдя українського народу.

На мою думку, класифікація громадських об'єднань не може бути простою через складність феномену, але вона має бути логічною. Маємо на меті запропонувати власну класифікацію громадських об'єднань, в основі яких лежали б сутнісні властивості громадських об'єднань, і яка б поєднала політичну, економічну та соціальну сферу.

У сучасному суспільстві ці сфери взаємопереплітаються (і особливо це стосується діяльності громадських об'єднань, кожен з яких часто діє в усіх сферах). Зокрема, соціальна сфера, тобто сфера всіх об'єднань, яка переросла в родинні стосунки та мережеві відносини. Це характерно й для політичного життя, оскільки йому тепер притаманні всі форми соцієтарності (самоідентифікації) – від неформальних мереж через соціальні рухи, політичні партії і, нарешті, формалізовані державні структури [76]. З урахуванням уже існуючих класифікацій і спираючись на проведений аналіз, ми пропонуємо власну класифікацію громадських об'єднань.

На наш погляд, найбільш повну характеристику громадських об'єднань дозволяє дати їх класифікація: 1) за організаційно-правовими ознаками, згідно з чим виділяються: масові об'єднання громадян (громадські спілки тощо); органи громадської самодіяльності (народні дружини з охорони громадського порядку); органи громадського самоврядування (ради і колективи мікрорайонів, домові; вуличні комітети тощо); 2) за статусом та територією діяльності можна виділити об'єднання громадян: міжнародні, всеукраїнські, місцеві, іноземні неурядові організації. Масштаб діяльності органів громадської самодіяльності та

органів громадського самоврядування обмежений кордонами конкретних адміністративно-територіальних одиниць;

3) за суб'єктом функціонування (або за характером діяльності): громадські об'єднання, які орієнтуються на задоволення прав та інтересів певних суб'єктів; громадські об'єднання, які створюються для надання послуг населенню та іншим споживачам; громадські об'єднання, що просують і захищають суспільні інтереси, у тому числі й інтереси соціальних груп, які потребують додаткової соціальної підтримки тощо; 4) за ступенем участі в державно-політичному житті: об'єднання, що діють у загальних, суспільно-корисних цілях (культурно-релігійні, просвітницькі, етнічні та екологічні об'єднання); об'єднання для задоволення соціальних потреб (благодійні об'єднання та фонди); об'єднання для здійснення переважно особистих інтересів (жіночі, молодіжні організації, інші громадські організації – спортивні, творчі тощо).

1.3. Принципи утворення та діяльності громадських організацій

Визначення адміністративно-правового статусу громадських організацій неможливе без стійкого фундаменту правового регулювання, яким, у водночас, виступають першооснови, основні правила, за якими діє регулююча правова система. Такими основоположними ідеями є принципи.

У правовій державі адміністративно-правовий статус громадських організацій має базуватися на демократичних принципах, у яких відображено політико-правові ідеї, погляди носія влади і суверенітету народу – на право як соціальну цінність [77, с. 61 – 62]. Демократичність цих принципів полягає в тому, що вони забезпечують здійснення широких і реальних прав учасників правовідносин, надійні гарантії їх реалізації, доступність і простоту створення та функціонування громадських об'єднань та дають можливість кожній зацікавленій особі реалізувати право на об'єднання, що закріплене Конституцією України.

Категорія принципу як методологічна основа є першочерговою й первинною в теорії будь-якої науки. Для юридичної науки питання про принципи права завжди було актуальним.

Питання принципів завжди посідало в праві непересічне місце. Термін «принцип» походить від латинського «*principium*», що означає начало, основа у філософії, те, що лежить в основі деякої сукупності фактів або знань, із збереженням первинного відтінку – перший, основний, вихідний [78, с.214]

Є.Ф. Губський вирізняє два аспекти терміна «принцип»: у суб'єктивному розумінні – як основоположне положення, передумова, а в об'єктивному розумінні – як вихідний пункт, першооснова [79, с. 363].

Так, А.М. Колодій з погляду гносеології наголошує на тому, що категорія «принцип» тісно пов'язана з категоріями «закономірність» і «сутність». Поняття «принцип» співвідноситься з категорією «ідея» у тому випадку, коли під останньою філософи розуміють внутрішню логіку, закон

існування об'єкта, те, що складає його внутрішню сутність [80, с. 16–17]. Проте сутність і закон не одноманітні, не тотожні, а однорівневі поняття.

Крім того близькими є поняття закону й принципу, оскільки закономірність відображає систему зв'язків між явищами, а принцип уособлює в собі основні якості, сутність кожного з явищ, які співставляються. Наголошено, що поняття «принцип» пов'язується з категорією «ідея» у тому разі, коли під значенням останньої розуміють внутрішню закономірність існування об'єкта, тобто те, що визначає його внутрішню сутність.

Значення слова «принцип» у сучасних українських тлумачних словниках подається як особливість, покладена в основу створення або здійснення чого-небудь, спосіб створення або здійснення чогось. Правило, яке покладене в основу діяльності якої-небудь організації, товариства тощо [1, с.941].

Категорія «принцип» у згаданих значеннях застосовується щодо різноманітних соціальних явищ – права, економіки, політики, моралі тощо. Поняття «принцип» прийнятне лише до тих категорій, які саме можуть бути названі визначальними, основоположними, оскільки принцип є узагальненим виразом суті відповідного явища, що відображає об'єктивно існуючу реальність і закономірності, які в ньому діють.

У юридичній науці під принципом розуміють основоположне, вихідне положення певної теорії, вчення, науки тощо [80, с. 27].

Саме тому для характеристики принципів утворення та діяльності громадських об'єднань слід з'ясувати сутність детермінантів «принципи», «принципи права» тощо.

Теоретики права відокремлюють різні види принципів, наприклад: конституційні принципи, принципи побудови державного апарату, принципи функціонування державного апарату, принципи теоретичних засад тощо.

У сучасній юридичній літературі існує чимало досліджень, присвячених принципам, аналіз яких дає можливість виділити декілька

основних підходів щодо тлумачення цього терміну, а саме: принцип – категорія об’єктивна. Наприклад, О.Ф. Скакун визначає назву як об’єктивно притаманні праву відправні положення, безперечні вимоги (позитивні зобов’язання), які висуваються до учасників суспільних відносин з метою гармонійного поєднання індивідуальних, групових та суспільних інтересів, зауважуючи, що принципи – це система координат, у межах якої розвивається право, і одночасно вектор, що визначає напрямок його розвитку.

Н.С. Полєвий визначає принципу у широкому розумінні як начало, вихідний пункт, становлення буття – у даному випадку існування тієї чи іншої діяльності [81, с. 83].

С.С. Алексєєв називає принципами керівні начала (ідеї) права, які у концентрованому вигляді характеризують його зміст [82, с.123]. Це «згустки» юридичної системи, явища сутнісного порядку, що виражають економічні та соціально-політичні основи, розповсюджують економічні та соціально-політичні вимоги (уже в юридичному вигляді) на всі діючі юридичні норми [83, с. 239].

А.М. Колодій вважає принципи такими правовими явищами, які безпосередньо пов’язують зміст права з його соціальними основами – тими закономірностями суспільного життя, на яких дана правова система побудована, і які вона закріплює [80, с. 104].

Юридичні принципи – це основні ідеї. Так, М.М. Марченко пропонує трактувати їх як основні ідеї, вихідні положення процесу його формування, розвитку і функціонування; конструкції, на засадах яких встановлюються і функціонують не тільки норми, інститути або галузі, але й уся правова система [84, с. 54].

Юридичні принципи – сфера правосвідомості, правової ідеології [85, с. 155–156]. Правові принципи – це головні ідеї, які виражають основні вимоги до системи права тієї чи іншої держави [86, с.55–56].

Отже у юридичній літературі різних періодів спостерігаємо велику розмаїтість дефініцій зазначених принципів. Так, деякі автори

визначаються як «ідейну пружину» [87, с. 225], інші акцентують увагу на тому, що це «закономірності, зв'язки, відносини» [88, с. 37], або «поняття», «положення, що відбиває закономірності суспільного життя» [89, с. 215; 90, с. 21], «соціальні умови» [91, с. 302] тощо.

На мою думку, під принципами слід розуміти основні ідеї, вихідні положення, які виражають головні вимоги щодо діючої системи соціально-правових норм.

Для з'ясування сутності принципів утворення та діяльності громадських організацій слід з'ясувати сутність «принципів діяльності» та «принципів діяльності громадських об'єднань».

Так, А.І. Денисов наголошує, що принципи діяльності – це правові ідеї, які пронизують все право в загалом чи окремі групи правових норм, інститутів чи галузей права [92, с. 95]. Це ті ідеї, які надають праву єдність змісту.

В.М. Манохін констатує, що принципи діяльності є формою суспільної свідомості, яка здійснює ідейний, інформаційно-виховний вплив загального характеру, тобто виконує функцію загального закріплення суспільних відносин, що і дає можливість розглянути їх з позиції певних ідей, керівних основ [93, с. 21].

В.М. Семенов дотримується думки, що принципи діяльності прийнято визначати як основоположні начала, що обумовлені тією роллю, яку вони відіграють в існуванні та розвитку права. Практично принципи діяльності визначають самостійність тієї чи іншої роботи, тому вони висловлюють сутність конкретної поведінки. На їх основі відбувається побудова всіх інших норм, інститутів, які не можуть суперечити принципам. Принципи є якісними особливостями, соціально-юридичною спрямованістю тієї чи іншої діяльності [94, с. 23].

А.М. Васильєв визначає принципи діяльності як основні положення, які виражають сутність відповідної галузі права [95, с. 12].

Б.М. Бабій, В.М. Корецький та В.В. Цветков під принципами діяльності розуміють основні найзагальніші, вихідні положення, засоби,

основні правила, які визначають природу, соціальну сутність цієї діяльності, її спрямованість [96, с. 616 – 617].

С.Д. Гусарев підтримує наукові погляди, згідно з яких основними принципами діяльності є основні засади, вихідні положення, які відображають сутнісні властивості будь-якої діяльності [97, с. 26].

На мою думку принципи діяльності – це керівні, найголовніші начала, ідеї, що відображають закономірності розвитку тієї чи іншої діяльності, яка характеризує природу та сутність відповідної діяльності та визначає її направленість.

Ураховуючи значну кількість принципів діяльності, різні вчені висувають пропозиції щодо їх класифікації. Так, Г.А. Борисов виділяє групи принципів діяльності: загальнополітичні; правові; принципи побудови і діяльності різного роду суб'єктів [98, с. 10].

С.С. Алексєєв здійснює поділ принципів діяльності на соціально-економічні, соціально-політичні, інші загальносоціальні, а також спеціально-юридичні [99, с. 262 – 263.].

Ця класифікація принципів діяльності містить принципи утворення та діяльності різного роду суб'єктів, серед яких непересічне місце посідають принципи утворення та діяльності громадських об'єднань.

Принципи утворення та діяльності громадських організацій, як і будь-які інші принципи, утворюють певну систему. Проте в науковій літературі, досліджуючи принципи громадських об'єднань та їх видів, принципи не систематизують і не поділяють на окремі групи. Однак систематизація принципів створення та діяльності громадських організацій, на мій погляд, необхідна для всебічного вивчення на науковому рівні громадських об'єднань як правової категорії.

І.Т. Темех принципи утворення та діяльності громадських організацій, які відображені у законодавстві, за нормативно-правовими актами, у яких вони закріплені, поділяє на: 1) конституційні принципи; 2) принципи, що встановлені Законом України «Про громадські об'єднання» [100, с.59].

У Конституції України прямо визначені загальні принципи, на підставі яких створюються й діють усі громадські об'єднання, а саме: свобода об'єднання; добровільність; законність; самоврядування; рівноправність [101].

Відповідно до ст. 3 Закону України «Про громадські об'єднання», встановлено, що громадські об'єднання створюються й діють на основі принципів: 1) добровільності; 2) самоврядності; 3) вільного вибору території діяльності; 4) рівності перед законом; 5) відсутності майнового інтересу їх членів (учасників); 6) прозорості, відкритості та публічності.

М.М. Новіков поділяє принципи утворення та діяльності громадських об'єднань *на загальні, поодинокі та ситуаційні*. Загальні принципи притаманні для всіх громадських об'єднань загалом, поодинокі – характерні лише для певної сфери діяльності громадських об'єднань, ситуаційні – характерні лише для певної ситуації в діяльності громадських об'єднань.

Г.Л. Монастирський до загальних принципів утворення та діяльності громадських об'єднань відносить наступні:

- 1) зворотного зв'язку;
- 2) розвитку;
- 3) змагальності, конкуренції;
- 4) додатковості;
- 5) відповідності цілей та ресурсів;
- 6) відповідності розпорядництва та підпорядкування;
- 7) відповідності ефективної діяльності та економічності;
- 8) оптимального поєднання централізації і децентралізації;
- 9) прямого зв'язку;
- 10) синхронізації [102, с. 73–78].

Є.Є. Захаров принципи створення та діяльності громадських об'єднань, ґрунтуючись на їх цільовому призначенні в механізмі правового регулювання, поділяє на три групи: 1) структурні; 2) принципи процесу;

- 3) принципи кінцевого результату.

Доструктурних принципів громадських об'єднань належать:

1) розподіл обов'язків в організації; 2) єдність мети громадських об'єднань та управління нею; 3) співвідношення централізації й децентралізації тощо. Структурні принципи забезпечують чітку взаємодію між загальними цілями та завданнями громадських об'єднань, з одного боку, та їх розподіл на більш часткові та дрібні [103, с. 73].

Принципи процесу визначають характер та зміст діяльності громадських об'єднань загалом та її кожного члена зокрема. Серед них – принципи справедливості, дисципліни, винагороди членів (учасників), корпоративного духу, єдності команди, підпорядкування меті та завданням об'єднання тощо.

Основою *принципів кінцевого результату* є правильно сформоване і раціонально спрямоване об'єднання, яке характеризується порядком та стабільністю, а її члени повинні проявляти ініціативу та сумлінність при виконанні завдань. До принципів кінцевого результату громадських об'єднань відносяться: 1) порядок; 2) стабільність; 3) ініціатива [103, с.73].

Вищезазначене дозволяє дійти висновку, що під принципами утворення та діяльності громадських організацій слід розуміти основні засади, вихідні ідеї, що характеризуються універсальністю, загальною значущістю, відображають їх сутність та діяльність із забезпечення прав та свобод громадян і закріплюються в Конституції та чинному законодавстві України.

Проаналізувавши вище визначені принципи утворення та діяльності громадських об'єднань та організацій, варто відзначити те, що цей перелік не є вичерпним.

Крім того, з метою використання різними сферами та видами діяльності принципів утворення та діяльності громадських організацій їх варто розподілити на **загальні та спеціальні** принципи утворення та діяльності громадських об'єднань, а також із вище визначеної класифікації ситуативні принципи.

Так, до **загальних принципів утворення та діяльності громадських організацій**, на мій погляд, слід віднести: принцип верховенства права;

законності; свободи об'єднання; добровільності; самоврядування; рівноправності; гласності, а до **спеціальних** – вільного вибору території діяльності; рівності перед законом; відсутності майнового інтересу їх членів (учасників); прозорості, відкритості та самоконтролю.

Однак система законодавчо визначених принципів створення та діяльності громадських об'єднань не обмежується лише ст. 6 Закону України

«Про об'єднання громадян», яка має назву «Принципи створення та діяльності об'єднань громадян». Перелік принципів, закріплених у цьому Законі, значно ширший.

Таким чином, принципи утворення та діяльності громадських об'єднань виражають і підкреслюють їх сутність. Керівна роль принципів громадських об'єднань полягає в тому, що всі норми, які регламентують створення та діяльність громадських об'єднань, повинні відповідати їм. Характер зв'язків держави й громадських об'єднань певною мірою залежить від тих керівних ідей, які покладено в основу адміністративно-правового статусу громадських об'єднань. Відповідно дотримання чи недотримання принципів створення та діяльності громадських об'єднань є одним із показників демократичної держави, її ставлення до правлюдини.

1.4. Висновки до розділу 1

Таким чином, у розділі 1 особливу увагу приділено змісту правової категорії «об'єднання», під яким автор розуміє формування людей, що згруппувалися на базі спільності інтересів, мети, програми дій із ціллю забезпечення та захисту власних прав та інтересів. Водночас, слід зауважити, що поняття громадське об'єднання та громадська організація є родо-видові категорії, де громадське об'єднання це родова категорія, а громадська організація – видова.

При чому, під громадською організацією розуміється недержавне утворення, що засноване на добровільному членстві, самоврядуванні, із власною матеріальною базою, яке має суворо упорядковану структуру та мету діяльності, направлену на задоволення особистих потреб та інтересів і діє на підставі статуту; водночас, громадське об'єднання – добровільне самоврядне утворення фізичних осіб та/або юридичних осіб, з метою реалізації та захисту власних прав, свобод та інтересів, що мають різні форми громадської активності (спілки, організації, партії, дружини).

Акцентовано увагу на категорії «політична партія», відповідно сформульовано авторську дефініцію, під якою розуміється особлива форма громадського об'єднання, що зареєстрована, згідно із законодавством України, як добровільне утворення, метою якого є сприяння формуванню й вираженню політичної волі громадян через своїх представників у публічній адміністрації та здобуття, впливу й здійснення політичної влади в країні.

У результаті проведеного аналізу законодавства та наукових позицій щодо особливостей громадських об'єднань автором з'ясовано: по-перше, що засновниками громадських об'єднань можуть виступати юридичні особи приватного права, яким надано, так зване вторинне право на свободу об'єднання (через створення інших юридичних осіб і колективне членство); по-друге, громадське об'єднання може здійснювати діяльність зі статусом юридичної особи або без такогостатусу, де громадське об'єднання зі

статусом юридичної особи є непідприємницьким товариством, основною метою котрого не є отримання прибутку; по-третє, громадські об'єднання можуть захищати не лише інтереси своїх членів, а й будь-які інтереси, які вони вважають суспільно важливим; по-четверте, відсутність державного контролю над статутною діяльністю громадських об'єднань; по-п'яте, громадським об'єднанням зі статусом юридичної особи надано право здійснювати підприємницьку діяльність, якщо це передбачено статутом громадського об'єднання, або через створені в порядку, передбаченому законом, юридичні особи (товариства, підприємства), якщо така діяльність відповідає меті (цілям) громадського об'єднання і сприяє її досягненню.

Під принципами слід розуміти основні ідеї, вихідні положення, які виражають головні вимоги щодо діючої системи соціально-правових норм. Водночас, під принципами діяльності розуміються керівні, найголовніші начала, ідеї, що відображають закономірності розвитку тієї чи іншої діяльності, яка характеризує природу та сутність відповідної діяльності й визначає її направленість. Крім того, у праці дійшли висновку, що під поняттям «принципи утворення та діяльності громадських об'єднань» слід розуміти основні засади, вихідні ідеї, що характеризуються універсальністю, загальною значущістю, відображають їх сутність та діяльність із забезпечення прав і свобод громадян і закріплюються в Конституції та чинному законодавстві України. У результаті наукового дослідження принципів автором було запропоновано розмежування їх на загальні та спеціальні.

РОЗДІЛ 2. ЮРИДИЧНИЙ ЗМІСТ ТА СТРУКТУРА АДМІНІСТРАТИВНО- ПРАВОВОГО СТАТУСУ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

2.1. Поняття адміністративно-правового статусу громадських організацій

Природа та місце суб'єктів права в системі суспільних відносин, їх права та обов'язки щодо до інших суб'єктів визначаються за допомогою такої юридичної категорії як «адміністративно-правового статусу». У зв'язку з чим всебічне дослідження цієї категорії юридичної науки має важливе значення як для правотворчості, так і для правореалізаційної практики, удосконалення механізму правового регулювання, підвищення його ефективності.

Адміністративно-правовий статус громадських організацій за своїм змістом є складне й різнобічне соціально-правове явище. Його дослідження необхідно проводити через систему елементів зазначеного явища, але, насамперед, аналіз вимагає визначення цієї дефініції. З метою характеристики зазначеного поняття слід з'ясувати сутність детермінантів «статус», «соціальний статус», «правовий статус» та «адміністративно-правовий статус».

Загальновідомо, що термін «статус» (від лат. status) означає стан будь-кого чи будь-чого, положення, становище, а саме: «статус людини», «статус особи», «статус громадянина», «статус органу» тощо. Статус – істотний момент організації суспільства, це нормативна категорія, і відповідно, досліджуючи статусні відносини, ми вивчаємо принципи суспільного устрою [104, с. 43].

У словниках «статус» визначається як: 1) правове становище осіб або організацій, установ тощо [105, с. 572]; 2) встановлене нормами права положення його суб'єктів, сукупність їх прав і обов'язків [106, с. 655]; 3) співвідносний стан (позиція) індивідуума або групи в соціальній системі, що визначається за низкою ознак, специфічних для цієї системи (економічних, професійних, етнічних та інших) [107, с. 306]; 4) сукупність прав і обов'язків, що визначають юридичний стан особи, державного органу чи міжнародної організації, комплексний показник становища певного прошарку, групи чи індивідів у соціальній системі, один з найважливіших параметрів соціальної стратифікації [108, с. 400].

Загалом термін «статус» науковці, розуміють як правове положення [2], правове становище (сукупність прав і обов'язків) громадянина або юридичної особи [109], правове становище громадян, виборних осіб, державних і громадських органів, установ, організацій, міжнародних організацій [110].

В.І. Ястребов під терміном «статус» розуміє правове становище громадянина або юридичної особи [111, с. 454].

Статус – сукупність загальних прав, що визначають правоздатність, і сукупність основних прав та обов'язків, невіддільних від осіб, органів, організацій, юридичних осіб тощо [112, с. 812 – 813].

У соціологічному значенні поняття «статус» вперше вжив англійський історик Г.Д. Мейн. На відміну від поняття «соціальне становище», що виражає належність індивіда до групи, спільноти, суспільства загалом, дослідник включив до поняття «статус» оцінку самим індивідом (групою) свого місця в суспільстві порівняно із становищем інших людей, а також оцінку індивіда (групи) з боку суспільства. Це виражається в певних кількісних та якісних показниках (заробітна плата, премії, нагороди, звання, привілеї тощо.). При цьому вчений розрізняв статус приписаний (успадковуваний, що залежить від соціального положення) та той, що досягається (визначається індивідуальними якостями, досягненнями, заслугами) [113, с. 45].

С.Н. Тимашев відзначає, що статус є позиція в певній схемі, це просто зібрання прав і обов'язків [114, с. 505].

У західній соціальній психології поняття «статус» найбільш глибоко та послідовно розроблялось представниками інтеракціонізму.

Так, на думку М. Куна, Р. Лінтона статус – це суб'єктивна категорія, «набір» очікувань прав та «набір» очікувань обов'язків, при виконанні людиною тієї чи іншої ролі [115, с. 271]. За визначенням Р. Лінтона, статуси особи є центрами зосередження прав і обов'язків, деякі ідеальні схеми положення особи в суспільстві [116, с. 284].

Необхідно зазначити, що сучасні соціологи, досліджуючи проблему статусу, спираються багато в чому на теорію М. Вебера, згідно якої стратифікація суспільства визначається не тільки економічними (доступ до суспільного блага) і та політичними (влада, право), але й соціальними (престиж) показниками. За визначенням М. Вебера, статус (він використовує термін «stand», який позначає не тільки положення взагалі, але й стан) – це спільність людей, заснована на специфічному стилі життя, що включає набір звичок, цінностей, вірувань, уявлень про честь тощо. Кожному стилю життя відповідає більш менш висока оцінка (шана). Люди, отримавши таку оцінку, засвоюють певні норми й уявлення [117, с. 626].

Поняття статусу знайшло відображення й в Основному Законі. Так, в Конституції України [118] використовуються поняття: «статус іноземців та осіб без громадянства» (п. 2 ч. 1 ст. 92 Конституції України), «статус суддів» (п. 14 ч. 1 ст. 92 Конституції України), «статус столиці України; спеціальний статус інших міст» (п. 16 ч. 1 ст. 92 Конституції України), «статус народних депутатів України» (п. 21 ч. 1 ст. 92 Конституції України), «статус національної валюти, а також статус іноземних валют на території України» (п. 1 ч. 2 ст. 92 Конституції України), «правовий статус Ради Національного банку України» (ч. 2 ст. 100 Конституції України), «статус голів, депутатів і виконавчих органів ради» (ч. 3 ст. 141 Конституції України) та інші.

На мою думку, поняття «статус» слід визначити як сукупність загальних прав та обов'язків особи при виконанні тієї чи іншої діяльності.

Категорія «правовий статус» як об'єкт дослідження в різних галузях права є порівняно молодого та недостатньо розробленою. Проблеми адміністративно-правового статусу громадських об'єднань стали об'єктом досліджень з боку українських науковців лише наприкінці 90-х років ХХ століття.

Кілька десятиріч тому в юридичній науці поняття «правовий статус» застосовували тільки щодо фізичних осіб, проте з переходом від командно-адміністративної до ринкової економіки воно зазнає еволюції.

Слід відзначити, що правовий статус є похідним від соціального статусу та є одним із його різновидів. В основі правового статусу лежить фактичний соціальний статус, тобто реальне положення особи в цій системі суспільних відносин. Правовий статус обумовлений системою суспільних відносин, а тому є невід'ємним від державного устрою, від пануючих форм власності, від соціальної структури суспільства, форми політичного режиму, принципів виробництва й розподілу суспільних благ. Відповідно до цього, правовий статус суб'єкта права необхідно розглядати в органічній єдності з формою держави.

Право лише закріплює правовий статус, уводить його до законодавчих меж. Соціальний та правовий статуси співвідносяться між собою як зміст та форма.

При дослідженні поняття правового статусу суб'єкта права, враховуючи сказане вище, насамперед необхідно з'ясувати поняття соціального статусу, що активно використовують у теорії держави й права, соціології, соціальній психології тощо.

І.С. Окунєв визначає, що поняття «соціальний статус» - це становище, яке займає індивід (група) у суспільстві чи його підсистемі [104, с. 45].

У соціальній психології країн СНД вивченням поняття «соціальний статус» займались Б.Г. Ананьєв, Г.М. Андрєєва, Є.С. Кузьмін, А.В. Петровський, І.С. Кон тощо [116, с. 278; 115, с. 416; 119, с. 224]. Розглядаючи визначення статусу як зібрання прав й обов'язків (Т.Сабін), позиції особи в соціальній структурі, яка може бути віднесена до вищого або нижчого рангу (Т. Парсонс, Р. Парк), Е.С. Кузьмін зазначає, що основний зміст цього поняття носить суто соціальний характер і пов'язаний з посадою, правами й обов'язками особи [120, с. 121]. Загалом під соціальним статусом розуміється співвідносне положення індивіда в системі суспільних відносин. Статус визначається системою прав та обов'язків, їх співвідношенням, реальним забезпеченням цим суспільством і реальним здійсненням обов'язків

щодо до суспільства з боку особи. Крім цього, статус характеризується низкою ознак специфічних для цієї системи.

У сучасних працях із теорії держави й права, конституційного права, адміністративного права, соціології, соціальної психології та соціолінгвістики поняття «соціального статусу» розробляється в декількох напрямках, до яких відносять: 1) соціально-економічний – відображається в життєвих стилях людей (соціально-економічна стратифікація);

2) соціометричний – шкалування суспільних груп і верств населення на підставі низки критеріїв (рід занять, джерело доходу, походження, освіта, тип житла тощо); 3) рольовий – виявляється в тому, що статус узагальнює безліч соціальних ролей; 4) дистанційний – соціальний статус людини виражається як соціальна дистанція між учасниками спілкування; у «погашенні» індивідуальних характеристик людини, що займає певну соціальну позицію, і в актуалізації відносин нерівноправ'я між учасниками спілкування;

5) нормативний (оціночний) – розкривається в поняттях привілеїв, престижу і пошани; оціночний аспект статусу виражається також як пошана;

6) етнокультурний – вираз статусних відносин досить специфічний у різних культурах і мовах. Ця специфіка виявляється, зокрема, в експліцитності/імпліцитності виразу статусної нерівності, в особливих формах спілкування, у правилах етикету тощо. Зазначимо, що експліцитність

– означає, відкрито виражений; протилежність – імпліцитність. У водночас, імпліцитність – це наявність, мати на увазі будь-що; протилежність – експліцитність [121, с.528]; 7) динамічний – об'єднує дві проблеми, пов'язані зі зміною статусу суб'єкта: філогенетичний (діахронічний) аналіз статусних відносин у тому або іншому суспільстві, що дозволяє побачити зміну суспільних норм і правил поведінки стосовно соціальної ієрархії, а також онтогенетичний аналіз соціального статусу – аналіз соціалізації суб'єкта як підростаючого члена суспільства; 8) типологічний – виділення системи статусних констант, властивих будь-

якому людському співтовариству певного ступеня розвитку, визначення необхідних і випадкових, первинних і вторинних, явних і опосередкованих ознак статусу, висвітлення варіативності статусних ознак, їх нейтралізації та посилення [122, с. 330].

Отже, поняття соціального статусу знаходить у сучасному комплексі суспільних наук багатоаспектне відображення, що вказує на його важливість. Проблема статусу складна та різнобічна, вона вивчається суспільними науками з різних сторін та в різноманітних аспектах.

Незважаючи на широке використання поняття правового статусу в нормативних актах, а саме: окремих статтях Конституції України (ст.ст. 36,[118], Законах України «Про громадські об'єднання» від 22 березня 2012 р. [23]; «Про молодіжні та дитячі громадські організації» від 01 грудня 1998 р. [123], «Про професійних творчих працівників та творчі спілки» від 07 жовтня 1997 р. [124]; «Про благодійну діяльність та благодійні організації» від 05 липня 2012 р. [125], проте вони не містять його визначення. Тому існують тільки наукові визначення поняття правового статусу.

У цьому розумінні, на мою думку, теоретичні дослідження правового статусу суб'єкта права у сфері нормотворчості можуть бути використані як концептуальні засади розвитку законодавства, що встановлює адміністративно-правовий статус громадських об'єднань.

М.Г. Александров під правовим статусом розуміє: по-перше, коло тих суб'єктивних прав, що повинні надаватись суб'єкту при вступі у відповідні правовідносини; по-друге, коло тих юридичних обов'язків, що можуть бути покладені на суб'єкта у відповідних правовідносинах (потенційні обов'язки);

по-третє, правовий статус характеризується колом загальних заборон здійснення дій відомого роду (з цих загальних заборон походять еventуальні обов'язки) [3, с. 232].

На мою думку, М.Г. Александров досить переобтяжує сутність поняття «правовий статус» тим, що доповнює його низкою загальних заборон

здійснення дій відомого роду (з цих загальних заборон походять евентуальні обов'язки).

В.Д. Зорькин під правовим статусом розуміє встановлене нормами права положення його суб'єктів, сукупність їх прав і обов'язків [126, с. 655].

Дослідник, А.Я. Сухарев, В.Е. Крутских під правовим статусом розуміють положення суб'єкта, яке встановлено нормами права, сукупність його прав й обов'язків [127, с. 345].

Ю.С. Шемшученко вважає, що правовий статус це статус суб'єкта права, нормативно визначений і гарантований державою [128, с. 281].

П.М. Рабінович визначає правовий статус як комплекс суб'єктивних прав та юридичних обов'язків [129, с. 58].

В.Ф. Годованець характеризує правовий статус як юридично закріплене положення особи в державі й суспільстві [130, с. 71].

В.В. Самолюк, А.О. Філіп'єв та Р.Т. Мартинюк зазначають, що правовий статус – це відносини між особою та державою й суспільством, передбачені, а також гарантовані Конституцією та законами України [131, с.42].

Не поділяємо думку вчених В.В. Самолюка, А.О. Філіп'єва та Р.Т. Мартинюка, щодо цієї дефініції, оскільки правовий статус не включає в себе відносини, а це є саме правове становищесуб'єкта.

А.В. Сурілов визначає правовий статус як значимість єдності прав, свобод та обов'язків [132, с. 395].

В.В. Кравченко правовий статус інтерпритує як юридично закріплене становище в державі й суспільстві, який становить важливу складову частину суспільного статусу особистості, належить до її якості як людини й громадянина, характеризує зв'язки особистості з державою та державно організованим суспільством» [133, с. 105]. Наведені поняття відображають лише зміст правового статусу.

О.В. Цельєв розглядає сутність цього поняття значно ширше – як соціально-правовий статус суб'єктів права. Під правовим статусом дослідник

розуміє не тільки сутність прав, обов'язків і гарантій, а й місце суб'єктів у правовій системі суспільства. Автор вважає, що таке місце визначається не тільки законом, а переважно уявою всіх суб'єктів суспільних відносин про нього [134, с. 10]. Згідно з матеріалами дослідження вченого, для ефективної реалізації правового статусу суб'єкта права необхідно три особливо важливих фактори – наявність правової культури населення, професійне виконання суб'єктом права своїх функціональних обов'язків та стабільне економічне становищедержави.

Я підтримую позицію науковця, яка констатує, що для правового статусу значним є довірливе чи недовірливе ставлення з боку громадян до діяльності суб'єкта права, яким є громадське об'єднання, і це дійсно пов'язано із рівнем їх громадянської правосвідомості та культури. Але ефективна діяльність суб'єкта права (уцьому випадку говоримо про громадське об'єднання) перш за все залежить від змісту самого правового статусу, який офіційно юридично затверджений. Він є основою для функціонування суб'єкта в процесі реальної праці, і за правосуб'єктністю користується правами, обов'язками, гарантованими державою. Така гарантованість виявляється не тільки в організаційних і правових заходах щодо забезпечення прав і свобод суб'єкта, а й у контролі за виконанням його обов'язків.

В.М. Сидоренко, В.І. Труба, Р.С. Притченко зазначають, що правовий статус – це її юридично закріплене положення в суспільстві [135, с. 92; 136, с.356].

Ширше поняття правового статусу трактує В.О. Котюк, який відзначає, що правовий статус – це система або сукупність юридичних і природних прав, свобод і обов'язків особи, які закріплені в чинних формах і видах права, зокрема в законодавстві, і складають необхідні потенційні можливості особи мати суб'єктивні права та обов'язки, реалізувати їх у системі суспільних правовідносин, у різноманітних видах діяльності, навчання і спілкування [137, с. 367].

На думку А.М. Колодія, правовий статус являє собою систему юридичних прав, свобод, обов'язків і законних інтересів особи, що визначаються й гарантуються державою [138, с. 168 – 169].

О.В. Зайчук та Н.М. Оніщенко вказують, що правовий статус – соціально припустима й необхідна можливість потенцій особи не як індивіда, а як громадянина держави [139, с. 18 – 19; 140, с. 32].

За визначенням О.Ф. Скакун, правовий статус – це система закріплених у нормативно – правових актах і гарантованих державою прав, свобод, обов'язків, відповідальності, згідно з якими індивід як суб'єкт права (тобто володіючий правосуб'єктністю) координує свою поведінку в суспільстві [141, с. 409; 142, с. 241].

Л.С. Явич уважав, що правовий статус являє собою найбільш загальне та абстрактне відображення тієї системи правовідносин, у яких знаходиться чи може знаходитись суб'єкт суспільних фактичних відносин [143, с. 58].

Не поділяємо думки Л.С. Явича про те, що правовий статус не являє найбільш загальним та абстрактним відображення тієї системи правовідносин, є саме правовим становищем суб'єкта цих правовідносин.

Відмінність зазначених позицій пояснюється тим, що дослідники мали на меті вивчити проблему лише у необхідному для них аспекті. Як правило, вони не прагнули надати всебічно вичерпну відповідь, яку можна дати в комплексному науковому дослідженні.

У юридичній літературі існують пропозиції відносно розрізнення двох понять правового статусу: у вузькому та в широкому значеннях поняття. Так, В.І. Новоселов, обґрунтовуючи зазначену вище думку, визначає статус у вузькому значенні як всі юридичні якості, якими володіє громадянин, користується ними, а в широкому – як усі ті юридичні засоби, через які виражається відношення держави, а також усього суспільства до всіх громадян, до кожного громадянина окремо. Також дослідник вказує на те, що статус у вузькому значенні – це свого роду «суб'єктивна сторона», оскільки особа як суб'єкт права і суб'єкт регульованої правом діяльності наділяється державою

певним набором юридичних якостей, а статус у широкому значенні - це свого роду «об'єктивна сторона» [144, с.250 –251].

Дозволимо собі не погодитися із думкою В. І. Новоселова, оскільки не має необхідності вводити два поняття правового статусу – у вузькому та в широкому значенні, оскільки це невиправдано ускладнює і без цього складну конструкцію цього детермінанта.

Правовий статус є складовою частиною соціального статусу, що визначає правове становище суб'єкта права щодо інших суб'єктів права, має офіційне визнання з боку держави, формальну визначеність, характеризується системністю, стабільністю та обумовлений існуючою системою суспільних відносин.

У будь-якому своєму прояві адміністративно-правовий статус має такі *рис***и**, як: сталість, відносна постійність, внутрішня узгодженість, системоутворююча значущість [145, с. 3 – 4]. Сталість відповідного статусу означає його формалізацію у вигляді сукупності адміністративно-правових норм. У межах набутої нормативної форми забезпечується відносна постійність змісту відносин, що регулюються відповідними нормами. Внутрішня узгодженість як якісна ознака адміністративно-правового статусу того чи іншого суб'єкта права виявляється у взаємозв'язку та взаємозалежності окремих елементів згаданого статусу. Щодо системоутворюючої значущості, то названа риса характеристики останнього звертає його зовні, обумовлюючи зв'язки статусів рівня, що розглядається, але різних суб'єктів адміністративно-правових відносин [145, с. 3 – 4].

Погоджуючись із зазначеними рисами правового статусу, вважаю за необхідне виділити такі:

1. Правовий статус є складовою частиною соціального статусу.
2. Правовий статус є юридичною категорією, що визначає правову позицію (становище) суб'єкта права у взаємовідносинах з іншими суб'єктами незалежно від його участі в конкретних правовідносинах. Наділення того чи іншого суб'єкта права правовим статусом ставить його в

певне становище щодо інших суб'єктівправа.

3. Правовий статус є мірою правового зв'язку суб'єкта права з іншими суб'єктами, включає всебічний спектр відносин (зв'язків) суб'єкта права.

У зв'язку з цим вважаємо, що існує нагальна необхідність в уніфікації законодавчої термінології. Як слушно зазначає М.І. Матузов, право, законодавство повинні розвиватись не тільки екстенсивним шляхом, тобто за рахунок прийняття все нових і нових юридичних норм, законів, а головним чином за рахунок підвищення якості та ефективності вже діючих [146, с.39].

4. Зазначена категорія відображає індивідуальні особливості суб'єктів права, та відображає їх реальний стан у системі різноманітних відносин у конкретних умовах.

Категорія правового статусу має універсальний характер і охоплює різноманітні правові статуси як індивідуальних, так і колективних (юридичних осіб) суб'єктів права: громадян, громадських об'єднань, іноземців, осіб без громадянства, підприємств, установ, організацій тощо.

5. Правовий статус має офіційне визнання з боку держави. Л.С. Явич зазначав, що про правовий статус може йти мова лише тоді, коли становище особи офіційно визнане державною владою й відповідним чином зафіксовано державними актами, що мають якість загальної значущості та загальнообов'язковості [147, с. 58]. Правовий статус розкривається шляхом закріплення прав, свобод і обов'язків, встановлення відповідних гарантій. Разом із закріпленням прав і обов'язків, умов і засобів їх забезпечення відображаються також положення, що фіксують інші елементи правового статусу, зокрема: положення про правоздатність, загальні принципи, на яких базується не тільки правовий статус загалом, але також його важливі складові частини – права й обов'язки.

6. Правовий статус характеризується формальною визначеністю, тобто існує нерозривний зв'язок правового статусу суб'єктів та права. Правовий статус суб'єкта права в суспільстві юридично оформлюється державою. Правовий статус окреслюється об'єктивним правом (юридичними нормами),

тобто держава здійснює фіксацію в нормах чинного законодавства певної моделі правового статусу. Зміст правового статусу суб'єкта права регулюється нормами всіх галузей права. Проте, фундаментальні питання правового статусу суб'єкта права в суспільстві, державі, колективі закріплює конституційне (державне) право внаслідок властивих йому особливостей, що фіксується в Основному Законі. На відміну від інших галузей права конституційні норми складають фундамент, на якому в усій повно й різноманітно будується та розвивається правовий статус суб'єкта права. Взагалі правовий статус суб'єкта права перебуває у сфері регулювання публічного та приватного права.

7. Правовий статус характеризується системністю, тобто включає в себе певні елементи, пов'язані між собою (зокрема, права та обов'язки). При цьому слід зазначити, що зміст складових елементів правового статусу неоднаковий у різних державах. Він залежить від багатьох соціально-економічних і суспільно-політичних чинників, і внаслідок цього в більшому або меншому ступені відрізняється один від одного.

8. Правовий статус за терміном дії має безстроковий характер (відповідає строку існування норм права) і відповідно є стабільним, тривалим. Зміна правового статусу суб'єкта права здійснюється тільки законодавчим шляхом, відображаючи поступальний розвиток суспільства. Сам суб'єкт не може визначити свій статус, він лише діє, виходячи із свого правового статусу. Отже правовий статус суб'єкта права можна розглядати як засіб держави, що через визначення відповідного статусу задає йому вихідну правову позицію.

9. Правовий статус суб'єкта права не є однаковим у різних історичних умовах, він обумовлюється існуючою системою суспільних відносин. На правовий статус суб'єкта права безпосередній вплив здійснюють такі чинники, як рівень господарського та культурного розвитку держави, вплив релігії, різного роду національні традиції тощо.

Зважаючи на вищесказане слід запропонувати визначення правового статусу, під яким, на нашу думку, слід розуміти сукупність правових приписів та норм, що юридично закріплюють становище суб'єктів у державі та суспільстві, визначають їх права й обов'язки в суспільних відносинах, особливості створення та функціонування.

Виходячи із загальних вимог до поняття правового статусу всіх юридичних осіб під правовим статусом громадських об'єднань слід розуміти сукупність правових приписів та норм, що юридично закріплюють становище громадських об'єднань у державі та суспільстві, визначають їх права й обов'язки в суспільних відносинах, особливості організації та функціонування, а також гарантії їх діяльності.

М.І. Матузов зазначає, що значним компонентом правового статусу громадських об'єднань є його права та обов'язки, але виділяє ще й значимість статутної відповідальності громадян як перед державою, так і перед суспільством. Погоджуючись із автором, вважаємо, що перспективна відповідальність перед державою і суспільством реалізується шляхом підкорення суб'єктів права Закону й нормам права, які зафіксовані у підзаконних актах. Але перспективна відповідальність громадян перед громадянським суспільством, на наш погляд, залежить від рівня правової культури громадян, бажань реальних дій у межах закону із захисту своїх інтересів і громадянського суспільства в загалом [148, с. 189–205].

А.В. Сурілов, аналізуючи сутність категорії «правовий статус громадських об'єднань», підкреслює значимість єдності прав, свобод і обов'язків. Поділяючи думку автора, вважаємо, що в ситуації порушення цієї єдності настає необхідність корекції механізму правового регулювання, а наявність цієї єдності, на нашу думку, повинна забезпечуватися системою контролю з боку інших суб'єктів правового регулювання [149, с. 395]. Саме тому в дослідженні аналізується сутність не категорії «соціально-правовий статус громадських об'єднань», а «адміністративно-правовий статус громадських об'єднань», під яким розуміємо комплекс правових положень та

принципів, що законодавчо встановлюють права та обов'язки громадських об'єднань згідно з нормативними моделями їх поведінки в суспільстві.

Державна система права, враховуючи особливості економічного, політичного, історичного та національного розвитку країни, моралі та релігії, суспільно-політичних традицій, специфіку культурної та етичної сторін життя суспільства, національного побуту, правових традицій і мислення, за відповідних умов встановлює для названих вище суб'єктів національно особливі права й обов'язки [150, с. 106–108].

Загальновідомо, наприклад, що в деяких мусульманських національних системах права правові статуси суб'єктів права розрізняються за статевою і релігійною ознаками. Не в всіх системах права встановлений однаковий шлюбний вік, вік призову на службу в армію та інші відмінності.

Відповідно до зазначеного, необхідно розрізняти певні історичні типи правового статусу. Якщо мова йде про типологію правових статусів суб'єктів права, то це значить, що мова йдеться про розподіл усіх правових статусів суб'єктів права, існуючих у минулому, на типи (групи, класи). При цьому, під історичним типом правового статусу суб'єкта права розуміється сукупність найбільш суттєвих ознак, властивих правовим статусам, що існували на певних етапах історії людства, що проявляються в єдності закономірностей і тенденцій розвитку.

Вважаю за необхідне виділити такі історичні типи правового статусу:

- а) правовий статус в умовах рабовласницької держави; б) правовий статус в умовах феодальної держави; в) правовий статус в умовах буржуазної держави; г) правовий статус в умовах соціалістичної держави; д) правовий статус суб'єкта права в сучасних умовах держави.

Також, на мою думку, існує залежність між формою правління, формою державного (політичного) режиму та правовим статусом, з урахуванням чого необхідно виділяти: а) правовий статус суб'єкта права в умовах держави з демократичним правовим режимом (режим парламентської демократії, демократично-ліберальний, національно-

демократичний); б) правовий статус суб'єкта права в умовах держави з антидемократичним правовим режимом (авторитарний, тоталітарний, вождізм, військово- диктаторський, фашистський, расистський).

Різноманітність правових статусів, що мали місце в історії розвитку людства та існують нині, потребує їх певної упорядкованості. Відповідно, за таких обставин, найдоцільнішим способом виділення та характеристики видів правових статусів суб'єктів права є їх класифікація за загальними та особливими ознаками. У цьому випадку класифікація виявляє важливу схожість і відмінності правових статусів суб'єктів права, а також має наукове та пізнавальне значення. При цьому найбільш цінними є класифікації, засновані на пізнанні законів зв'язку між видами, переходу від одного виду до іншого в процесі розвитку.

Отже, зазначено неоднаковість правових статусів суб'єктів права дозволяє глибоко та всебічно дослідити правовий статус, правильно з'ясувати його зміст, зміст його структурних елементів, встановити їх зв'язок та взаємодію.

Питання щодо класифікації правових статусів у теорії правового статусу суб'єкта права вирішується неоднозначно, отже, єдина класифікація відсутня, при цьому, не можна погодитись з тим, що класифікація їх відносно проста й очевидна [190, с.63 – 65].

Вважаю за необхідне розглянути структуру правового статусу громадських організацій та об'єднань, а також визначити елементи правового статусу та правового статусу особи.

Так, структуру правового статусу можна представити як і елементи: правосуб'єктність; права; свободи; обов'язки; відповідальність (має вторинний характер-реалізується в результаті вчиненого правопорушення або в зв'язку з невиконанням компетенції чи перевищенням її обсягу. В останньому разі йдеться про правовий статус посадової особи) [141, с.56].

С.А. Комаров зазначає, що в структуру правового статусу особи можна віднести наступні елементи: а) статусні атрибути; б) компетенція (права,

обов'язки, предмети ведення); в) відповідальність вищої посадової особи [151, с. 28 – 29].

Вивчення цих трьох елементів дає повне уявлення про конституційно–правовий статус вищої посадової особи.

Ю.В. Соболева пропонує виділити наступні **елементи структури адміністративно-правового статусу громадських об'єднань**: адміністративно-правові норми, які регулюють мету діяльності громадських об'єднань; адміністративно-правові норми, що регулюють порядок їх створення, у тому числі порядок державної реєстрації громадських об'єднань; норми адміністративного права, що закріплюють права громадських об'єднань; норми адміністративного права, що закріплюють обов'язки громадських об'єднань; норми адміністративного права, що закріплюють права і обов'язки громадських об'єднань; адміністративно-правові норми, що регулюють порядок зупинення діяльності об'єднань; норми адміністративного права, що регулюють відповідальність громадських об'єднань; адміністративно-правові норми, що регулюють порядок їх ліквідації; адміністративно-правові норми, що закріплюють гарантії статусу громадських об'єднань [152, с. 5 – 6].

Тому, на мою думку, слід відзначити, що елементний склад адміністративно-правового статусу громадських організацій, слід розподілити на такий, у якому засновниками та членами (учасниками) є фізична, а де юридична особа.

Якщо це буде **фізична особа**, то елементами її адміністративно-правового статусу будуть: права; обов'язки; відповідальність.

Якщо це буде **юридична**, то до таких пропонуємо віднести: найменування, мету, завдання функції її утворення та діяльності; порядок створення громадських об'єднань, формування їх органів; атрибути, які ними використовуються; їх права та обов'язки; гарантії їх діяльності; відповідальність громадських об'єднань; особливості організаційно-структурної будови та взаємовідносин.

2.2. Особливості утворення та реєстрації громадських організацій

Процес правового регулювання створення громадських організацій базується на конституційних правах і свободах громадян, насамперед, праві на об'єднання. У ст.ст. 15, 36, 37 Конституції України містяться конституційні норми, які безпосередньо є правотворчою основою створення та розвитку громадських організацій. Важливе значення на цьому етапі також мають свобода слова, свободи мирних зборів, свобода віросповідання та деякі інші. Основним є Закон України «Про громадські об'єднання» як спеціальний нормативно-правовий акт, який регулює правові відносини, що є загальними для будь-яких видів громадських об'єднань (громадська організація або громадська спілка). Цей закон встановлює загальний порядок створення громадських об'єднань. Фактичною підставою виникнення правовідносин зі створення громадських об'єднань є дії юридичних та фізичних осіб, якими ініціюється створення громадської організації або громадської спілки, а саме зібрання установчих зборів, складення статуту тощо, адже громадське об'єднання є юридичною особою, яка виникає за нормативно-явочним порядком, суть якого полягає в тому, що умови створення юридичної особи зафіксовані у законі (нормативному акті) у вигляді загального дозволу держави, але для виникнення конкретної організації потрібні прояв ініціативи (явки) її організаторів і реєстрація у відповідному органі [23].

Утворення громадської організації здійснюється на установчих зборах її засновників та оформлюється протоколом.

Офіційне визнання факту утворення громадських організацій, узаконення їх діяльності, тобто легалізація є обов'язковою й здійснюється шляхом їх державної реєстрації, наслідком якої є набуття громадською організацією статусу юридичної особи або шляхом повідомлення про своє утворення та подальшого функціонування без статусу юридичної особи.

Конституція України, гарантуючи громадянам право на свободу

об'єднання, водночас передбачає перелік підстав, за наявності яких забороняється їх утворення та діяльність. Не підлягають легалізації, а діяльність легалізованих громадських об'єднань забороняється в судовому порядку, коли їх метою є: зміна шляхом насильства конституційного ладу й у будь-якій протизаконній формі територіальної цілісності держави; підрив безпеки держави у формі ведення діяльності на користь іноземних держав; пропаганда війни, насильства чи жорстокості, фашизму та неофашизму; розпалювання національної та релігійної ворожнечі; створення незаконних воєнізованих формувань; обмеження загальновизнаних прав людини.

До того ж, ст. 4 Закону України «Про громадські об'єднання», крім названих, визначає наступні підстави при наявності яких забороняється утворення й діяльність громадських об'єднань: мета (цілі) або дії яких спрямовані на ліквідацію незалежності України; порушення суверенітету й територіальної цілісності держави; незаконне захоплення державної влади; посягання на права й свободи людини, здоров'я населення; наявність воєнізованих формувань.

Суть зазначених вище положень полягає в тому, що Україна є суверенною незалежною державою, розвивається на основі здійснення українською нацією свого невід'ємного права на самовизначення й захищає свою державність. Ось чому будь-які насильницькі дії проти національної державності України, людини, її прав і свобод із боку громадської організації або громадської спілки стають наслідком відповідальності згідно із законом.

Обмеження свободи утворення та діяльності громадських об'єднань із боку держави є правовим способом регулювання міри свободи в суспільстві, який забезпечує захист прав та інтересів інших суб'єктів. Цим, держава правомірно намагається захистити себе й суспільство від організованого екстремізму, сепаратизму, тероризму, які здатні дестабілізувати та підірвати конституційну законність і створити небезпеку державного перевороту.

Діяльність громадських об'єднань, які нелегалізовані або примусово розпущені за рішенням суду, є протизаконною.

Згідно із ст. 21 Закону України «Про громадські об'єднання» зареєстровані громадські об'єднання (як громадські організації так і громадські спілки) для здійснення своєї мети (цілей) користуються правами: вільно поширювати інформацію про свою діяльність, пропагувати свою мету (цілі); звертатися в порядку, визначеному законом, до органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб із пропозиціями (зауваженнями), заявами (клопотаннями), скаргами; одержувати в порядку, визначеному законом, публічну інформацію, що знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації; брати участь у порядку, визначеному законодавством, у розробленні проектів нормативно-правових актів, що видаються органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування, і стосуються сфери діяльності громадського об'єднання та важливих питань державного й суспільного життя; проводити мирні зібрання; здійснювати інші права, не заборонені законом.

Крім того, громадська організація зі статусом юридичної особи має право: бути учасником цивільно-правових відносин, набувати майнові й немайнові права відповідно до законодавства; здійснювати відповідно до закону підприємницьку діяльність безпосередньо, якщо це передбачено статутом громадського об'єднання, або через створені в порядку, передбаченому законом, юридичні особи (товариства, підприємства), якщо така діяльність відповідає меті (цілям) громадського об'єднання та сприяє її досягненню. Відомості про здійснення підприємницької діяльності громадським об'єднанням включаються до Реєстру громадських об'єднань; засновувати з метою досягнення своєї статутної мети (цілей) засоби масової інформації; брати участь у здійсненні державної регуляторної політики відповідно до Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності»; брати участь у порядку, визначеному законодавством, у роботі консультативних, дорадчих та інших допоміжних

органів, що утворюються органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування для проведення консультацій з громадськими об'єднаннями та підготовки рекомендацій з питань, що стосуються сфери їхньої діяльності[23].

Громадська організація зі статусом юридичної особи може мати власну символіку (емблему, інший розпізнавальний знак, прапор), яка затверджується відповідно до його статуту та підлягає реєстрації у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Загальними засадами утворення та діяльності громадських організацій є наступні: рівність громадських організацій перед законом незалежно від організаційно-правової форми; діяльність громадських організацій відбувається на принципах добровільності; самоврядності; вільного вибору території діяльності; рівності перед законом; відсутності майнового інтересу їх членів (учасників); прозорості, відкритості та публічності; обмеження діяльності об'єднань громадян (у тому числі громадських організацій) може встановлюватись тільки Конституцією та законами України; громадські організації є вільними у визначенні своєї внутрішньої структури, цілей, форм і методів своєї діяльності; усі основні питання діяльності об'єднань повинні вирішуватись на зборах всіх членів або представників членів об'єднання; прозорість та гласність діяльності громадських організацій, загальнодоступність інформації про статутні та програмні документи організацій, з цією метою організації повинні регулярно обнародувати свої основні документи, склад керівництва, дані про джерела фінансування та витрати.

Як вже зазначалося, для створення громадської організації необхідно прояв ініціативи громадян-засновників. Розглянемо один із важливих елементів адміністративно-правового статусу громадських об'єднань – правове положення його засновників, членів і учасників.

Засновниками громадської організації можуть бути громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на

законних підставах, які досягли 18 років, а молодіжної та дитячої громадської організації – 14 років. Засновниками громадської спілки можуть бути юридичні особи приватного права, у тому числі громадські об'єднання зі статусом юридичної особи. Засновниками громадської спілки не можуть бути політичні партії, а також юридичні особи, стосовно яких прийнято рішення щодо їх припинення, або які перебувають у процесі припинення [23].

Одним із важливих елементів процесу заснування громадської організації є колегіальність. Рішення про утворення громадської організації, затвердження її статуту, формування керівних і контрольно-ревізійних органів здійснюється на установчих зборах його засновників та оформлюється протоколом.

Кількість засновників громадської організації не може бути меншою, ніж дві особи.

Слід відмітити, що засновником громадської організації не може бути особа, яку визнано судом недієздатною. Членами (учасниками) громадських організацій, крім молодіжної та дитячої, можуть бути особи, які досягли 14 років. Вік членів молодіжної, дитячої організації визначається її статутом у межах, встановлених законом. Членами (учасниками) громадської спілки можуть бути юридичні особи приватного права, у тому числі громадські об'єднання зі статусом юридичної особи, фізичні особи, які досягли 18 років та не визнані судом недієздатними. Крім того, громадські організації можуть

не мати фіксованого індивідуального членства. У діяльності громадських організацій у випадках, передбачених їх статутом, можуть брати участь колективні члени. Умови і порядок набуття, утрати членства визначаються статутами відповідних громадських організацій.

Члени організацій мають право обирати та бути обраними до керівних і контрольно-ревізійних органів цього об'єднання, а також контролювати діяльність керівних органів організації відповідно до її статуту. Члени об'єднання мають права і несуть обов'язки згідно з вимогами статуту.

Право на утворення громадських об'єднань реалізується як шляхом об'єднання фізичних осіб, так і колективних членів. Учасниками громадських об'єднань можуть бути і фізичні, і юридичні особи приватного права – громадські організації, які підтримують цілі цієї організації або її конкретні дії та беруть участь в її діяльності без обов'язкового оформлення своєї участі. Учасники громадських об'єднань – фізичні і юридичні особи – володіють рівними правами і несуть рівні обов'язки. Проте Закон України «Про громадські об'єднання» не розкриває змісту поняття «колективних членів». Зазначу, що ст. 36 Конституції України гарантує свободу на об'єднання не як колективне право, а кожному індивідуально. Це означає, що ініціатива щодо членства в громадських організаціях повинна надходити індивідуально від людини.

У зв'язку з цим, я поділяю думку Н.П. Гаєвої про те, що колективне членство може бути тільки як виняток, і лише за умови, що в законі будуть передбачені норми, які регулюватимуть це питання. В іншому випадку існує загроза вирішення питання колективного членства безпосередньо адміністрацією підприємств, установ, організацій, члени трудових колективів автоматично можуть ставати колективними членами тих чи інших об'єднань, не знаючи про це.

Тому, на мою думку, колективне членство – це участь у тій чи іншій діяльності юридичних осіб, їх структурних підрозділів, трудових колективів, творчих колективів, ініціативних груп, інших суб'єктів, що відповідно до чинного законодавства України можуть набувати колективне членство в громадських організаціях, які поділяють основну мету та завдання, беруть участь в їх реалізації або реалізують свої права та обов'язки через власних представників.

Неврегульованим залишається питання забезпечення рівноправності фізичних і юридичних осіб – членів громадського об'єднання. Чи дорівнює при прийнятті певного рішення голос однієї фізичної особи голосу

юридичної особи, яка об'єднує кілька фізичних осіб, що виступають через представника юридичної особи? Вважаємо, слід визнати рівноправність фізичних та юридичних осіб та голос однієї фізичної особи прирівняти до голосу юридичної особи, оскільки вона виступає через уповноважену особу.

Слід також відзначити, що в процесі створення громадських об'єднань утворюються й діють громадські організації з всеукраїнським, міжнародним та місцевим статусом. Так, всеукраїнські та міжнародні громадські організації, зареєстровані на день набрання цього Закону чинності, вважаються громадськими організаціями, що підтвердили свій всеукраїнський статус.

Правовий статус місцевих осередків громадських організацій, які діяли зі статусом юридичної особи на день введення цього Закону в дію, має бути приведений відповідно до цього Закону протягом п'яти років із дня введення його в дію. Рішення про припинення таких осередків, як юридичних осіб приймається вищим органом управління громадської організації. правонаступником майна, активів та пасивів таких осередків є відповідна громадська організація.

До всеукраїнських об'єднань громадян належать об'єднання, діяльність яких поширюється на територію всієї України й які мають місцеві осередки в більшій частині її областей.

Громадська організація є міжнародною, якщо її діяльність поширюється на територію України і хоча б однієї іншої держави. Міжнародні громадські організації підлягають обов'язковій реєстрації Міністерством юстиції України.

До місцевих організацій належать об'єднання, діяльність яких поширюється на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці або регіону. Територія діяльності самостійно визначається громадським об'єднанням.

Реєстрація громадських об'єднань будь-якого статусу є обов'язковою. Діяльність нелегалізованих громадських об'єднань є протизаконною.

Міністерство юстиції України та його територіальні органи здійснюють реєстрацію (легалізацію) громадських об'єднань (у тому числі професійних спілок та їх об'єднань), благодійних організацій, політичних партій, творчих спілок та їх територіальних осередків, торгово-промислових палат, асоціацій органів місцевого самоврядування, інших установ та організацій, визначених законом, та видають виписку з Єдиного державного реєстру, оформлену державним реєстратором у відповідному виконавчому комітеті міської ради міста обласного значення або у районній, районній у містах Києві та Севастополі державній адміністрації за місцезнаходженням юридичної особи [153].

Легалізація громадських організацій є обов'язковою і може відбуватися, як зазначалося вище, шляхом реєстрації, що тягне за собою набуття зареєстрованою громадською організацією статусу юридичної особи або шляхом повідомлення про заснування. Згідно із Законом України «Про громадські об'єднання» та відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження зразків свідоцтв про реєстрацію громадського об'єднання як громадської організації чи громадської спілки та про акредитацію відокремленого підрозділу іноземної неурядової організації» від 26 грудня 2012 р. [154] реєстрація громадського об'єднання здійснюється безоплатно органами виконавчої влади, на які відповідно до законодавства покладені повноваження з питань реєстрації громадських об'єднань, за місцезнаходженням громадського об'єднання.

У разі якщо засновником (засновниками) громадської спілки є іноземна юридична особа, крім документів, передбачених ч. 3 ст. 12 Закону України «Про громадські об'єднання», додатково подається легалізований у встановленому порядку документ про підтвердження реєстрації іноземної юридичної особи в країні її місцезнаходження – витяг із торговельного, банківського або судового реєстру, що відповідає вимогам Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» від 15 травня 2003 р. [155].

Для реєстрації громадської організації керівник або особа (особи), яка має право представляти громадське об'єднання для здійснення реєстраційних дій, протягом 60 днів з дня утворення громадської організації подають (надсилають поштовим відправленням) до уповноваженого органу з питань реєстрації за місцезнаходженням громадського об'єднання заяву за формою, затвердженою Міністерством юстиції України, до якої додаються:

- 1) примірник протоколу установчих зборів, оформленого з дотриманням встановлених вимог;
- 2) статут (у двох примірниках);
- 3) відомості про керівні органи громадського об'єднання із зазначенням прізвища, ім'я, по батькові (за наявності), дати народження керівника, членів інших керівних органів, посади в керівних органах, контактного номера телефону та інших засобів зв'язку, а також зазначені відомості про особу (осіб), яка має право представляти громадське об'єднання для здійснення реєстраційних дій, до яких додається письмова згода цієї особи, якщо така особа не була присутня на установчих зборах;
- 4) заповнена реєстраційна картка на проведення державної реєстрації юридичної особи [23].

Для реєстрації громадської спілки, крім вищеперерахованих документів, подаються документи, які містять відомості щодо структури власності засновників – юридичних осіб та фізичних осіб – власників істотної участі цих юридичних осіб.

На підставі поданих документів Державна реєстраційна служба України [156] протягом 7 робочих днів із дня їх отримання приймає рішення про реєстрацію або про відмову у реєстрації громадського об'єднання, про направлення документів на доопрацювання чи про залишення документів без розгляду посуті.

У разі неподання (ненадсилання) документів для реєстрації громадського об'єднання протягом 60 днів із дня утворення таке громадське об'єднання не вважається утвореним. На підставі поданих документів

уповноважений орган із питань реєстрації протягом семи робочих днів з дня їх отримання приймає рішення про реєстрацію або про відмову у реєстрації громадського об'єднання, про направлення документів на доопрацювання чи про залишення документів без розгляду по суті.

Зареєстрованій громадській організації присвоюється відповідний номер, і воно вноситься до Реєстру громадських об'єднань, щоведеться реєструючим органом. У Реєстрі зазначається: дата надходження документів, назва громадського об'єднання і місцезнаходження його статутних органів, дата затвердження статуту (положення), основна мета діяльності об'єднання, відомості про склад центральних статутних органів об'єднання, дата реєстрації, відомості про зміни в статутних документах, сума внесеного реєстраційного збору.

Реєстрація (легалізація) громадських організацій, що мають одну і ту ж назву, не допускається. У разі коли із заявою про легалізацію звертаються громадські об'єднання, що мають одну і ту ж назву, перевага надається громадському об'єднанню, яке першим подало заяву про легалізацію. Юридичні особи (серед них і громадські організації), які не ставлять перед собою мету одержати прибутки, прагнуть мати найменування, яке б ідентифікувало їх, відокремлювало від інших юридичних осіб, пропагувало їхню діяльність. Важливим аспектом індивідуалізації громадських організацій є й момент запобігання незаконному використанню чужої репутації на свою користь. Крім того, низка нормативно-правових актів, що регулює створення окремих видів громадських організацій, також встановлює обмеження щодо неоригінальності найменування. Так, Законом України «Про професійних творчих працівників та творчі спілки» від 07 жовтня 1997 р. [157] обґрунтована відмова в державній реєстрації творчої спілки, якщо з такою ж назвою зареєстровано іншу творчуспілку.

Обов'язковим моментом легалізації громадської організації є офіційне повідомлення про її створення.

Так, С. А. Авак'ян вважає, що яким би шляхом не йшло формування громадського об'єднання, обов'язковим – і юридично значимим – елементом його становлення є публічне повідомлення про створення об'єднання. В адміністративно-правовому контексті, на цьому етапі свобода слова і свобода зборів поєднуються вже з правом на об'єднання [158, с. 54].

Місцевими органами державної виконавчої влади, виконавчим комітетом сільської, селищної, міської Ради народних депутатів реєструються в обов'язковому порядку місцеві осередки зареєстрованих всеукраїнських та міжнародних громадських організацій, якщо така реєстрація передбачена статутними документами цих об'єднань. Про легалізацію громадської організації легалізуючий орган повідомляє в засобах масової інформації. Факт державної реєстрації завершує процедуру створення громадської організації в якості юридичної особи.

Громадські організації можуть також легалізувати своє заснування шляхом повідомлення про утворення громадського об'єднання. Громадська організація, яка має намір здійснювати діяльність без статусу юридичної особи, повідомляє про своє утворення уповноважений орган із питань реєстрації протягом 60 днів із дня його утворення.

Для повідомлення про утворення громадського об'єднання його засновники або особа (особи), уповноважена представляти громадське об'єднання, подають (надсилають поштовим відправленням) до уповноваженого органу з питань реєстрації за місцезнаходженням громадського об'єднання заяву за формою, затвердженою Міністерством юстиції України, до якої додаються:

- 1) примірник оригіналу або нотаріально засвідчена копія протоколу установчих зборів, оформленого з дотриманням вимог чинного законодавства;

- 2) відомості про засновників громадського об'єднання із зазначенням прізвища, ім'я, по батькові (за наявності), дати народження, адреси місця проживання, а також, якщо засновником є юридична особа приватного права

– її найменування, місцезнаходження, ідентифікаційного коду;

3) відомості про особу (осіб), уповноважену представляти громадське об'єднання, із зазначенням прізвища, ім'я, по батькові (за наявності), дати народження, контактного номера телефону та інших засобів зв'язку, до яких додається письмова згода цієї особи.

Заява підписується засновниками громадського об'єднання або особою (особами), уповноваженою представляти громадське об'єднання, а справжність їх підписів засвідчується нотаріально.

Оскільки громадські об'єднання створюються в різних організаційно-правових формах, володіють різною специфікою, то й правове регулювання відповідних громадських об'єднань є специфічним. Законодавством передбачаються окремі вимоги, які висуваються до профспілок, благодійних та деяких інших організацій. Тому, на мою думку, є доцільним розглянути порядок створення та легалізації окремих видів громадських організацій.

Як уже зазначалося, поряд із Законом України «Про громадські об'єднання», який є універсальним у тому розумінні, що йому притаманний метод загального закріплення найважливіших відносин у сфері щодо громадських організацій та громадських спілок [23], нині діють спеціальні закони, які конкретизують загальні правила створення та діяльності окремих видів громадських організацій, наприклад, Закон України «Про молодіжні та дитячі громадські організації» від 1 грудня 1998 р. [123], що регулює порядок створення молодіжних і дитячих організацій.

Особливістю створення таких організацій є вік членів та засновників організацій. Згідно із ст. 4 зазначеного закону засновниками молодіжних та дитячих громадських організацій можуть бути громадяни України, а також іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, які досягли 14-ти років. Засновниками спілок молодіжних та дитячих громадських організацій є молодіжні та дитячі громадські організації. Членами молодіжних громадських організацій можуть бути об'єднання громадян віком від 14 до 35 років, метою яких є здійснення

діяльності, спрямованої на задоволення та захист своїх законних соціальних, економічних, творчих, духовних та інших спільних інтересів, а членами дитячих громадських організацій – об'єднання громадян віком від 6 до 18 років, метою яких є здійснення діяльності, спрямованої на реалізацію та захист своїх прав і свобод, творчих здібностей, задоволення власних інтересів, які не суперечать законодавству, та соціальне становлення як повноправних членів суспільства.

Вступ неповнолітніх віком до 10 років до дитячих громадських організацій здійснюється за письмовою згодою батьків, усиновителів, опікунів або піклувальників. Особи старшого віку можуть бути членами молодіжних та дитячих громадських організацій за умови, якщо їх кількість у цих організаціях не перевищує 10 % загальної кількості членів; у складі виборних органів молодіжних та дитячих громадських організацій кількість осіб старшого віку не може перевищувати третину членів виборних органів. В іншому легалізація молодіжних громадських організацій здійснюється в тому ж порядку, що і легалізація інших громадських об'єднань.

Варто відзначити, що з 2008 року по 2017 року було легалізовано більше 500 молодіжних та дитячих організацій, у тому числі студентських – 109, дитячих – 48 з них 180 із всеукраїнським статусом [159, с. 22].

Найпоширенішим видом сучасних громадських організацій є професійні громадські організації – профспілки. Правовою основою здійснення їх діяльності є Закон України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» від 15 вересня 1999 р. Специфікою порядку створення профспілок є обмеження для іноземних громадян та осіб без громадянства права виступати засновниками профспілок, але вони можуть вступати до таких організацій, якщо це передбачено статутами останніх. Стосовно до обмеження членства в профспілках корпоративні норми окремих організацій можуть передбачати заборону щодо подвійного членства в профспілках. Ст. 16 Закону встановлює, легалізація профспілок, їх об'єднань є обов'язковою та здійснюється шляхом їх реєстрації.

Реєстрація всеукраїнських профспілок, їх об'єднань здійснюється Міністерством юстиції України, інших профспілок, їх об'єднань – відповідно Головним управлінням юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, обласними, Київським та Севастопольським міськими, районними, міськими (міст обласного значення) управліннями юстиції. Для реєстрації профспілок, об'єднань профспілок їх засновники або керівники виборних органів подають заяву. До заяви додаються статут (положення), протокол з'їзду, конференції, установчих або загальних зборів членів профспілки з рішенням про його затвердження, відомості про керівні органи, організаційні ланки або засновників об'єднань, а для фахових профспілок – також відомості про чисельність членів профспілки. Заява про реєстрацію має бути розглянута в місячний термін з дня надходження документів. Легалізуючий орган протягом зазначеного терміну проводить перевірку на відповідність статусу, визначеного ст. 11 зазначеного закону, вносить організацію до Реєстру об'єднань громадян України та видає посвідчення встановленого зразка. У разі невідповідності поданих документів профспілок, їх об'єднань зазначеному статусу легалізуючий орган відмовляє в реєстрації. Рішення про відмову в реєстрації може бути оскаржено в судовому порядку. Як і інші громадські організації у разі реєстрації профспілки та їх об'єднання набувають статусу юридичної особи. [160; 161, с. 123].

Станом на грудень 2017 року в Україні зареєстровано близько 200 організацій, із них – 110 з всеукраїнським статусом. [162].

Таким чином, при створенні та легалізації громадських організацій насамперед необхідно приймати до уваги, який саме вид громадської організації організується. При оптимальному виборі організаційно-правової форми майбутньої громадської організації, яка буде відповідати статутним цілям організації, діяльність останньої буде найбільш ефективною.

2.3. Права та обов'язки громадських організацій

Одним із головних елементів адміністративно-правового статусу громадських організацій є сукупність прав та обов'язків, які визначають компетенцію та обсяг повноважень останніх під час здійснення безпосередньо своєї діяльності.

Так, права та обов'язки людини й громадянина є тією основою перетворень, за допомогою яких вибудовувалося сучасне громадянське суспільство. Протягом ХХ століття вони перетворилися з сутнісної ознаки західної, європейської цивілізації, на універсальну цінність, що визнається соціумом. Про це свідчать, зокрема, численні нормативно-правові акти.

Конституція України у ст. 36 закріплює право громадянина на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів.

У ст. 3 Конституції України зазначається, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Конституційно-правова регламентація прав та обов'язків громадських об'єднань має відповідати ролі, яку вони виконують у суспільстві. Замало задекларувати «ти маєш право», потрібно «надати можливість користуватися цим правом» [163, с. 201].

Права та обов'язки громадських організацій визначені Конституцією України й частково систематизовані Законом України «Про громадські об'єднання» [23].

Для з'ясування сутності прав та обов'язків громадських організацій, на мою думку, слід перш за все визначити поняття «права», «права особи», «права громадських об'єднань», «обов'язки», «обов'язки особи» та «обов'язки громадських об'єднань».

Питання прав і обов'язків особи нині є найважливішою проблемою внутрішньої та зовнішньої політики всіх держав світової співдружності. Стан справ у сфері забезпечення прав і обов'язків особи, їх практичної реалізації є тим критерієм, за яким оцінюється рівень демократичного розвитку будь-якої держави й суспільства загалом.

Слід визначити, що права – це визнані суспільством і забезпечені всією системою суспільного життя форми та способи людської самореалізації: те, що існує як усталені, незаперечні й загальновизнані можливості для людини вчиняти так чи інакше. Як слушно зауважував І. Г. Фіхте, що про права можна говорити лише настільки, наскільки люди мисляться у взаємних відносинах один з іншим [164, с. 196].

У правовій науці значна кількість наукових праць присвячено проблемі теорії прав та обов'язків будь-яких інститутів. Наприклад, через дослідження поняття «права, свободи та обов'язки людини і громадянина» [165, с. 4],

«права людини» [166, с. 85 – 90; 167, с. 9], «права та обов'язки політичних партій» [163, с. 201 – 208] можна визначити, що права особи – це її можливості, які необхідні для її нормального існування та розвитку.

С.П. Рабінович визначає, що права особи – це вимоги встановленого, універсального, справедливого суспільного порядку, що впливають з її трансцендентної гідності, відображаються в моральній свідомості людини, спрямовані на її вільний інтегральний розвиток та вдосконалення в межах спільного блага, зумовлюються як загальноантропними, так і соціокультурно-історичними факторами й потребують державно-юридичного забезпечення [168, с. 170].

З метою заповнення прогалини у визначенні поняття «права особи», на нашу думку, ватро запровадити зазначене поняття у широкому та вузькому розумінні. У широкому розумінні «право особи» – це комплекс прав, свобод та охоронюваних законом інтересів людини і громадянина, які виникають у зв'язку із задоволенням людиною або громадянином своїх потреб та ставить особу в статус суб'єкта адміністративних правовідносин. У вузькому

розумінні «право особи» – це суб'єктивне право, яке виникає у зв'язку із реалізацією людиною або громадянином свого адміністративно-правового статусу.

Права є складовим елементом адміністративно-правового статусу людини і громадянина, а також різновидом суб'єктивних прав громадян. До галузі адміністративного права належать всі ті права та свободи громадянина, які він, використовуючи їх, як правило, не може реалізувати без вступу у відносини з публічною адміністрацією, коли громадянин стає суб'єктом адміністративних правовідносин.

Визначення суб'єктивних прав особи формувалося протягом тривалого часу, причому позиція вчених-правознавців у цьому питанні була різною [169, с.226].

М.І. Матузов визначив суб'єктивне право як створювану і гарантовану державою через норми об'єктивного права особливу юридичну можливість діяти, що дає можливість суб'єкту як носію цієї можливості поводитися певним чином, вимагати відповідної поведінки від інших осіб, користуватися визначеними соціальними благами, а на випадок потреби звертатися до компетентних органів держави за захистом з метою задоволення особистих інтересів і потреб, які не суперечать суспільним [169, с. 226].

М.А. Бояринцева визначає суб'єктивне право як закріплена в адміністративних нормах можливість здійснювати у встановлених ними межах конкретні дії, реальність яких гарантується зобов'язаннями суб'єктів, що несуть стосовно громадян певні обов'язки, а також можливість вимагати від зазначених суб'єктів здійснення необхідних дій з метою користування соціальними благами для задоволення особистих або суспільних інтересів [170, с. 74].

Суб'єктивні права громадянина залежать від його правового і соціального статусів (наприклад, від виду професійної діяльності. Так, посада судді не дозволяє бути членом політичних організацій).

На мій погляд, суб'єктивне право – це передбачена нормами права міра можливої поведінки, що належить уповноваженій особі, метою якої є задоволення особистих інтересів та потреб і яка забезпечується відповідними юридичними обов'язками інших (зобов'язаних) осіб, користуватися відповідними соціальними благами, а при потребі звертатися до компетентних органів публічної адміністрації за захистом.

Характерні ознаки суб'єктивного права полягають у тому, що воно: належить суб'єкту (особі); засновано на нормах об'єктивного права; являє собою забезпечену державою та правом можливість певної поведінки суб'єкта; спрямоване на досягнення того чи іншого соціального блага; забезпечується загальними (економічними, політичними, ідеологічними, організаційними) та спеціальними (юридичними) гарантіями; здійснюється в інтересах носія суб'єктивного права; реалізація суб'єктивного права забезпечується та гарантується законом; воно охороняється, захищається в судовому, адміністративному або іншому встановленому законом порядку [171, с.28].

В.А. Венедіктов визначає наступні ознаки суб'єктивного права: можливість певної поведінки; можливість, яка належить лише уповноваженому суб'єкту, яка надається для задоволення інтересів уповноваженої особи; наявне у правовідносинах; є мірою можливої поведінки, порушення якої вважається зловживанням правом; існує лише відповідно до юридичних обов'язків; встановлюється нормами права; забезпечується (гарантується) державою [172, с. 67].

Із вищевизначеного, на мій погляд, до ознак суб'єктивного права слід віднести: є мірою можливої поведінки; засновано на нормах права; належить уповноваженій особі; метою є задоволення особистих інтересів та потреб; забезпечується відповідними юридичними обов'язками інших (зобов'язаних) осіб; можливість користуватися відповідними соціальними благами; наявність права звернення до компетентних органів публічної адміністрації за захистом.

Г.І. Петров запропонував *класифікацію прав і обов'язків* у сфері виконавчої влади. Так, зв'язок з основними правами та обов'язками, закріпленими в нормах Конституції, виступає важливим критерієм класифікації. Отже розрізняють, по-перше, права громадян, закріплені в нормах адміністративного права, які розвивають та конкретизують права, закріплені в Конституції. Це – право на участь у публічному управлінні, право на об'єднання у громадські об'єднання, право на медичну допомогу, право на освіту тощо. По-друге, це – права громадян, передбачені тільки нормами адміністративного права, наприклад, права, обумовлені паспортною системою [173, с.56].

Ю.П. Битяк права громадян умовно поділяє на дві групи. Перша – це так звані статутні права. Вони вказують на становище громадянина в соціальній структурі держави. Друга – права адекватні, ті, що дозволяють громадянинові реалізовувати права, які він має – особисті, соціально-економічні, політичні [174, с. 53].

Д.М. Бахрах залежно від механізму реалізації виділяє права абсолютні (безумовні) і відносні [175, с. 45]. До абсолютних належать права, якими особа користується на власний розсуд, а суб'єкти влади зобов'язані створювати умови й не заважати їх реалізації, захищати їх. Наприклад, право на адміністративну скаргу, вибір імені, працю, користування публічними бібліотеками, одержання загальної середньої освіти. Реалізація абсолютних прав залежить від волі громадянина.

Відносними вважаються такі права, для реалізації яких потрібен акт державного органу. Наприклад, наказ про призначення на посаду, ліцензія на здійснення певної діяльності. Воля громадянина має бути опосередкована волею суб'єкта влади, актом застосування права.

Виходячи із вище визначеного, слід запропонувати поняття суб'єктивні права у сфері публічного управління як надана й гарантована державою, а також закріплена в адміністративно-правових нормах міра можливої (дозволеної) поведінки у правовідносинах, яка забезпечена

кореспондуючи обов'язком іншого суб'єкта правовідносин.

Таким чином, суб'єктивні права у сфері публічного управління такі:

- а) можливість певної поведінки; б) можливість, надана особі, яка володіє адміністративною правоздатністю й адміністративною дієздатністю;
- в) можливість, надана з метою задоволення її інтересів у сфері державного управління і вирішення завдань, що стоять перед нею; г) поведінка, що реалізується у правовідносинах; д) поведінка в певних рамках, межах.

Порушення цих меж (міри можливої поведінки) є зловживанням правом;

- е) існують тільки у зв'язку з відповідним юридичним обов'язком із боку іншого суб'єкта правовідносин і без виконання цього обов'язку не можуть бути реалізовані; ж) реалізація прав гарантується державним примусом щодо носія кореспондуючого обов'язку; з) мають юридичну природу, оскільки надаються адміністративно-правовими нормами і гарантуються державою.

Здійснивши аналіз вищезазначених дефініцій та наведених вище класифікаційних груп, варто запропонувати поняття прав громадських об'єднань, яке вміщено у зміст суб'єктивного права у сфері публічного управління. Під **правами громадських об'єднань** слід розуміти надану і гарантовану державою міру дозволеної поведінки членів громадських об'єднань, яка закріплена в адміністративно-правових нормах та забезпечена державним примусом.

Зазначимо, що через установлення прав та обов'язків громадських об'єднань урегульовуються найважливіші відносини та зв'язки її з іншими юридичними та фізичними особами, суспільством та державою. Ці відносини безпосередньо впливають на формування адміністративно-правового статусу громадських об'єднань.

Адміністративно-правова регламентація прав та обов'язків громадських організацій, як і правове регулювання їх діяльності, мають відповідати ролі, яку вони виконують у громадянському суспільстві та державі.

Отже, громадська організація, як і будь-яке об'єднання громадян, в

своїй діяльності керується принципом – діяти, не порушуючи Конституції та законів України. Права громадських об'єднань є колективними, незважаючи на те, що багато з них збігаються з індивідуальними конституційними правами людини громадянина. Права громадських об'єднань належать не окремим індивідам, а організації взагалі.

Згідно зі ст. 21 Закону України «Про громадські об'єднання» для здійснення своєї мети (цілей) громадське об'єднання *має право*: вільно поширювати інформацію про свою діяльність, пропагувати свою мету (цілі); звертатися в порядку, визначеному законом, до органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб з пропозиціями (зауваженнями), заявами (клопотаннями), скаргами; отримувати в порядку, визначеному законом, публічну інформацію, що знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації; брати участь у порядку, визначеному законодавством, у розробленні проектів нормативно-правових актів, що видаються органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування і стосуються сфери діяльності громадського об'єднання та важливих питань державного і суспільного життя; проводити мирні зібрання; здійснювати інші права, не заборонені законом.

Громадська організація зі статусом юридичної особи має право: бути учасником цивільно-правових відносин, набувати майнові і немайнові права відповідно до законодавства; здійснювати відповідно до закону підприємницьку діяльність безпосередньо, якщо це передбачено статутом громадського об'єднання, або через створені в порядку, передбаченому законом, юридичні особи (товариства, підприємства), якщо така діяльність відповідає меті (цілям) громадського об'єднання та сприяє її досягненню. Відомості про здійснення підприємницької діяльності громадським об'єднанням включаються до Реєстру громадських об'єднань; засновувати з метою досягнення своєї статутної мети (цілей) засоби масової інформації;

брати участь у здійсненні державної регуляторної політики відповідно до Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності»; брати участь у порядку, визначеному законодавством, у роботі консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів, що утворюються органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування для проведення консультацій з громадськими об'єднаннями та підготовки рекомендацій з питань, що стосуються сфери їхньої діяльності.

Варто відзначити, що здійснивши ґрунтовний аналіз прав громадян, жоден із науковців не визначив класифікаційних груп громадських об'єднань. Вважаємо за необхідне запропонувати здійснити класифікацію прав громадських об'єднань за наступними критеріями:

1) загальні права громадських організацій, до яких слід віднести: вільно поширювати інформацію про свою діяльність, пропагувати свою діяльність; у свою мету (цілі); звертатися в порядку, визначеному законом, до органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб з пропозиціями (зауваженнями), заявами (клопотаннями), скаргами; здійснювати інші права, не заборонені законом.

2) управлінські права громадських організацій, до яких слід віднести: одержувати в порядку, визначеному законом, публічну інформацію, що знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації; брати участь у порядку, визначеному законодавством, у розробленні проектів нормативно-правових актів, що видаються органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування і стосуються сфери діяльності громадського об'єднання та важливих питань державного і суспільного життя; брати участь у порядку, визначеному законодавством, у роботі консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів, що утворюються органами державної влади, органами влади

Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування для проведення консультацій із громадськими об'єднаннями та підготовки рекомендацій із питань, що стосуються сфери їхньої діяльності.

3) політичні права громадських організацій, до яких слід віднести: проводити мирні зібрання; брати участь у здійсненні державної регуляторної політики відповідно до Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності».

4) спеціальні права громадських організацій, до яких слід віднести: бути учасником цивільно-правових відносин, набувати майнові й немайнові права відповідно до законодавства; здійснювати відповідно до закону підприємницьку діяльність безпосередньо, якщо це передбачено статутом громадського об'єднання, або через створені в порядку, передбаченому законом, юридичні особи (товариства, підприємства), якщо така діяльність відповідає меті (цілям) громадського об'єднання та сприяє її досягненню. Відомості про здійснення підприємницької діяльності громадським об'єднанням включаються до Реєстру громадських об'єднань; засновувати з метою досягнення своєї статутної мети (цілей) засоби масової інформації.

Діалектичною протилежністю прав у сфері публічного управління є *юридичні обов'язки*. Вони нерозривно пов'язані й не можуть існувати один без одного, оскільки право одного суб'єкта не може бути реалізоване поза виконанням обов'язку іншим суб'єктом. Таким чином, у публічному управлінні існування обов'язків поза правами і навпаки – прав поза обов'язками, позбавлено будь-якого змісту.

Слід відзначити, що у тлумачному словнику російської мови *обов'язок* визначається як те, що підлягає безумовному виконанню, те, що необхідно для виконання за громадськими (суспільними) вимогами чи внутрішнім спонуканням [176, с. 742].

В.І. Даль визначає обов'язок як «долг», все належне, все, що лежить на комусь, що хто-небудь повинен виконувати і дотримувати зобов'язання. На

людині лежать обов'язки до самої себе (особистий), обов'язок до ближнього, її державний чи громадський, і, зрештою, духовний [177, с. 640]. Виходячи з цього, за радянських часів для визначення обов'язку використовувалась коротка «робоча» формула: «обов'язок – це міра належної поведінки», запропонована свого часу С.Н. Братусем на зразок суб'єктивного права: «право – це міра можливої поведінки» [178, с. 11]. М.І. Матузов розглядав поняття обов'язку в межах соціальної відповідальності особи перед суспільством [169, с. 275] і визначав його як встановлену законом точну міру суспільно необхідної, найбільш розумної та доцільної поведінки, спрямованої на задоволення інтересів суспільства і особи [179, с. 151].

М.В. Вітрук поняття та зміст конституційних обов'язків пов'язував з їх соціально-правовою природою, взаємодією моральних і правових факторів. Юридичний обов'язок особи є матеріально обумовлена і гарантована необхідність у поведінці особи, межі якої визначені нормами об'єктивного права (Конституцією, законом, іншими правовими нормативними актами) у цілях користування певними благами та цінностями для задоволення суспільних і особистих інтересів на основі їх єдності і поєднання [180, с. 147].

Отже, конституційний обов'язок – це закріплена в нормах Конституції міри належної поведінки суб'єктів відповідальність за неналежну реалізацію цієї норми.

М.А. Федотов у правовому обов'язку вважає закріплену в Основному Законі і гарантовану державою міру необхідної участі громадянина у створенні і примноженні соціальних благ [181, с. 53].

В.С. Єм правовий обов'язок розуміє як закріплену в нормі права вимогу до суб'єкта, яка виражає соціально обумовлену необхідність встановленої поведінки й забезпечена можливістю державного примусу до суб'єкта такої поведінки [182, с.62].

Г.Ф. Шершеневич визначав правовий обов'язок як усвідомлення зв'язаності своєї волі [183, с. 619 – 620].

С.О. Пуфендорф визначає правовий обов'язок як союз права, яким за необхідністю поєднується розпорядження виконувати [184, с. 38].

Г.Гегель, у свою чергу, вважав, що правові обов'язки характеризуються зовнішньою необхідністю [185, с. 54]. І. Кант під обов'язком розумів необхідність [186, с. 236].

Таким чином, переважна більшість учених сутність юридичних обов'язків цілком ґрунтовно розкривали за посередництвом категорії «правова необхідність».

Так, у літературі було зроблено спробу розкрити поняття обов'язку і через категорію «правова можливість».

Зокрема на думку, Г. В. Мальцева, юридичний обов'язок є не тільки належне, але й можливе в людській поведінці. У юридичному обов'язку, як і в суб'єктивному праві, втілюється певна тенденція людської поведінки, що опирається на об'єктивні закономірності суспільного розвитку і виражає їх. Вимога, закріплена в юридичному обов'язку, реальна й можлива, і не можна накласти на людину обов'язок, який вона практично ніколи не змогла б виконати [187, с. 72]. Правомірно, – полемізуючи з Г. В. Мальцевим, зауважує М.І. Матузов, що юридичний обов'язок в будь-якому випадку не можна визначати через категорію можливості. Сутність обов'язку не в можливості, а в необхідності. Право не приписує нічого неможливого, його вимоги об'єктивно виконувані. В іншому випадку цілі правового регулювання були б недосяжними [179, с. 162]. Погоджуючись із думкою дослідника зазначимо, що Г.В. Мальцев у спробі розкрити юридичний обов'язок через категорію правової можливості не був єдиним. Такої ж думки й Ю.П. Єрьоменко. Розглядаючи законність як конституційний обов'язок суворого і неухильного дотримання Конституції і законів, він послідовно дійшов до висновку, що законність – це не тільки конституційний обов'язок, але й суб'єктивне конституційне право особи, яке визначає вид і міру її можливої поведінки [188, с. 92-93].

Як бачимо, у позиціях Г.В. Мальцева та Ю.П. Єрьоменка правильно

відзначений зв'язок правової можливості й правової необхідності. У праві ці категорії не тільки взаємопов'язані, але й іноді злиті. Тому, звичайно, можна характеризувати юридичні права й юридичні обов'язки через можливу й необхідну поведінку. Це особливо зручно простежити на прикладі конституційних прав і обов'язків. Як відомо, право на повну загальну середню освіту є обов'язковим (ч. 1 ст. 53 Конституції України). У цьому положенні Основного Закону міститься і можливість (право), і необхідність (обов'язок). Однак зазначені вище не свідчить, що юридичні обов'язки завжди доцільно розкривати через категорію можливості. Адже, по-перше, при цьому розмиваються відмінності між правами й обов'язками (вони рівною мірою визначаються як правова можливість). По-друге, характеризуючи права, свободи і обов'язки як правову можливість, варто пам'ятати, що вона є такою відповідно до закону. Необхідна за законом можливість є правовою необхідністю [189, с. 138 – 139].

Іншим вагомим аргументом на користь того, що обов'язки – це необхідність, а не можливість у поведінці, є те, що можливість є категорією, яка характеризує процес практичної реалізації обов'язків [182, с. 61]. Обов'язок – це лише необхідність певної поведінки, а не сама практична поведінка, яка відповідає приписам норм права. Сутність обов'язку укорінена в необхідності поведінки, яка визначена законом. Але необхідність (яка виражає сутність обов'язку) не адекватна неминучості. Між ними відсутній момент тотожності. Оскільки обов'язок характеризується діяльністю окремих осіб, наділених свідомістю і волею, які проявляють різнобічну ініціативу відповідно до своїх інтересів, остільки можливі відхилення практичної поведінки особи від приписів норм права, невиконання обов'язку його носієм. Таким чином, обов'язок може бути невиконаним, але необхідність поведінки, яка б відповідала йому, зберігається.

Конституційні обов'язки особи в умовах побудови в Україні правової, демократичної держави зберігають свою якісну відмінність від прав і не

зливаються з ними. На нашу думку, методологічно правильним буде розкривати поняття прав через категорію правової можливості, а обов'язків – через категорію правової необхідності. Такий підхід дозволить встановити існуючі відмінності між правами та обов'язками і розкрити зміст кожного з цих явищ.

Крім того, слід відзначити, що юридичні обов'язки – це покладена державою і закріплена в адміністративно-правових нормах міра належної поведінки у правовідносинах, а їх реалізація, забезпечена можливістю державного примусу. Юридичні обов'язки у сфері публічного управління такі: а) необхідна, належна поведінка; б) можуть покладатися тільки на праводієздатну особу; в) покладаються в інтересах інших осіб; г) існують у правовідносинах; е) реалізація забезпечується державним примусом; ж) мають свою межу, міру; з) мають юридичну природу, оскільки закріплені адміністративно-правовими нормами і забезпечуються застосуванням державного примусу.

Відзначимо, що основні права особи нерозривно пов'язані з їхніми обов'язками. Основний обов'язок особи – встановлені Конституцією держави вид і міра її необхідної обов'язкової поведінки. Щоб людина могла успішно реалізувати свої права, отримувати від суспільства певні матеріальні й духовні блага, вона повинна виконувати покладені на неї обов'язки, віддавати суспільству свою працю, свої зусилля, піклуватися про державні та громадські справи.

Основні обов'язки особи закріплює Конституція України. Умовно їх можна *кваліфікувати по групах*. У сфері економічного й соціального життя – це обов'язки сплачувати податки і збори, подавати декларації про свій майновий стан і доходи, зберігати природу і охороняти її багатства. У сфері культурної діяльності громадяни несуть обов'язки з охорони історичних пам'яток та інших культурних цінностей, повинні відшкодовувати завдані ними збитки.

До обов'язків у сфері суспільно-політичного життя належать обов'язки

додержуватися Конституції та законів України; оберігати інтереси держави і сприяти зміцненню її могутності й авторитету; захищати Вітчизну, служити в Збройних Силах України; поважати національну гідність інших громадян. Стосовно особистої та індивідуальної свободи серед обов'язків громадян України – необхідність поважати права та законні інтереси інших осіб.

Отже, обов'язок особи – це міра об'єктивно необхідної її поведінки, що є гарантією реалізації особою наданих їй прав.

У сфері публічного управління суб'єктивні права і обов'язки мають як загальні ознаки, так і ознаки, що дозволяють їх розмежовувати.

Об'єднує їх спільна адміністративно-правова природа, існування в адміністративних правовідносинах, наявність меж у поведінці (і те, й інше є мірою), належність особам, які мають адміністративну правоздатність та адміністративну дієздатність, наявність державних гарантій.

Відмінність полягає в тому, що: а) права реалізуються в інтересах їх власника, а обов'язки – в інтересах інших осіб; б) права – це міра можливої поведінки, а обов'язки – міра належної поведінки.

Обов'язки громадян у сфері виконавчої влади полягають у дотриманні норм адміністративного та інших галузей права. Серед адміністративних обов'язків виділяють *абсолютні та відносні*.

Одним з основних обов'язків, що характерний для загального адміністративно-правового статусу громадянина, є обов'язок виконання вимог органів публічної влади, які висуваються ними відповідно до наданих їм владних повноважень.

Публічне управління регулює всі сфери суспільного життя, а отже, і економічна, і соціально-культурна, і політична сфери підлягають адміністративно-правовій організації адміністрування, що обумовлює покладення адміністративних обов'язків на громадянина в усіх перелічених сферах.

Обсяг обов'язків залежить від факторів, у силу яких громадяни стають учасниками адміністративно-правових відносин, а отже, і носіями

специфічних обов'язків. Набуття громадянином спеціального адміністративно-правового статусу характеризується покладенням на нього спеціальних обов'язків.

У сфері адміністративно-правових відносин визначення кола обов'язків перш за все ґрунтується на нормах Конституції України та Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Розділ II Конституції України встановлює такі обов'язки: захищати Вітчизну, незалежність та територіальну цілісність України, шанувати її державні символи (ст. 65); не утворювати і не брати участі в діяльності громадських організацій, програмні цілі або дії яких спрямовані на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом; не заподіювати шкоди природі, культурній спадщині, відшкодовувати завдані особою збитки (ст. 66); сплачувати податки і збори (ст. 67); дотримуватися вимог Конституції України та законів України, не посягати на права, свободи, честь і гідність інших людей (ст.68).

Кодекс України про адміністративні правопорушення встановлює обов'язки, які виникають у зв'язку з адміністративним провадженням: обов'язок свідка давати правдиві пояснення в адміністративній справі (ст. 272); обов'язок експерта давати об'єктивні висновки (ст. 273). У цьому випадку процесуальні обов'язки прямо закріплені у правових нормах та реалізуються шляхом виконання певних дій. Окремі адміністративні обов'язки формулюються законодавцем у вигляді певних умов. Наприклад, обов'язок адвоката підтвердити свої процесуальні повноваження (ст.271).

Зрозуміло, що обов'язки виникають у процесі реалізації прав усіма учасниками правовідносин, тому діюче законодавство не спроможне охопити усі можливі обов'язки громадян. З цього приводу органам виконавчої влади, органам місцевого самоврядування, іншим уповноваженим суб'єктам надано право встановлювати обов'язки громадян, які не суперечать вимогам Конституції України [190].

І.Т. Телех відзначає, що обов'язками громадських об'єднань слід визначити наступні: діяти на основі статуту або положення, приймати рішення про заснування громадської організації на установчому з'їзді (конференції) або загальних зборах, мати індивідуальну назву, здійснювати господарську та іншу комерційну діяльність лише з метою виконання статутних завдань і цілей, регулярно обнародувати свої основні документи, склад керівництва, відомості про джерела фінансування та витрати, а також вести оперативний та бухгалтерський облік, статистичну звітність, зареєструватися в органах державної податкової інспекції та вносити до бюджету платежі у порядку та розмірах, передбачених законодавством України тощо [191, с. 122].

О.М. Ващук обов'язками громадських об'єднань вважає наступне: діяти в правовому полі, дотримуючись чинного українського законодавства; звітувати перед членами організації про свою діяльність; будувати свою діяльність за принципами прозорості та відкритості; організація, засновані нею підприємства зобов'язані вести оперативний та бухгалтерський облік, статистичну звітність, зареєструватись в органах державної податкової адміністрації та сплачувати до бюджету платежі в порядку й розмірах, передбачених законодавством.

Виходячи із вищесказаного вважаю за необхідне запропонувати визначення поняттю «обов'язки громадських організацій» – це покладена державою і закріплена в адміністративно-правових нормах міра належної поведінки членів громадських організацій у правовідносинах, їх реалізація, забезпечена можливістю державного примусу.

2.4. Відповідальність громадських організацій

Постійні дискусії щодо правової категорії «відповідальність» значною мірою зумовлені неоднотайністю застосування цього терміна в юридично- науковій, загальноосвітній сферах і на побутовому рівнях, а також позицією законодавця, який використовує цей термін у численних нормативних актах, але не наводить його визначення.

Інститут відповідальності носить об'єктивний характер, закріплений у нормативно-правових актах і виступає передумовою зовнішнього прояву позитивного чи негативного аспектів реалізації юридичної відповідальності. Без встановлення юридичної відповідальності не може виникнути стан її реалізації. Причому самі джерела відповідальності знаходяться у публічно- правовому регулюванні суспільних відносин, яке є безпосередньою передумовою її встановлення. Такого роду відповідальність, заснована на нормах права, піддається правовому оформленню, тому й називається юридичною, тобто носить нормативно-правовий характер.

Так, *відповідальність* – це обов'язок, необхідність дати відповідь у своїх діях, прийняти на себе провину за їх можливі наслідки, за результат чого-небудь.

Відповідальність є філософсько-соціологічним поняттям, відображає об'єктивний, історично конкретний характер відносин між особами, колективом, суспільством з погляду свідомого здійснення представлених до них взаємних вимог.

Відповідальність означає усвідомлення змісту і значення діяльності, її наслідків для суспільства й соціального розвитку, вчинків особи з погляду інтересів суспільства або певної групи [192, с. 324].

Ю.С. Стребков відзначає, що відповідальність – це соціальні настанови щодо індивідів, які покликані забезпечити нормальне функціонування суспільства [193, с. 7]. За своєю природою відповідальність перспективна, вона виступає одним з компонентів вибору. Варто не погодитись із думкою Ю.С. Стребкова, який, розкриваючи зміст негативної відповідальності, припускається помилки,

вказуючи, що не провина є причиною відповідальності, а відповідальність є умовою провини. Передумови, які спричиняють негативну відповідальність, можна представити наступним чином: свобода волі – вина – відповідальність, причому всі названі компоненти повинні охоплюватися свідомістю особистості.

На думку А.Ф. Плахотного, поняття *відповідальності* поєднує дві її форми:

- 1) відповідальність як реакція суспільства на поведінку індивіда (суспільна відповідальність);
- 2) відповідальність як система відповідей індивіда, особистості на вимоги суспільства (особиста відповідальність) [194, с.46].

Між суспільством й індивідом існує нерозривний зв'язок: не тільки суспільство несе відповідальність перед особою, але й особа несе відповідальність перед суспільством. З одного боку, суспільство покладає на індивіда вимогу робити соціально корисні вчинки, а з іншого – воно саме зобов'язано сприяти суб'єктові в здійсненні ним своїх прав й обов'язків і несе за це відповідальність. Вираження оцінки діяльності суб'єкта може бути різним, від мовчазного схвалення до застосування мір суспільного та юридичного заохочення [195, с.56].

Розрізняють відповідальність юридичну та моральну, а залежно від суб'єкта відповідальності виділяють індивідуальну, групову, колективну відповідальність тощо [196, с. 481].

У літературі з філософських, етичних, моральних, юридичних проблем категорія відповідальність розглядається у двох аспектах: відповідальність за минулу поведінку, що суперечить соціальним нормам, – ретроспективна відповідальність; і відповідальність за майбутню поведінку – перспективна, позитивна відповідальність. В.А. Канке, заперечуючи позитивну юридичну відповідальність, зазначає, що правознавство, як і всі суспільні науки, не може просто в готовому вигляді використати філософські поняття й категорії без врахування специфіки предмету своєї науки [197, с. 229]. Багато філософських категорій (у тому числі й «відповідальність») не враховують специфіку тієї або іншої науки, але в той же час основні риси, ознаки, аспекти, характерні для

соціальної відповідальності знаходять своє відбиття в юридичній відповідальності.

М.М. Марченко відзначає, що відповідальність «заднім числом» може вберегти від провини у майбутньому, але задовольнити потреби суспільства вона не в змозі. Тому більш перспективним представляється інший аналіз поняття відповідальності, визначення її позитивної сторони, пов'язаної з передбаченням людиною результатів своєї діяльності й осмислення її суспільної значимості [198, с. 536], вираженням яких виступає соціально-корисна поведінка. Для змістовної характеристики відповідальності важлива не тільки оцінка своєї передбачуваної поведінки, але й сама дія відповідно цієї оцінки й передбачення.

Слід відзначити, що позитивна відповідальність тісно пов'язана із соціальною активністю особи, що обирається на основі пропонованих до особи вимог, викладених у соціальних нормах. Соціальна норма надає свободу, зв'язує суб'єкта своїми вимогами й одночасно обмежує його поведінку.

Інтереси профілактики соціальних відхилень ініціюють дослідження механізмів формування й забезпечення соціально корисних, схвалюваних суспільством вчинків. Однією з ознак громадянського суспільства служить висока взаємна соціальна відповідальність як особи перед суспільством, так і суспільства перед особою. Без цього не можна ефективно побудувати громадянське суспільство й правову державу.

Соціальна відповідальність і соціальна активність на основі пізнаної необхідності утворюють своєрідні осі координат, що визначають обсяг вільної діяльності суб'єкта [199, с. 102]. Розширення меж волі, обумовлене демократизацією нашого суспільства, одночасно вимагає й підвищення взаємозв'язку як самого суспільства так і особи поставленими до них вимогами й відповідальністю. Соціальна відповідальність – міра волі. З одного боку, вона допускає волю й ґрунтується на ній, а з іншого – обмежує її, спонукаючи або примушуючи суб'єкта діяти в рамках наданої волі. Свідомість – воля – вибір, ця Локківська тріада описує випадки розумного (відповідального) існування людини [200, с. 21]. Повної або абсолютної волі не існує. Воля без відповідальності

перетворюється у сваволлю й хаос. Воля породжує відповідальність, відповідальність спрямовує волю [201, с. 72].

Як відповідальність особи, так і відповідальність суспільства й держави мають соціальну природу. Вона визначена суспільним характером відносин, особливостями особи, її місцем у системі суспільних відносин, особливостями самого суспільства. Як уже відзначалося, корінні перетворення, що відбуваються в нашому суспільстві та розширюють обсяг волі суб'єкта, висувають до нього все нові й більше високі вимоги.

Соціальна відповідальність – це складна, збірна морально-правова, філософська та етико-психологічна категорія. Розрізняють моральну, політичну, юридичну, суспільну, громадянську, професійну та інші види відповідальності, які в сукупності складають родові поняття – «соціальна відповідальність».

Соціальна відповідальність – це необхідність зазнавати небажані наслідки за порушення соціальних норм, за допомогою яких забезпечується порядок у суспільстві.

Під соціальною відповідальністю розуміють також соціальне відбиття об'єктивних відповідальних залежностей у різних системах суспільної регуляції, як здатність суб'єкта передбачати результат своєї діяльності не тільки у своїх інтересах, але й в інтересах суспільства [202, с. 11]. У реальній дійсності існує взаємозв'язок між особою й суспільством, без якого неможливо побудувати правову державу й громадянське суспільство.

А.Ф. Плахотний, досліджуючи проблеми соціальної відповідальності, визначає її як категорію для відзначення міри вільного прояву соціальним суб'єктом свого обов'язку і права обирати в конкретних умовах оптимальний варіант відношення до дійсності, виходячи з прогресивних інтересів суспільства [203, с. 6 – 7].

Л.І. Белецька визначає соціальну відповідальність як обов'язок особистості (що виражає об'єктивно необхідне відношення між нею й суспільством) оцінювати свої наміри й здійснювати вибір поведінки відповідно до норм, що відображають інтереси суспільного розвитку, а у випадку їх порушення (прояву

безвідповідальності) обов'язок відзвітувати суспільству й зазнати суспільного осуду або покаранню за антигромадський вчинок [204, с. 21]. На мою думку, це визначення соціальної відповідальності містить істотні (родові) ознаки всіх її видів і може бути основою аналізу їхнього змісту. Разом з тим, ми вважаємо, що термін «покарання» вживається тут без врахування видів юридичної відповідальності. Очевидно, більш доречно вказувати на несприятливі наслідки, які наступають для правопорушника, і не ототожнювати категорію покарання з категорією засобів державного, суспільного примусу, оскільки останні – родові поняття щодо покарання.

Отже, під соціальною відповідальністю необхідно розуміти обов'язок суб'єктів суспільних відносин дотримуватися вимог соціальних норм, що реалізується в їхній правомірній поведінці, а у випадках безвідповідальної поведінки, що не відповідає приписам цих норм та порушує громадський порядок, - накладення на винуватого суб'єкта обмежень особистого або майнового характеру. У цьому визначенні акумулюються обидва боки відповідальності - позитивна й негативна. Крім того, реальним змістом позитивної відповідальності є дотримання суб'єктом суспільних відносин соціальних норм, тобто соціально корисна, схвалювана поведінка. Через діяння особи проявляється її ставлення до встановлених соціальними нормами правил.

Соціальна відповідальність обумовлена взаємопов'язаними між собою людьми, спільнотами, колективами.

Соціальна відповідальна поведінка громадських організацій та їх членів повинна бути спрямована на дотримання історично сформованих правил, звичаїв, традицій, правових, моральних, релігійних, корпоративних і інших норм.

На мою думку, соціальна відповідальність громадських організацій є обов'язком суб'єктів дотримуватися вимог соціальних норм, що реалізується в правомірній поведінці громадських об'єднань, а у випадках безвідповідальної поведінки, що не відповідає приписам цих норм та порушує громадський порядок, – накладення на винуватого суб'єкта обмежень особистого або майнового характеру.

У філософській та юридичній літературі немає єдності думок із приводу того, скільки ж існує видів соціальної відповідальності.

Так, Н.І. Фокіна вважає, що соціальна відповідальність складається з *моральної та правової* [205, с. 206].

На думку І.А. Головки, соціальна відповідальність розгалужується на такі форми – політичну й правову, здійснювану силою зовнішнього примусу, страху – з одного боку, і відповідальність моральну – з іншого [206, с. 76]. М.М. Бахтін виділяє наступні види соціальної відповідальності: моральна, персональна, політична, спеціальна [207, с. 20 – 24].

К.Л. Неміра, поряд із політичною, юридичною і моральною, у якості одного з основних видів соціальної відповідальності називає також відповідальність матеріальну [208, с. 261].

Із вищевикладеного, на мою думку, необхідно визначити види соціальної відповідальності громадських об'єднань, якими є: моральна та політична.

Норми моралі регулюють поведінку громадських об'єднань та їх членів у всіх формах, у тому числі і в політиці.

Так, мораль є один з основних способів нормативної регуляції дій людини в суспільстві [209, с. 378-379.].

На мою думку, слід виокремити **особливості дії норм моралі на громадські об'єднання**: вони носять загальний характер, поширюються на всі громадські об'єднання та на їх членів; являють собою сукупність ціннісних засад, що склалися в практиці взаємного спілкування людей, є обов'язковими для виконання; виконання їх вимог контролюється всім суспільством і кожною людиною зокрема; моральні санкції виражаються у схваленні або засудженні конкретних вчинків того чи іншого виду.

А.Ф. Плахотний вважає, що моральна відповідальність служить необхідним елементом інших видів відповідальності [210, с. 75].

Моральна відповідальність громадських організацій – це добровільне дотримання ними вимог, передбачених нормами моралі, яке схвалюється суспільством, а в разі їх порушення – обов'язок зазнавати осуд [211, с. 97].

Моральні норми покликані забезпечувати в суспільстві певний порядок, спонукати в індивідів суспільно-корисну поведінку. Торкаючись політичних партій, норми моралі покликані виключити негідні методи політичної боротьби, неприпустимі виборчі технології.

Моральна відповідальність може наступити за скоєне та за майбутню поведінку. Будь-які зобов'язання покладають на громадські організації заходи моральної відповідальності. Заходами моральної відповідальності громадських об'єднань та їх членів можуть бути: суд оточуючих; формування певної громадської думки; виключення з громадського об'єднання; відмова в довірі; відмова від участі у виборах.

Особливо слід виділити відповідальність громадських організацій за порушення корпоративних норм. Так, відповідальність членів громадських організацій передбачена Статутами громадських організацій та іншими корпоративними нормами.

Значення моральної відповідальності громадських організацій полягає в тому, що вона сприяє підвищенню їх відповідальності перед державою і суспільством, активізації корисної діяльності.

На мою думку, слід розрізняти моральну відповідальність: самих громадських організацій; членів громадських організацій; лідерів і керівників громадських організацій.

Таким чином, соціальна відповідальність громадських організацій передбачає усвідомлення або виконання всіх вимог, пропонованих державою та суспільством, а також здійснення над ними соціального контролю.

Юридична відповідальність є різновидом соціальної відповідальності, а правові норми різновидами соціальних норм. Водночас варто зауважити, що між соціальною відповідальністю і юридичною більше подібних рис, аніж відмінностей. Це можна простежити шляхом порівняння родового й видового понять, тобто соціальної та юридичної відповідальності.

З зазначеного вище можна зробити висновок, що юридична й соціальна відповідальність мають схожі підстави, базуються на однакових передумовах,

мають загальні функції та принципи, відображають зв'язок суспільства й особи а також служать досягненню єдиних цілей.

Юридична відповідальність є видом соціальної відповідальності.

Не викликає сумніву твердження, що юридична відповідальність – одна із фундаментальних категорій юриспруденції. При її дослідженні необхідно враховувати те, що співвідношення між соціальною відповідальністю та юридичною відповідальністю можна представити як діалектичний зв'язок загального й часткового. Загальне, як відомо, існує в частці й через частку, і в той же час не вичерпується. Отже, найбільш загальні риси, ознаки, форми реалізації, властиві соціальної відповідальності, властиві й окремим її видам [с. 234].

Юридична відповідальність, як і будь-який інший вид соціальної відповідальності, єдина й містить у собі відповідальність за майбутню поведінку (позитивну, добровільну відповідальність) і відповідальність за минулу протиправну поведінку (негативну, державно-примусову відповідальність). Відмінні риси й властивості, які виділяють юридичну відповідальність серед інших видів соціальної відповідальності, не вступають у протиріччя із загальними властивостями соціальної відповідальності. Говорити про відсутність у юридичної відповідальності добровільної форми реалізації – значить визнавати юридичну відповідальність не різновидом відповідальності соціальної, а якимсь особливим несоціальним видом і виключати її із системи регулювання суспільних відносин [195, с. 238].

Зауважу, що у загальної теорії юридичної відповідальності характерні наявність термінологічної перенасиченості і відсутність термінологічної чіткості. Під юридичною відповідальністю розуміють наступне: покладання, настання, реалізацію, несення, існування, здійснення, стан, залучення до відповідальності, обов'язок відповідати. З цього питання існує багато поглядів, підходів, аспектів, думок, іноді взаємовиключних. Позитивну юридичну відповідальність називають перспективною; інтроспективною [212, с. 31]; правовою [213, с. 7]; помірно-позитивною, активно-позитивною [214, с. 7]; належним виконанням обов'язків [215, с. 8]; заохочувальною [216, с. 12]. Водночас інший аспект відповідальності

називають негативним, ретроспективним, пасивним тощо.

Безсумнівно, різноманітність пропонованих назв можна пояснити складністю й багатогранністю розглянутого нами явища. Нерідко вся проблема юридичної відповідальності обмежується її традиційним ретроспективним аспектом. Однак традиційність понять не може бути вагомим аргументом на їх користь й зовсім не означає їх вічності [195, с. 290]. Вони, як і все право в загалом, персоніфікують соціальну дійсність, розвиваються, видозмінюються, наповнюються якісно новим змістом [217, с. 29].

Разом з тим, вважаємо, що напрямок дослідження, який зводить юридичну відповідальність тільки до її негативного аспекту, є не достатньо обґрунтованим. Подібний підхід применшує соціальну цінність цієї категорії, залишаючи без уваги її джерела, зусилля, спрямовані на активізацію людської діяльності, розвиток самостійності й ініціативи, підвищення дійсно відповідального ставлення громадян до правових приписів. Не заперечуючи існування ретроспективної відповідальності, вважаємо, що вона є лише частиною загальної проблеми юридичної відповідальності, причому не визначальною, і цю частину не можна видавати заціле.

Так, у юридичній енциклопедії поняття «юридична відповідальність» (юридичний – від лат. *juridicus* – судовий) – це встановлений законодавством і забезпечений державою юридичний обов'язок правопорушника зазнати позбавлення певних благ, належних йому цінностей (позбавлення волі, позбавлення обіймати певну посаду, позбавлення майна шляхом його конфіскації, стягнення штрафів тощо). Юридична відповідальність – форма впливу на порушників правових норм, на посягання на соціальні інтереси суспільства, права особи [218, с.519].

В.В. Лазарев під юридичною відповідальністю розуміє обов'язок особи зазнати певного позбавлення державно-владного характеру, передбаченого законом, за вчинення правопорушення [219, с. 240].

На думку С.С. Алексєєва, юридичною відповідальністю є обов'язок особи зазнавати заходів державного впливу (санкцій) за вчинене правопорушення [220,

с. 371].

Так, С.М. Братусь визначає, що юридична відповідальність – це виконання обов’язку на підставі державного або прирівнюваного до нього громадського примусу [221, с. 85; 222, с. 35].

Для всіх наведених визначень поняття юридичної відповідальності характерним є те, що головну увагу акцентовано на суб’єктивному розумінні цього явища, тобто юридична відповідальність розглядається з погляду правопорушника, у чому знаходить вираз юридична відповідальність саме для цього. Не заперечуючи в жодному разі правомірності такого визначення, слід, зауважити, що згаданий обов’язок є елементом змісту правовідносин юридичної відповідальності з урахуванням інших елементів цих відносин буде більшінформативним.

Відомі вчені М.Д. Шароградській, О.С. Іоффе розглядають юридичну відповідальність як форму соціального примусу, застосовуваного державою відповідно до правом. На їх думку, для неї характерне юридичне суспільний осуд поведінки правопорушника.

Ю.М. Белошапко визначає юридичну відповідальність як передбачені чинним законодавством наслідки негативного характеру за скоєне правопорушення, включаючи можливість вживання до винного заходів державного примусу [223, с. 56]. На думку автора, юридична відповідальність завжди негативна, але не обов’язково спричиняє реальне вживання заходів примусу. Подібне твердження розділяє також і Л.В. Белая, яка при цьому уточнює, що автор не розглядає проблему співвідношення заходів відповідальності та інших заходів примусу, що найбільш істотно для цього питання, оскільки при його розкритті можна наочно побачити місце, що посідає інститут відповідальності в теорії українського права [224, с.45].

Не зважаючи на це, вважаємо, що аргументація Ю.М. Белошапко та Л. В. Белої найбільш прийнятна при вирішенні питання про поняття юридичної відповідальності.

Саме тому, вважаємо, що під юридичною відповідальністю необхідно

розуміти феномен соціальної дійсності, що полягає у встановленні чинним законодавством негативних наслідків вчиненого правопорушення, настання яких викликає гарантовану можливість застосування до винної особи заходів державного примусу.

Юридична відповідальність має рядом *специфічних ознак*, які дозволяють виділити їх серед інших видів відповідальності: ґрунтується на правових нормах, формально визначена і володіє чесністю, деталізованістю і загальнообов'язковістю; гарантується державою; забезпечується державним примусом або державним переконанням; своїми наслідками тягне державне схвалення, заохочення або осуд і покарання; здійснюється в процесуальній формі; є єдиною, але має дві форми реалізації.

Відзначимо, що це названо не всі ознаки юридичної відповідальності, а лише ті, які дозволяють виділити її серед інших видів соціальної відповідальності, але одночасно серед цих ознак містяться такі, що характеризують як добровільну, так і державно-примусову форми реалізації відповідальності.

Із вище визначеного слід зазначити, що юридична відповідальність громадських об'єднань – це форма державного примусу, що виражається в їх обов'язку зазнавати несприятливі наслідки за порушення вимог, передбачених нормою права.

У правовій науці та законодавстві вироблені різні види юридичної відповідальності: конституційна, кримінальна, адміністративна, цивільно-правова, процесуальна тощо.

Так, призначенням юридичної відповідальності громадських об'єднань є охорона прав і свобод громадян, громадського порядку, конституційного ладу.

Закон України «Про громадські об'єднання» виділяє такі види юридичної відповідальності за порушення законодавства про об'єднання громадян: дисциплінарну; цивільно-правову; адміністративну; кримінальну.

Різні види відповідальності породжують у громадських об'єднань певний бажаний позитивний результат, оскільки для них можуть бути несприятливі наслідки, які пов'язані з поведінкою їх членів або громадських органів.

Під дисциплінарною відповідальністю, відповідно до чинного законодавства, розуміється винне порушення трудової дисципліни і службових обов'язків [225, с. 176].

Законом України «Про державну службу» встановлений особливий порядок дисциплінарної відповідальності державних службовців органів виконавчої влади та їх апарату. Дисциплінарні стягнення застосовуються до державних службовців за невиконання або неналежне виконання своїх службових обов'язків, перевищення повноважень, порушення обмежень. Таким чином, за порушення законодавства про об'єднання громадян державні службовці можуть нести дисциплінарну відповідальність [226].

У зв'язку з учиненням дисциплінарного проступку, пов'язаного з порушенням законодавства про громадські об'єднання, стосовно посадової особи порушується дисциплінарне провадження, що являє собою врегульовану законодавством діяльність уповноважених суб'єктів із застосування дисциплінарних стягнень при дотриманні прав і законних інтересів винних осіб [227, с. 48].

Цивільно-правова відповідальність передбачена нормами Цивільного кодексу України. Цивільно-правовою відповідальністю визнається як одна із форм юридичної відповідальності, суттю якої є застосування встановленого цивільним законодавством заходу примусового впливу (санкції) до порушника цивільних прав та обов'язків. Причому цей вплив полягає у покладенні на порушника насамперед невігідних наслідків здебільшого майнового характеру – відшкодування збитків, сплату неустойки (штрафу, пені), відшкодування шкоди [38].

Кримінальна відповідальність – вид юридичної відповідальності, що встановлюється державою в кримінальному законі, накладається судом на осіб, які винні у вчиненні злочину, та мають нести зобов'язання особистого, майнового чи організаційного характеру. Звідси, по-перше, кримінальна відповідальність є видом юридичної відповідальності, що встановлюється державою в кримінальному законі. Отже, тільки Кримінальний кодекс України встановлює кримінальні покарання, дає вичерпний перелік покарання, передбачає підстави,

порядок, межі їх призначення. По-друге, кримінальна відповідальність застосовується лише судом і і лише до особи, винної у вчиненні злочину. По-третє, кримінальна відповідальність – це обов’язки злочинця особистого (позбавлення волі), майнового (конфіскація майна) чи організаційного (позбавлення права мати певну посаду) характеру [228, с. 234].

Кримінальна відповідальність, яка настає за перешкоджання законній діяльності професійних спілок, політичних партій, громадських організацій або їх органів, застосовується у вигляді виправних робіт на строк до двох років або позбавленням волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років наступає відповідно до вимог ст. 170 Кримінального кодексу України [229].

Характеризуючи види відповідальності громадських об’єднань, вважаємо за доцільне зосередити увагу на адміністративній відповідальності громадських об’єднань.

Варто відзначити, що у чинному Кодексі України про адміністративні правопорушення розділ 2 «Адміністративне правопорушення і адміністративна відповідальність», ст. 9 законодавець сформулював визначення адміністративного правопорушення, а стосовно адміністративної відповідальності обмежився вказівкою на те, що її мірою є адміністративне правопорушення.

Українська енциклопедія у статті «Адміністративна відповідальність» обмежилася з цього приводу лише констатацією того, що адміністративна відповідальність – вид юридичної відповідальності громадян і службових осіб за вчинені ними адміністративні правопорушення [230, с.75].

Адміністративна відповідальність – це вид юридичної відповідальності, що настає на підставі норм адміністративного права, пов’язана з державним примусом і призначається державними органами [227, с. 34 –44].

Треба відзначити, що Кодексом України про адміністративні правопорушення передбачена адміністративна відповідальність за порушення законодавства про об’єднання громадян. Це положення передбачене в ст. 186-5 КУпАП. Зазначена

стаття відзначає, що законом переслідується керівництво об'єднанням громадян, яке не легалізувалося у встановленому законом порядку чи якому відмовлено в легалізації, або яке примусово є таке за рішенням суду, але продовжує діяти, а так само участь у діяльності таких об'єднань.

За таке правопорушення передбачена адміністративна відповідальність у вигляді накладення штрафу від двадцяти п'яти до ста тридцяти неоподаткованих мінімумів доходів громадян.

Крім того, Законом України «Про громадські об'єднання» ст. 31 передбачено відповідальність за порушення законодавства про громадські об'єднання та визначає, що посадові особи органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, громадяни, іноземці, особи без громадянства за порушення законодавства про громадські об'єднання несуть відповідальність у порядку, встановленому законом; громадські об'єднання, відокремлені підрозділи іноземних неурядових організацій за порушення законодавства несуть відповідальність, передбачену цим та іншими законами України «Про політичні партії», «Про молодіжні та дитячі громадські організації», «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності», «Про благодійну діяльність та благодійні організації», «Про свободу совісті та релігійні організації» тощо.

До того ж, передбачено адміністративну відповідальність, за участь у діяльності громадського об'єднання, відокремленого підрозділу іноземної неурядової організації, діяльність яких заборонена в судовому порядку, якщо законом не передбачено інший вид юридичної відповідальності.

Ст. 22 Закону України «Про політичні партії» визначає відповідальність посадових осіб і громадян за порушення законодавства про політичні партії.

За порушення зазначеного Закону посадові особи і громадяни, причетні до: створення, організації діяльності та участі в діяльності незареєстрованих політичних партій; обмеження в правах чи переслідування громадян у зв'язку з належністю чи неналежністю до політичних партій; необґрунтованої відмови в реєстрації політичної партії; надання політичній партії будь-яких переваг чи

обмеження передбачених законом прав політичної партії та її членів; порушення закону при використанні символіки політичної партії; заподіяння матеріальної чи моральної шкоди політичній партії; утворення воєнізованих формувань; участі у діяльності забороненої політичної партії або інших передбачених чинним законодавством порушень, - притягаються до дисциплінарної, адміністративної, цивільної або кримінальної відповідальності згідно з законами України.

Ст. 11 Закону України «Про молодіжні та дитячі громадські організації» визначає відповідальність молодіжних та дитячих громадських організацій за порушення законодавства. Молодіжні та дитячі громадські організації, їх спілки несуть відповідальність за порушення ними законодавства.

За неподання звіту про використання бюджетних коштів, інших матеріальних цінностей, наданих молодіжним, дитячим громадським організаціям та їх спілкам або нецільове використання таких цінностей, отримання їх з порушенням законодавства винні особи несуть відповідальність, передбачену законодавством України.

Закон України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» визначає відповідальність за порушення законодавства про профспілки.

Так, ст. 46 визначає відповідальність посадових осіб. А саме, особи, які чинять перешкоду здійсненню права громадян на об'єднання у профспілки, а також посадові та інші особи, винні в порушенні законодавства про профспілки, які своїми діями або бездіяльністю перешкоджають законній діяльності профспілок, їх об'єднань, несуть дисциплінарну, адміністративну або кримінальну відповідальність відповідно до законів.

Вищевикладене дозволяє зробити висновок, що у чинних законах України лише перераховано види відповідальності, а які саме санкції за такі проступки застосовуються не завжди визначено. Навіть у КУпАП визначена одна загальна стаття, яка передбачає адміністративну відповідальність за незаконну легалізацію та діяльність громадських об'єднань, які примусово розпущено за рішенням суду, але продовжують діяти, а так само участь у діяльності таких об'єднань, а усі інші порушення законодавства щодо громадських об'єднань не визначено.

2.5.Висновки до розділу 2

Правовий статус є складовою частиною соціального статусу, що визначає правове становище суб'єкта права щодо інших суб'єктів права, має офіційне визнання з боку держави, формальну визначеність, характеризується системністю, стабільністю та обумовлений існуючою системою суспільних відносин.

Сформульовано риси правового статусу, якими є: по-перше, правовий статус є складовою частиною соціального статусу; по-друге, правовий статус є юридичною категорією, що визначає правову позицію (становище) суб'єкта права

у взаємовідносинах з іншими суб'єктами незалежно від його участі в конкретних правовідносинах. Наділення того чи іншого суб'єкта права правовим статусом відображає становище щодо інших суб'єктів права; по- третє, правовий статус є мірою правового зв'язку суб'єкта права з іншими суб'єктами, уключає усі відносини (зв'язки) суб'єкта права; по-четверте, зазначена категорія відображає індивідуальні особливості суб'єктів права, та відображає їх реальний стан в системі різноманітних відносин у конкретних умовах; по-п'яте, правовий статус має офіційне визнання з боку держави; по- шосте, правовий статус характеризується формальною визначеністю, тобто існує нерозривний зв'язок правового статусу суб'єктів та права. Акцентується увага на тому, що правовий статус суб'єкта права в суспільстві юридично оформлюється державою; по-сьоме, правовий статус характеризується системністю, тобто, уключає певні елементи, пов'язані між собою (зокрема, права та обов'язки); по-восьме, правовий статус за терміном дії має безстроковий характер (точніше, відповідає строку існування норм права) і, відповідно, є стабільним, тривалим; по-дев'яте, правовий статус суб'єкта права не є однаковим у різних історичних умовах, він зумовлений існуючою системою суспільних відносин правового статусу під яким, автор розуміє сукупність правових приписів та норм, що юридично закріплюють становище суб'єктів у державі та суспільстві, визначають їх права та обов'язки в суспільних відносинах, особливості їх створення та функціонування.

Правовий статус громадських організацій, як сукупність правових приписів та норм, що юридично закріплюють становище громадських організацій у державі та суспільстві, визначають їх права і обов'язки в суспільних відносинах, особливості організації та функціонування, а також гарантії їх діяльності.

Водночас, під адміністративно-правовим статусом громадських організацій розуміється комплекс правових положень та принципів, що законодавчо встановлюють права та обов'язки громадських об'єднань згідно з нормативними моделями їх поведінки в суспільстві.

У розділі обґрунтовано порядок створення та легалізації окремих видів громадських організацій.

Крім того досліджено моральну відповідальність: самих громадських організацій; членів громадських організацій; лідерів, керівників громадських організацій та доведено, що моральна відповідальність це обов'язок суб'єкта взаємодії моральних принципів, норм, вимог, традицій у своїй поведінці та діяльності передбачити наслідки кожного свого вчинку щодо дотримання суспільного й індивідуального блага, користі та гармонізації умов морального прогресу й прагнення запобігти можливому негативному ходу подій.

РОЗДІЛ 3. АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВЗАЄМОДІЇ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ З ОРГАНАМИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

3.1. Поняття взаємодії громадських організацій з органами державної влади

Взаємодія взагалі – це філософська категорія, що відображає процеси впливу різноманітних об'єктів один на одного, їх взаємну обумовленість, зміну стану, взаємоперехід, а також породження одним об'єктом іншого. Взаємодія становить вид безпосереднього або опосередкованого, зовнішнього або внутрішнього відношення зв'язку [231, с.81].

Так, у філософському розумінні взаємодія є категорією, що відображає процеси впливу різних об'єктів один на одного, їх взаємну обумовленість,

заміну стану, взаємоперехід, а також зумовлення одним об'єктом появи іншого [232, с. 81].

Взаємодія – це універсальна форма руху, становлення розвитку процесу, що визначає існування і структурну організацію будь-якої матеріальної системи [233, с. 199; 234, с. 230]. Внаслідок взаємодії стає можливим сучасне сприйняття багатофункціональних систем і підсистем у єдності та взаємозв'язку всіх утворюючих ці підсистеми елементи. У філософії І. Канта це категорія відношення, яка породжує єдність речей і процесів чуттєвого світу [235, с. 345]. Таким чином, для категорії

«взаємодія», з погляду філософії точки зору, характерна наявність стійких зв'язків, які фактично дозволяють об'єктам впливати один на одного, у результаті якого відбувається спільна зміна взаємодіючих сторін.

Зустрічається також визначення взаємодії як однієї з основних філософських категорій, котра відображає процеси дії різних об'єктів один на одного, їх взаємну обумовленість і зміну стану, форми чи взаємоперехід, а також виникнення з одного об'єкта іншого [236, с. 7].

Інші філософи визначають досліджувану категорію наступним чином. Взаємодія – це філософська категорія, яка тісно пов'язана з поняттям взаємозв'язку і розглядається як одна з форм останнього; суть взаємодії полягає у зворотному впливі предмета чи явища на інший предмет. При цьому, всі інші філософські категорії (причина, дія, необхідність, суперечність тощо) є конкретними видами взаємозв'язку [237, с. 154].

У багатьох випадках взаємодію і визначають саме через взаємозв'язок [1, с. 85]. Разом із тим взаємозв'язок передбачає взаємообумовленість обох предметів чи явищ, коли одне явище одночасно є і причиною, і наслідком.

За законами діалектики відбувається взаємоперехід одного явища в інше. Будь-який предмет одночасно піддається великій кількості впливів на нього. При цьому, не залишаючись пасивним, він сам активно впливає на інші об'єкти. Ця „відкритість» предмета чи явища зумовлює багатоаспектність поняття взаємодії.

Взаємодія, як стверджує М.М. Жильський, – це не механічна, а цілісна сукупність, що має нову, не властиву окремим елементам якість, необхідну для досягнення загальної мети [238, с. 16].

Передусім широко відома **теорія соціальної дії**, згідно з якою в різних варіантах пропонувався опис індивідуального акту дії. Фіксувалися компоненти взаємодії: люди, їхній зв'язок, вплив один на одного, їх зміни. Основне завдання полягало в пошуку домінантних чинників мотивації дій.

Так, за теорією Т. Парсонса в основі соціальної діяльності лежать міжособистісні взаємодії, на яких будується людська діяльність. Іншими словами, широкий контекст людської діяльності – це результат одиничних дій, тобто з елементарних актів, якими є одиничні дії, складаються системи дій.

При цьому, елементами акту вважаються: а) той, хто втілює діяння (діяч); б) інший (той, на кого спрямоване діяння); в) норми, згідно з якими організується взаємодія; г) цінності, які приймає кожний з учасників; д) ситуація, якій виконується дія.

За результатами наведеного вище погоджуюсь з думкою Г.М. Андреєвої, яка зауважує, що зазначений підхід майже не вловлює соціальний контекст, оскільки в ньому все розмаїття соціальної діяльності виводиться з психології індивіда [239, с.54].

У працях американських вчених Дж. Тібо і Г. Келлі представлені моделі так званої **діадичної взаємодії** (взаємодія в діаді). Сутність запропонованого підходу полягає в наступному: будь-які міжособистісні стосунки є взаємодією, реальним обміном поведінковими реакціями в межах певної ситуації; ця взаємодія з більшою вірогідністю продовжуватиметься й позитивно оцінюватиметься учасниками, якщо вони отримують вигоди з неї; аби визначити наявність чи відсутність вигоди, кожен учасник оцінює взаємодію з погляду знаку й величини результату, який розглядається як сума винагород і втрат, що приносить із собою цей обмін діями; взаємодія продовжуватиметься, якщо для кожного партнера

винагороди перевищуватимуть втрати; процес отримання вигоди для кожного учасника ускладнюється тим, що вони мають можливість впливати один на одного, тобто контролювати винагороди і втрати. Отож, взаємодія контролюється наслідками. При цьому, партнери впливають на результати один одного [240].

Як вже зазначалось, взаємодія – динамічне явище, яке відбувається на підставі певної діяльності суб'єктів та за загальними законами діалектики. І, в той же час, явище, що зумовлює створення та розвиток нової впорядкованої якості – певної структурної одиниці – системи, приведення якої у відповідність із соціально бажаним станом є метою соціального управління. Саме взаємодія є основним фактором побудови структури, тим інтегруючим началом, за допомогою якого здійснюється об'єднання елементів у певний тип цілісності.

Як справедливо зауважує О.М. Прохоров, взаємодія визначає існування та структурну організацію будь-якої матеріальної системи [241, с. 216]. Безвідносно стійких зв'язків і без взаємодії частин ціле (система) під впливом зовнішніх і внутрішніх дій могла розпастися.

Інший підхід до проблеми взаємодії запропонував польський вчений Я.І. Щепанський. На його думку, запропонована ним структура взаємодії пов'язана з описом ступенів її розвитку і поділяється на стадії, які вона проходить і в яких відбувається. При цьому, центральним поняттям в описі соціальної поведінки є поняття **соціального зв'язку**, який може бути представлений як послідовне здійснення: просторового контакту; психічного контакту (взаємна зацікавленість); соціального контакту (спільна діяльність); взаємодії (систематична, постійна реалізація дій, які мають на меті викликати відповідну реакцію партнера); соціального відношення (взаємно погоджених дій) [242, с. 56].

Ідею символічної інтерпретації ситуації взаємодії підтримувало багато дослідників, у концепціях яких суспільство як таке представлене сукупністю людей, що взаємодіють за тих чи інших значущих соціальних

ситуацій. Відповідний зв'язок можна зобразити таким чином: я – соціальна ситуація – символічна інтерпретація ситуації – інша людина. При цьому, постають питання про те, яким чином соціальна ситуація задає людям параметри взаємодії, диктує їм логіку розвитку стосунків, як люди «зчитують» інформацію про особливості соціальної ситуації, на що при цьому орієнтуються [243, с. 123].

П.А. Сорокін розглядає взаємодію в якості найпростішої моделі соціального явища і надає своє бачення тлумаченню «соціальної взаємодії»:

«...явище взаємодії людей дано тоді, коли психічні переживання, зовнішні акти однієї людини або людей являють собою функцію існування, фізичного, психічного стану іншого індивіда» [244, с. 345]. Наявність двох або більшого числа індивідів, які обумовлюють переживання і поведінку один одного; наявність актів, за допомогою яких вони визначають взаємні вчинки; присутність провідників, що передають дію або подразнення актів від одного індивіда до іншого – це обов'язкові умови для існування соціальної взаємодії на думку дослідника.

Найбільш поширеним є поняття «взаємодія», розроблене військовою наукою. Наприклад, у Малій Радянській Енциклопедії воно сформульовано як узгодження (координація) за ціллю, місцем та часом бойових дій [245, с. 366]. Більшість авторів, які досліджували в тому чи іншому ступені проблеми взаємодії, а саме: А.А. Аксьонов [246], К.К. Єрмаков [247], Л.Л. Попов [248], в основу підходу до поняття взаємодії поклали саме наведене вище формулювання.

Аналізуючи вищезазначені дефініції можна прийти до висновку стосовно того, що у них йде мова не про взаємодію, а про координацію, оскільки вони виключають рівноправність сторін і передбачає субординацію сторін. Координація ж є різновидом взаємодії. Тому ці дефініції не можуть претендувати на універсальність, оскільки визначають досліджуване поняття однобоко.

Структурний опис взаємодії представлений також у дослідженні

Е. Берна, який розглядає **взаємодію у спілкуванні через динаміку міжособистісних позицій партнерів**, які позначаються як Батько, Дорослий, Дитина. За умови, коли трансакції збігаються (мають «додатковий» характер), тобто, коли партнер звертається до іншого як Дорослий і той відповідає в такій же позиції, взаємодія вважається ефективною. Коли один з учасників взаємодії презентується другому з позиції Дорослого, а той, у свою чергу, відповідає з позиції Батька, то взаємодія порушується і взагалі може припинитися (трансакції тут є такими, що «пересікаються»). Показником ефективності стає також адекватне розуміння ситуації та адекватний стиль дії в ній.

Г.М. Андрєєва розглядає взаємодію як форму організації конкретної діяльності людей. Тобто, вважається, що саме за умови введення взаємодії в певну спільну діяльність розкривається її зміст [249, с. 54].

Основний зміст взаємодії полягає у тому, що різні суб'єкти у співпраці один з одним намагаються досягти значно більших результатів у менші строки із найменшими витратами сил [250, с. 199].

В організаційному аспекті взаємодія передбачає наявність постійних, об'єктивно існуючих взаємозв'язків між відповідними суб'єктами, які обумовлені їх функціональною єдністю та досягається в процесі погодженої діяльності і взаємного використання можливостей зазначених систем для досягнення як спільних, так і автономних завдань [251, с. 30].

Взаємодія або співпраця представляє собою також узгодження певної діяльності за цілями, строками і якістю, коли кожен з учасників виконує те, що може бути виконане саме ним професійно і своєчасно, тобто оптимально, раціонально та якісно [251, с. 31].

Взаємодія – це той елемент спілкування, що фіксує як обмін інформацією, так і організацію спільних дій, тобто комунікація організується в ході спільної діяльності, «з приводу» неї. Отже, якщо зв'язок спілкування (чи будь-якого аспекту) з діяльністю розривається, наслідком є миттєвий відрив розгляду всіх цих процесів від широкого

соціального тла, на якому вони відбуваються, тобто відмова від вивчення змістової сторони спілкування. Єдиною умовою, за якою цей змістовий момент може бути сприйнятим, є розгляд взаємодії як форми організації певної конкретної діяльності людей [249, с. 56].

Враховуючи вищезазначене вважаю, що з числа охарактеризованих вище підходів до трактування поняття «взаємодія» найбільш прийнятною і такою, що відповідає сучасному стану соціально-економічних відносин, є теорія соціального зв'язку.

Категорія «взаємодія» є суттєвим методологічним принципом пізнання природних і суспільних явищ. Щоб визначити суть об'єкта, необхідно виявити його закономірні взаємодії. Будь-який об'єкт може бути пізнаний лише в системі відносин і взаємодій з оточуючими явищами. Пізнання речей означає пізнання їх взаємодії, і водночас воно ж є результатом взаємодії міжсуб'єктом та об'єктом. Будь-яке дослідження, емпіричне чи теоретичне, починається з виявлення зв'язків об'єкта, форм його взаємодії з середовищем [252, с. 112].

Щоб виявити суттєві ознаки будь-якого явища необхідно використати загальні методи філософського пізнання, серед яких важливе місце займає метод сходження від загального до часткового. Розкрити суть процесу взаємодії публічних органів щодо забезпечення права на освіту та фахову підготовку інвалідів видається можливим, якщо застосувати філософське поняття взаємодії як основну категорію і на підставі цього визначити соціальну взаємодію, взаємодію публічних органів щодо забезпечення права на освіту інвалідів на державному рівні, а також взаємодію суб'єктів забезпечення отримання освіти та фахової підготовки інвалідів.

Для категорії «взаємодія» у контексті з філософі характерним є: по-перше, наявність фактичних та стійких зв'язків, по-друге, таких зв'язків, що дозволяють об'єктам впливати один на одного; по-третє, наявність самого впливу, у результаті якого відбувається взаємна зміна взаємодіючих сторін [253, с. 46].

Враховуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що **взаємодія з точки зору філософії** – це динамічне явище, яке проявляється в активному впливі суб'єктів відносин один на одного, у результаті якого відбувається взаємна зміна взаємодіючих сторін.

Що стосується фіктивної або негативної взаємодії, на погляд В. М. Плішкіна це такий режим взаємозв'язків, при якому функціонування суб'єктів спрямоване на досягнення протилежних цілей (вплив та дії кожного спрямовані на те, щоб перешкодити розвитку іншого суб'єкта) [254, с. 49]. З поглядами дослідника можна не погодитись – якщо взаємодія є негативною, то слід вважати, що вона зовсім відсутня, перешкоджання одного суб'єкта в досягненні цілі іншому – це вже конфлікт, а не взаємодія.

Не зважаючи на багатоманітність процесу взаємодії за спрямуванням, можна виділити два її види: позитивну взаємодію (співробітництво, яке характеризується взаємодоповненням, взаємодопомогою, кооперацією, координуванням взаємодіючих сторін); негативну взаємодію (боротьба протиріч, що виступає першопричиною виникнення і розвитку предметів та явищ).

Хочу розглянути взаємодію в контексті права. Так, у теорії управління взаємодію розглядають у двох аспектах: як категорію, яка є визначальною для всього процесу управління; як діяльність кількох суб'єктів із спільною метою.

С.І. Даниловою зазначається, що традиційно під взаємодією в контексті права розуміється заснована на законах та підзаконних нормативних актах, узгоджена за цілями, місцем та часом діяльність різноманітних виконавців сумісного вирішення поставлених перед ними завдань [255, с. 6].

Зустрічаються також наступні визначення поняття «взаємодія»: необхідний елемент управлінської системи (управлінська система, як і будь-яка система, характеризується наступними ознаками: наявність елементів системи, взаємозв'язком цих елементів [256, с. 5]); взаємозв'язок керуючої

системи (суб'єкт управління) і тієї системи, якою керують (об'єкт управління) [257, с.8].

У взаємодії можна виділити кілька етапів – *підготовчий, основний і заключний*. *Підготовчий етап* – це проведення робочих зустрічей, розробка спільних планів, доведення їх до виконавців. *Основний етап* – виконання спільних заходів, їх коригування і доповнення, контроль за реалізацією, безпосереднє керівництво. *Заключний етап* – підбиття підсумків, аналіз зробленого, оцінка діяльності, підготовка інформації, а також її подання за результатами спільних дій, прийняття нових управлінських рішень [258, с.136].

Взаємодію у контексті права можна визначити як форму зв'язку елементів системи, за допомогою якої вони, взаємодоповнюючи один одного, створюють умови для успішного функціонування системи взагалом [254, с. 500]. Необхідно враховувати, що взаємодія як управлінська категорія виявляється не тільки у внутрішньо-організаційній діяльності системи, але й у зовнішніх її функціях. Боротьба зі злочинністю, наприклад, це є не що інше, як процес керованої взаємодії системи кримінальної юстиції та злочинності.

Враховуючи вищезазначене та виходячи із запропонованого визначення поняття «взаємодія» як філософської категорії пропоную дефініцію досліджуваної категорії **взаємодії у контексті права**, *під якою слід розуміти врегульовану нормативно-правовими актами діяльність двох і більше суб'єктів, яка характеризується рівністю чи підпорядкованістю таких суб'єктів, узгодженістю за часом, місцем та цілями*.

Особливими суб'єктами взаємодії є громадські організації та органи державної влади.

Існує думка В.Б. Авер'янова, який відмічає, що у згаданих відносинах має втілюватись новий, якісно відмінний від колишнього, правовий режим регулювання взаємозв'язків між державою (її органами та посадовими особами) і громадськими організаціями. Ця нова якість означає, що

громадянин ніби стає «рівноцінним» учасником стосунків з державою [261, с.149]. Водночас, проводячи паралель між сферою взаємодії органів державної влади з громадськими організаціями, вагомою особливістю таких зв'язків є й те, що за їх допомогою здійснюється управління населенням на основі підтримки і забезпеченням зворотного зв'язку [262, с. 54], який «посилюється двостороннім комунікаційним спілкуванням» [263, с. 5–6], тобто якщо взаємодія визначається управлінськими відносинами, то вони не представлені у вигляді суб'єкт-об'єктних, а мають вид суб'єкт-суб'єктних відносин.

На думку С.Ф. Анісімова та В.Д. Малкова, кожна людина завжди діє в рамках загальнолюдських цінностей, водночас перебуваючи і об'єктом, і суб'єктом суспільного впливу, автором формування таких цінностей [264, с. 7]. Отже, доцільним є розгляд взаємодії як динамічної моделі, де суб'єкт є одночасно і об'єктом управління, він управляє і управляється суб'єктом вищестоящего рівня, а усі суб'єкти, включаючи і суспільний масштаб, управляються волею народу [265, с.6].

Отже, громадські організації та громадські організації, можуть впливати один на одного. Слід відмітити, що основним напрямком впливу на громадськість виступає повна і достовірна інформація [266, с. 67], а наслідком зворотного зв'язку є відповідна громадська реакція у вигляді думки чи поведінки.

В правовому розумінні засади взаємодії органів державної влади з громадськими організаціями відображені також у низці міжнародних та внутрішньодержавних нормативних актів, які ратифіковані Україною. Зокрема, у Загальній Декларації прав людини (1948 р.) [260], Договорі про Європейський Союз (1957 р.), Кодексі поведінки посадових осіб щодо підтримки правопорядку (1979 р.) [269], Законах України «Про інформацію» (1992 р.) [270], «Про оперативно-розшукову діяльність» (1992 р.) [271], «Про звернення громадян» (1996 р.) [272], «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого

самоврядування в Україні засобами масової інформації» (1997 р.) [273], тощо.

В.С. Сидоренко, С.В. Бородін ознаками взаємодії називають «рівне положення» взаємодіючих елементів системи, «рівноправність суб'єктів», які взаємодіють на одному рівні, діяльність «рівноправних» елементів [274, с.34].

Отже, взаємодія органів державної влади з громадськими організаціями передбачається лише на добровільних та рівноправних засадах і у визначений час для досягнення мети, у якій зацікавлені як органи державної влади, так і громадськість.

3.2. Участь громадських організацій у формуванні та реалізації державної політики

З метою залучення громадян до участі в управлінні державними справами, надання можливості для їх вільного доступу до інформації про діяльність органів виконавчої влади, а також забезпечення гласності, відкритості та прозорості діяльності зазначених органів. проводяться консультації з громадськістю.

Проведення консультацій з громадськістю має сприяти налагодженню системного діалогу органів виконавчої влади з громадськістю, підвищенню якості підготовки рішень з важливих державного і суспільного життя з урахуванням громадської думки, створенню умов для участі громадян у розробленні проектів таких рішень.

Консультації з громадськістю проводяться з питань, що стосуються суспільно-економічного розвитку держави, реалізації та захисту прав і

свобод громадян, задоволення їх політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів.

Для сприяння участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики з числа делегованих представників громадських та благодійних організацій утворюються тимчасові консультативно-дорадчі органи - Громадські ради при міністерстві, іншому центральному органі виконавчої влади, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласній, Київській та Севастопольській міській, районній, районній у м. Києві та Севастополі держадміністрації.

Гарним прикладом є Громадська рада при Міністерстві екології та природних ресурсів України. Міністерство екології та природних ресурсів України систематично вживає заходів з метою удосконалення роботи з питань участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики [267].

У цьому напрямі міністерством проведено ефективну роботу по виконанню вимог Указу Президента України від 07 лютого 2008 р. № 109/2008 «Про першочергові заходи щодо забезпечення реалізації та гарантування конституційного права на звернення до органів державної влади та органів місцевого самоврядування» та передбачено, зокрема: обов'язкове проведення консультацій з громадськістю з важливих питань державної політики у сфері охорони навколишнього середовища, функціонування громадської ради при Мінприроди України, сприяння проведенню громадської експертизи діяльності міністерства.

З метою посилення взаємодії з представниками інститутів громадянського суспільства, врахування громадської думки у процесі формування та реалізації державної політики в галузі охорони навколишнього природного середовища у листопаді 2016 року відбулось формування громадської ради при Мінприроди України, відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 03 листопада 2010 р. № 996 «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» [268].

На сьогодні до складу громадської ради при Мінприроди України входять представники 35 громадських організацій, переважно екологічного спрямування з різних регіонів України.

Керівництвом міністерства забезпечено проведення прямих телефонних ліній та особистих прийомів громадян, в т.ч. у громадській приймальні Кабінету Міністрів України, на виконання Постанови Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 2010 року № 924 «Про організацію особистого прийому громадян у Кабінеті Міністрів України» та графіку особистого прийому громадян членами Кабінету Міністрів України.

Для забезпечення можливості громадськості обговорювати проекти нормативно-правових актів, що розробляються міністерством, на офіційному веб-сайті Мінприроди України створено постійно діючу рубрику «Громадське обговорення» <http://www.menr.gov.ua/index.php/public/discussion>.

У міністерстві забезпечено роботу громадської приймальні та функціонування телефонної “гарячої” лінії.

Громадська приймальня Міністерства екології та природних ресурсів України створена з метою забезпечення належного виконання Указу Президента України від 7 лютого 2008 р. № 109/2008 «Про першочергові заходи щодо забезпечення реалізації та гарантування конституційного права на звернення до органів державної влади вищого рівня та органів місцевого самоврядування».

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 03 листопада 2010 р. № 996 «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» організовано низку заходів, спрямованих на забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики в галузі охорони навколишнього природного середовища.

Міністерство екології та природних ресурсів України постійно працює над вдосконаленням роботи зі зверненнями громадян.

З боку керівництва міністерства приділяється значна увага питанням

сприяння розвитку громадянського суспільства та участі громадськості у прийнятті державних рішень. Так, у 2017 році проведено 9 засідань громадської ради при Мінприроди України, 4 прямі телефонні лінії у Кабінеті Міністрів України, 6 особистих прийомів громадян у приймальні Кабінету Міністрів України за участю керівництва Мінприроди України. 180 громадян звернулось до громадської приймальні Мінприроди України та понад 6000 громадян звернулись на телефонну “гарячу” лінію Мінприроди України.

Загалом упродовж II півріччя 2016 р. – 2018 р. Мінприроди України проведено близько 200 заходів у рамках консультацій з громадськістю, обговорено 76 проектів нормативно-правових актів у рубриці «Громадське обговорення» на офіційному веб-сайті міністерства.

3.3. Участь громадських організацій у виборчому процесі

Статтею 36 Конституції України проголошено, що Громадяни України мають право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів.

Законодавство про вибори до березня місяця цього року не давало можливості представникам громадських організацій безпосередньо брати участь у виборах. І хоча сьогодні громадські організації не висувають кандидатів на пост Президента України, вони можуть брати участь у виборчому процесі через своїх спостерігачів.

13 березня 2014 року Верховною Радою був прийнятий історичний

Закон за № 879-VII «Про внесення змін до Закону України «Про вибори Президента України» та деяких інших законодавчих актів України щодо техніко-юридичного вдосконалення виборчого процесу», яким суб'єктом виборчого процесу визначено офіційного спостерігача від громадської організації.

Відповідно до статей 12, 25 та 26 Закону України «Про вибори Президента України» (надалі Закон), громадські організації, які мають намір брати участь у виборчому процесі через своїх спостерігачів, повинні звернутись у встановленому порядку до Центральної виборчої комісії для отримання дозволу на участь у виборах їхніх спостерігачів, після чого безпосередньо самих спостерігачів (фізичних осіб, яких висунула громадська організація) зареєструвати у відповідній виборчій комісії. Зареєстрованим спостерігачам окружною виборчою комісією видаються посвідчення за формою, встановленою Постановою Центральної виборчої комісії (надалі ЦВК) від 27 лютого 2014 року за № 26.

Звертаю увагу, що отримати дозвіл та зареєструвати своїх спостерігачів на виборах Президента України, згідно статті 69 Закону, може лише громадська організація, до статутної діяльності якої належать питання виборчого процесу та спостереження за ним та зареєстрована у встановленому законом порядку, при чому звернутись до ЦВК необхідно не пізніше як за шістдесят днів до виборів.

На офіційному сайті Центральної виборчої комісії оприлюднено перелік громадських організацій, які отримали дозвіл мати офіційних спостерігачів під час виборів Президента України 25 травня 2014 року. Діяти в межах Івано-Франківської області такий дозвіл отримали 6 громадських організацій, а саме: 1) Всеукраїнська громадська організація «Громадянська мережа «ОПОРА»»; 2) Всеукраїнська громадська організація «Інститут приватного та публічного права»; 3) **ВСЕУКРАЇНСЬКА ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ «КОМІТЕТ ВИБОРЦІВ УКРАЇНИ»**; 4) **ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ «БУКОВИНСЬКИЙ**

ЦЕНТР»; 5) ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ «ІНСТИТУТ МЕДІА ПРАВА»; 6) громадська організація «УДАР (Український Демократичний Альянс за Реформи) Віталія Кличка».

Відповідно до статті 9 Закону офіційні спостерігачі від громадської організації наділені правами, зокрема:

- бути присутнім з дотриманням вимог Закону на засіданнях дільничних та окружної виборчих комісій відповідного територіального виборчого округу, в тому числі під час підрахунку голосів виборців на виборчій дільниці, встановлення підсумків голосування у територіальному виборчому окрузі;

- робити фото- та кінозйомки, аудіо- та відеозаписи, не порушуючи при цьому таємниці голосування;

- бути присутнім при видачі виборчих бюлетенів членам дільничної виборчої комісії, у тому числі для організації голосування виборців за місцем перебування, та при проведенні такого голосування;

- бути присутнім з дотриманням вимог цього Закону на засіданнях дільничних та окружних виборчих комісій, у тому числі під час підрахунку голосів виборців на виборчій дільниці та встановлення підсумків голосування;

- звертатися із заявою чи скаргою до відповідної виборчої комісії чи до суду щодо усунення порушень цього Закону в разі їх виявлення таскладати акт про виявлення порушення цього Закону, що підписується ним та не менш як двома виборцями, які засвідчують факт цього порушення, із зазначенням їх прізвищ, імен, по батькові, місця проживання та адреси житла, та подавати його до відповідної виборчої комісії чи до суду;

- вживати необхідних заходів у межах законодавства щодо припинення протиправних дій під час голосування та підрахунку голосів виборців на виборчій дільниці;

- отримувати копії протоколів про передачу виборчих бюлетенів, про підрахунок голосів і встановлення підсумків голосування та інших документів у випадках, передбачених цим Законом;

- реалізовувати інші права, передбачені цим Законом для офіційних спостерігачів.

Звертаю увагу, що офіційні спостерігачі мають право бути присутніми а не брати участь у засіданнях виборчих комісій.

Цією ж 9 статтею Закону визначено, що офіційний спостерігач не має права робити:

- безпідставно втручатися в роботу виборчої комісії, чинити дії, що порушують законний хід виборчого процесу або неправомірно заважають членам виборчої комісії здійснювати свої повноваження;

- заповнювати замість виборця (у тому числі і на його прохання) виборчий бюлетень;

- бути присутнім при заповненні виборцем виборчого бюлетеня у кабіні (кімнаті) для таємного голосування або іншим чином порушувати таємницю голосування.

У разі грубого чи повторного порушення офіційним спостерігачем вимог закону щодо обмежень, передбачених пунктом 10 статті 9 Закону виборча комісія може позбавити його права бути присутнім на своїх засіданнях. Крім того, керівник громадської організації може звернутись із заявою про відкликання свого спостерігача та офіційний спостерігач може сам подати заяву про припинення повноважень.

У своїх повноваженнях всі офіційні спостерігачі рівні, не залежно чи це представник політичної партії, чи кандидата на пост Президента України, чи громадської організації.

Порушення виборчого законодавства тягне за собою адміністративну та кримінальну відповідальність. Офіційні спостерігачі, як суб'єкти виборчого процесу, мають право звернутись із скаргою про виявлені факти порушень до окружної комісії а також до суду.

Згідно із пунктом 2-3 статті 255 Кодексу України про Адміністративні правопорушення (КупАП), офіційні спостерігачі мають право складати та направляти до суду адміністративні протоколи (акти) про факти адміністративних правопорушень, що посягають на здійснення народного волевиявлення та встановлений порядок його забезпечення та передбачені статтями 212-16, 212-18, 212-20 цього Кодексу.

Повноваження офіційних спостерігачів починаються з моменту їх реєстрації та припиняються після встановлення ЦВК результатів виборів Президента України.

Отже, участь офіційних представників від громадських організацій у виборах повинна сприяти забезпеченню публічності, відкритості та демократичності виборчого процесу, дотриманню законності.

3.4.Висновки до розділу 2

Розвинуте громадянське суспільство є невід'ємною складовою всіх демократичних правових держав світу.

В умовах плюралістичної демократії держава поступається частиною своїх повноважень в державній та управлінській сферах соціальної життєдіяльності самоорганізуючим та самоуправляючим структурам, які його утворюють.

Очевидно, що сильна держава неможлива без розвиненого громадянського суспільства, яке є дієвим чинником державотворення за

умови конструктивного та соціально відповідального діалогу з державою в межах правового поля.

Громадянське суспільство активно сприяє процесам політичної демократизації, набуття державою ознак правової, відстоюючи матеріальну і духовну незалежність людини від держави, домагаючись правової гарантії такої незалежності, захисту приватних і суспільних інтересів людей. Разом з тим, має бути зворотний зв'язок державних інститутів з громадськістю, оскільки правова держава має реагувати на запити і потреби асоційованого громадянства, видавати відповідні законодавчі акти та слідкувати за їх виконанням. Іншими словами, вона повинна створити ситуацію правової захищеності громадян, сформувати сприятливе правове поле для діяльності створюваних ними громадських інститутів.

Тому особливого значення набуває проблема взаємодії інститутів громадянського суспільства з органами державної влади України. Нині ця взаємодія відбувається у таких правових формах: Участь Громадських організацій у нормотворчій діяльності держави, яка забезпечується участю у розробленні та обговоренні проектів нормативно-правових актів.

Участь у правотворчій діяльності є найпоширенішою формою участі громадських організацій у державному управлінні.

Громадське обговорення проектів нормативних актів є обов'язковим етапом нормотворчого процесу всистемі органів виконавчої влади. Консультації з громадськістю в нормотворчому процесі проводяться з метою залучення громадян до участі в управлінні державними справами, надання можливості для їх вільного доступу до інформації про діяльність органів виконавчої влади, а також забезпечення гласності, відкритості та прозорості в діяльності цих органів.

Проведення консультацій з громадськістю має також сприяти налагодженню системного діалогу органів виконавчої влади і громадськості, підвищенню якості підготовки та прийняття рішень з

важливих питань державного і суспільного життя з урахуванням думки громадськості, створенню умов для участі громадян у розробленні проектів таких рішень. Консультації з громадськістю проводяться з питань, що стосуються суспільно-економічного розвитку держави та життєвих інтересів широких верств населення.

Крім того участь Громадських організацій у правозастосовчій діяльності держави, яка забезпечується шляхом:

- передачі повністю повноважень державних органів;
- передачі часткової повноважень державних органів;
- громадського контролю.

З метою залучення громадських організацій до правозастосовчої діяльності органів виконавчої влади законодавством передбачена передача громадській організації повністю повноважень (функцій), що їх виконує відповідний державний орган, або передача лише окремих функцій державних органів громадським організаціям, які діють паралельно або спільно з відповідними органами держави. Громадські організації також беруть участь у наданні адміністративних послуг на підставі повноважень, які їм надані законом або нормативно-правовим актом органу виконавчої влади.

Це також залучення інститутів громадянського суспільства до надання соціальних послуг; здійснення інститутами громадянського суспільства громадського контролю за діяльністю органів державної влади у формі громадського моніторингу підготовки та виконання рішень, експертизи їх ефективності, подання органам державної влади експертних пропозицій, утворення спільних консультативно-дорадчих та експертних органів, рад, комісій, груп для забезпечення врахування громадської думки у формуванні та реалізації державної політики; проведення органами державної влади моніторингу і аналізу громадської думки, забезпечення своєчасного публічного реагування на пропозиції та зауваження громадськості; ознайомлення широких верств населення з формами його участі у

формуванні та реалізації державної політики, виконання спільних проектів інформаційного, аналітично-дослідницького, благодійного і соціального спрямування тощо.

ВИСНОВКИ

У результаті написання магістерської роботи було проведено дослідження та аналіз чинного законодавства, практики його застосування, теоретичного осмислення наукових праць щодо адміністративно-правового статусу громадських організацій.

Так, було з'ясовано, що право громадян на свободу об'єднання є невід'ємним правом людини, закріпленим Загальною декларацією прав людини та гарантується Конституцією України. На основі цього права громадяни мають можливість об'єднуватися у політичні партії та громадські організації. У статті 36 Конституції України зазначається, що «Громадяни України мають право на свободу об'єднань у політичні партії та громадські

організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів».

Крім того було визначено, що *громадська організація* – це недержавне утворення, що засноване на добровільному членстві, самоврядуванні, із власною матеріальною базою, яке має суворо упорядковану структуру та мету діяльності, направлену на задоволення особистих потреб та інтересів і діє на підставі статуту.

А також досліджено правовий статус громадських організацій – це сукупність правових приписів та норм, що юридично закріплюють становище громадських організацій в державі та суспільстві, визначають їх права і обов’язки в суспільних відносинах, особливості організації та функціонування, а також гарантії їх діяльності.

Магістерською роботою було сформульовано *ознаки взаємодії громадських організацій з органами державної влади, а саме*: взаємодія передбачена Законами України та нормативно-правовими актами; має визначені цілі та завдання; метою є залучення населення України до формування та реалізації державної політики, формування позитивного іміджу державних органів тощо.

Слід відмітити, що Україна стала на шлях демократичного реформування суспільства і держави. Тривають фундаментальні соціально-політичні реформи, перехід до ринкових відносин в економіці, створення демократичних інститутів сприяли зростанню громадської активності українців та змінили характер розвитку громадянського суспільства в Україні. Становлення останнього тісно пов’язано з інституціоналізацією об’єднань громадян, які дають змогу оптимального забезпечення реалізації та захисту основних прав і свобод людини і громадянина. Зважаючи на те, що саме за допомогою об’єднань громадян людина може реалізувати значну частину своїх прав, захистити свої інтереси, соціальна роль зазначених об’єднань стрімко зростає.

На сучасному етапі розвитку громадянського суспільства в Україні головним завданням громадських організацій має стати налагодження постійної взаємодії, комунікації між суспільством і державою. Саме громадські організації можуть стати реальними каналами представництва всього спектра суспільних інтересів, посередниками між їх носіями і владою.

Сучасна тенденція до надмірної політизації права на об'єднання відбивається на законодавчій базі та може призводити до негативних наслідків у практиці реалізації даного права. Тому необхідним є вдосконалення нормативно-правової бази функціонування об'єднань громадян, зокрема в частині розмежування їх політичної активності та діяльності, спрямованої на розв'язання неполітичних проблем. Діючи в даній сфері правові норми видані в різний час, не складають узгодженої системи і не вирішують багато проблем, які виникають при легалізації та функціонуванні громадських організацій.

Права й свободи людини, їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Конституція України визначає, що держава відповідає перед людиною за свою діяльність і саме утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Держава і громадянське суспільство в межах демократичного устрою зацікавлені в діалозі та партнерстві, підвищенні ефективності взаємодії.

Ефективне вирішення цього завдання, у першу чергу, пов'язане з необхідністю створення належних умов для забезпечення свободи думки й слова, вільного вираження поглядів і переконань, свободи об'єднань, свободи зборів, участі громадян в управлінні державними справами та місцевому самоврядуванні, держава не створює можливостей для забезпечення функціонування різних моделей демократії участі, що в поєднанні з безпосередньою та представницькою демократією є умовою успішної модернізації, європейської інтеграції та сталого розвитку. Реалізація зазначених завдань багато в чому залежить від удосконалення створення, діяльності та ліквідації різних форм і видів громадських

об'єднань та систематизації правових актів про їх діяльність.

Саме громадські організації стали невід'ємною частиною суб'єктів адміністративного права, які встановлюють зв'язок з масами і як засіб доведення значимої інформації до населення. Вони є не тільки підконтрольними та піднаглядовими суб'єктами публічного адміністрування, але й самі представляють та захищають свої законні інтереси та інтереси своїх членів (учасників) у державних та громадських органах, беруть участь у політичній діяльності, проводять масові заходи (збори, мітинги, демонстраціїтощо).

У зв'язку з цим громадські організації є особливими суб'єктами публічно-правових відносин, функціонуючих у рамках системи адміністративно-правових норм.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голова ред. В. Т. Бусел]. – К. : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2001. – 1440с.
2. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка : [80 000 слов и фразеологических выражений] / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. – М. : Азбуковник, 1999. – 944с.
3. Новейший словарь иностранных слов и выражений. – Мн. : Современный литератор, 2006. – 976с.
4. Конвенція про свободу асоціацій та захист прав на організацію від 9 липня 1948 р. // Международные акты о правах человека. Сборник документов. – М. : Из-во НОРМА, 2000. – С.394
5. Новий юридичний словник / за ред. А. Н. Азрилияна, М. : Институт новой экономики, 2006. – 1088с.
6. Об'єднання : Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії [Електронний ресурс] – Режим доступу:
<http://uk.wikipedia.org/wiki/Об'єднання>
7. Соціологія : словник термінів і понять / [за заг. ред. Є. А. Біленького, М. А. Козловця]. – К. : Кондор, 2006. – 372с.
8. Політологія / [Кирилюк Ф. М., Обушний М. І., Хилько М. І. та ін.] ; за ред. Ф. М. Кирилюка. – К. : Здоров'я, 2004. – 776с.
9. Політологія : терміни, поняття, персоналії, схеми, таблиці : навч. словник-довідник для студентів / [уклад. : В.М. Піча, Н.М. Хома, наукова редакція – В. М. Пічі]. – К. : «Каравела», Львів : «Новий Світ-2000». – 320с.
10. Надрага В. І. Взаємодія владних структур, політичних і громадських організацій як засіб підвищення ефективності управління на регіональному рівні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. з держ. упр. : спец. 25.00.02 «Механізм державного

управління» / В. І. Надрага. – Київ, 2003. – 20с.

11. Скакун О. Ф. Теорія держави і права / О. Ф. Скакун. – К. : Правова єдність, 2010. – 525с.

12. Ващук О. М. Конституційно-правовий статус громадських організацій України : автореф. дис. на здобуття наук.ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституційне право» / О. М. Ващук ; НАН України; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. – Київ, 2004. – 17с.

13. Конституционное право. Энциклопедический словарь / [отв. ред. и руководитель автор.коллектива С. А. Авакьян]. – М. : ИздательствоНОРМА

– ИНФРА-М, 2001. – 688 с.

14. Адміністративне право України : підруч. / [Битяк Ю. П., Гаращук В. М. Дьяченко О. В. та ін.] ; за ред. Ю. П. Битяка. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 544с.

15. Забарний Г. Г. Адміністративне право України : навч. посіб. / Забарний Г. Г., Калюжний Р. А., Шкарупа В. К. – К. : Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2005. – 368с.

16. Мосьондз С. О. Адміністративне право України у визначеннях та схемах : навч. посіб. / С. О. Масьондз. – К. : Прецедент, 2006. – 176 с.

17. Ведерніков Ю. А. Адміністративне право України : навч. посіб. / Ю. А. Ведерніков, В. К. Шкарупа. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 336 с.

18. Колпаков В. К. Адміністративне право України :
підруч. /

В. К. Колпаков. – 2-ге вид., допов. – К. : Юрінком Інтер, 2000. – 752 с.

19. Стеценко С. Г. Адміністративне право України : навч. посіб./ С. Г. Стеценко. – К. : Атіка, 2007. – 624с.

20. Словник базової термінології з курсу «Адміністративне право» для студентів юридичного факультету / [укладачі : Т. О. Коломоєць, Н. В. Ганжа]. – Запоріжжя : ЗДУ, 2000. – 33с.

21. Россинский Б. В. Административное право. Словарь-справочник : учебное пособие для вузов / Б. В. Россинский. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2000. – 271с.

22. Додіна Є. Є. Адміністративно-правовий статус громадських організацій в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес, фінансове право, інформаційне право» / Є. Є. Додіна. – Одеса, 2002. – 21с.

23. Прогромадські об'єднання: Закон України від 22 бер. 2012 року № 4572-VI // Офіційний вісник України. – 2012 р. – № 30. – ст. 26.

24. Матвеева Т. Д. Неправительственные организации в системе защиты конституционных прав и свобод человека / Т. Д. Матвеева – М. : Изд-во Норма, 2008. – 198с.

25. Ямпольская Ц. А. Общественные организации в СРСР / Ц. А. Ямпольская – М. : Наука, 1972. – 186с.

26. Конституционный статус общественных организаций в СССР / отв. ред. А. И. Щиглик. – М. : Наука, 1983. – 199с.

27. Рожко И. Н. Общественные организации в политической организации советского общества : системный анализ / И. Н. Рожко. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1973. – 194с.

28. Зайцева Е. В. Общественные объединения в системе российского общества: конституционно-правовые вопросы / Зайцева Е. В. – Тверь: «Булат», 1992. – 142 с.

29. Боровиков А. П. Общественные организации и движения в политической системе / А. П. Боровиков – СПб. : Добрая книга, 1992.

– 24с.

30. Солдатов С. А. Общественные организации в Российской Федерации (политико-правовое и институциональное исследование) / С. А. Солдатов – М. : Наука, 1994. – 34с.

31. Юридична енциклопедія : в 6 т. / [редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін.]. – К. : Вид-во «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана, 2004. – Т. 1. – 1998. – 824с.

32. Ващук О. М. Конституційно-правовий статус громадських організацій України : автореф. дис. на здобуття наук.ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «конституційне право» / О. М. Ващук. – Київ, 2004. – 17 с.

33. Юридический энциклопедический словарь / под ред. А. Я. Сухарева. – [2-е изд., доп.]. – М. : Советская энциклопедия, 1987. – 826 с.

34. Назарян В. Р. О некоторых аспектах понятия «общественные организации» и его определения / В. Р. Назарян // Вопросы теории общественных организаций. – М. : Знание, 1977. – С.12–48.

35. Юрьев С. С. Правовой статус общественных объединений / С. С. Юрьев – М. : Инженер, ин-кварти, 1995. – 188с.

36. Большой юридический словарь / под ред. А. Я. Сухарева, В. Е. Крутских. – М. : ИНФРА-М, 2000. – 1384с.

37. Дарков А. А. Конституционно-правовой статус общественных объединений: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. / А. А. Дарков. – М., 1999. – 207с.

38. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січн. 2003р.

№ 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. - № 40-44. – ст. 356.

39. Юридична особа : Матеріал з Вікіпедії – вільної

енциклопедії [Електронний ресурс] – Режим доступу:

[http://uk.wikipedia.org/wiki/ Юридична особа](http://uk.wikipedia.org/wiki/Юридична_особа).

40. Політична партія : Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії [Електронний ресурс] – Режим доступу:

[http://uk.wikipedia.org/wiki/ Політична партія](http://uk.wikipedia.org/wiki/Політична_партія).

41. Шутько В. Д. Конституционное право советских граждан на объединение в общественные организации // В. Д. Шутько. – М. : Норма, 1981. – 453с.

42. Алиев А. А. Конституционное право на объединение в системе прав и свобод человека и гражданина / А. А. Алиев. – М. : Закон и право, 2000. – 345 с.

43. Інформаційно-аналітична довідка про результати діяльності Міністерства юстиції та його територіальних органів з питань легалізації об'єднань громадян, інших громадських формувань впродовж 2014 року (у порівнянні з 2013 роком) [Електронний ресурс] – Режим доступу:

<http://www.minsjust.gov.ua/0/20149>.

44. У 2007 році в Україні втричі зменшилася кількість відмов у реєстрації політичних партій та громадських організацій. – Режим доступу:

<http://www.minsjust.gov.ua/0/news/11489>.

45. Адміністративне право : підруч. / [Гарашук В. М., Богуцький В. В. та ін.]; заред. Ю.П.Битяка, В.М.Гарашука, В.В.Зуя. – Х.: Право, 2013р. – 656 с.

46. Социология : учеб. для вузов / [Лавриненко В. Н., Нартов Н. А., Шабанова О. А., Лукашова Г. С.] ; под ред. В. Н. Лавриненко. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2014. – 407с.

47. Політологія / [Кирилюк Ф. М., Обушний М. І., Хилько М. І. та ін.] ; за ред. Ф.М. Кирилюка. – К. : Здоров'я, 2004. – 776с.

48. Юрьев С. С. Правовой статус общественных объединений / С. С. Юрьев – М. : Инженер, ин-кварти, 2005. – 188с.
49. Советское административное право / под ред. М. И. Еропкина. – 1964 г. – М. : Юридическая литература. – 394с.
50. Советское административное право : учеб.для вуз МВД СССР] / [Еропкин М. И., Ключниченко А. П., Коренев А. П., Сорокин В. Д.] ; под ред. М. И. Еропкина. – К. : КВШ МВД СССР, 1978. – 394с.
51. Административный процесс и административно-процессуальное право / В. Д. Сорокин. – СПб. : Изд-во Юридического института, 2002. – 474 с.
52. Административное право / под ред. А.Е. Лунева.– М. : Юридическая литература, 1970. – 600с.
53. Административное право / [под ред. Ю. М. Козлова]. – 1968. – М. : Юридическая литература. – 576с.
54. Рожко И. Н. Общественные организации трудящихся в политической организации советского общества : Системный анализ : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.01
«Теория и история государства и права; история политических и правовых учений» / И. Н. Рожко – Москва, 1973. – 20 с.
55. Солдатов С. А. Общественные организации в Российской Федерации (политико-правовое и институциональное исследование) / С. А. Солдатов. – М. : 1991. – 351с.
56. Адміністративне право / [Битяк Ю. П., Богуцький В. В., Гаращук В. М. та ін.] ; за ред. Ю. П. Битяка. – Х. : Право, 2000. – 520с.
57. Перелік громадських формувань. Станом на 01.01.2018. Міністерство юстиції України. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://ddr.minjust.gov.ua/>.

58. Онищенко О. С. Шляхи формування в Україні громадянського суспільства / О. С. Онищенко // Правова держава : ІДП НАН України. –2014.

– Вип. 13. – С. 16-19.

59. Скочилас Е. Н. Громадська думка про НДО в Україні / Е. Н. Скочилас // Громадські ініціативи. – 2015. – Вип.5. – С.2-12.

60. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. — К. : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. – 1736с.

61. Статистичне забезпечення управління економікою: прикладна статистика [Електронний ресурс] / Режим доступу:<http://ubooks.com.ua/books/000265/i№x33.php>

62. Критерій : Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії [Електронний ресурс] / Режим доступу:

<http://uk.wikipedia.org/wiki/Критерій>

63. Колпаков В. К. Адміністративне право України : підруч. / В.К.Колпаков,О.В.Кузьменко.–К.:ЮрінкомІнтер,2003.– 544с.

64. Кравченко В. В. Общественные организации в системе социалистической демократии / В. В. Кравченко // Проблемы демократии в современном мире. – М. : Международные отношения, 1967. – С. 33-34.

65. Політологія : підруч. / за заг. ред. І. С. Дзюбка, К. М. Лемківського. – 2-ге вид. доп. – К. : Вища школа, 2008. – 415с.

66. Ващук О. М. Конституційно-правовий статус громадських організацій України : автореф. дис. на здобуття наук.ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право» / О. М. Ващук. – Київ, 2004. – 17с.

67. Щиглик А. И. Конституционный статус общественных организаций в СССР / отв. ред. А. И. Щиглик. – М. : Наука, 1983. – 198с.

68. Ямпольская Ц. А. Общественные организации в СССР / Ц. А. Ямпольская – М. : Наука, 1972. – 216с.

69. Лойко Л. І. Громадські організації етнічних меншин України: природа, легітимність, діяльність: монографія / Л. І. Лойко. – К. : Фоліант, 2005. – 634с.

70. Новіков М. М. Об'єднання громадян у механізмі взаємодії держави і громадянського суспільства : автореф. дис. на здобуття наук.ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00. 01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень» / М. М. Новіков. – Харків, 2002. – 18с.

71. Кормич Л. І. Громадські об'єднання та політичні партії сучасної України : навч. посіб. / Л. І. Кормич, Д. С. Шелест. – О. : Юридична література, 2002. – 200с.

72. Громадські об'єднання в Україні : навч. посіб. / [В. М. Бесчастний, О. В. Філонов, В. М. Субботін та ін.] ; за ред. В. М. Бесчастного. – К. : Знання, 2007. – 415с.

73. Слинько Т. Н. Конституційно-правовий статус об'єднань громадян в Україні: навч. посіб. / Т. Н. Слинько, О. Г. Кушнарєнко. – Х. : Арсіс, 1998.

– 176 с.

74. Нижник Н. Р. Соціальне партнерство як виклик сьогодення [Електронний ресурс] / Н. Р. Нижник, С. Д. Дубенко, Л. Ф. Пашко // Політичний менеджмент. – 2005. – № 2 (11). – С.46–54.

75. Колодій А. Ф. На шляху до громадянського суспільства. Теоретичні засади й соціокультурні передумови демократичної трансформації в Україні : монографія / А. Ф. Колодій. – Л. : Червона калина, 2002. – 276с.

76. Лойко Л. В. Типологічне позиціювання національних організацій в інституціональній структурі громадянського суспільства [Електронний ресурс] / Л. В. Лойко. – Режим доступу:

<http://www.politik.org.ua/vid/magcoNoteNet.php3?m=1&№=44&c=8>

98.

77. Мачульская О. Е. Право социального обеспечения : учеб.пособ. [для вузов] – 2-е изд. / О. Е. Мачульская. – М. : Книжный мир, 1999. – 178с.

78. Розенбаум Ю. А. Формирование управленческих кадров / Ю. А. Розенбаум – М. : Наука, 1982. – 234с.

79. Философский энциклопедический словарь / ред. Е. Ф. Губский, Г. В. Кораблева, В. А. Лутченко. – М. : ИНФРА – М, 1997. – 567с.

80. Колодій А. М. Принципи права України : монографія / А. М. Колодій. – К. : Юрінком Інтер, 1998. – 208с.

81. Полевой Н. С. Криминалистическая кибернетика (Теория информационных процессов и систем в криминалистике) / Н. С. Полевой. – М. : Изд-во МГУ, 1982. – 168с.

82. Алексеев С. С. Общая теория права / С. С. Алексеев. – М. : Юрид лит., 1981. – 360с.

83. Про упорядкування структури та умов оплати праці працівників апарату органів виконавчої влади, органів прокуратури, судів та інших органів : Постанова Кабінету Міністрів України від 9 берез. 2006 р. № 268 // Офіційний вісник України. – 2006 р. – № 10. – Ст.245.

84. Марченко М. Н. Общая теория государства и права. Академический курс : в 3 т. / М. Н. Марченко – М. : ЗЕРЦАЛО. – 2001. – Т. 1. – 2001. – 516с.

85. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підруч. / О. Ф. Скакун. – Х. : Консум, 2001. – 656с.

86. Пирожкова Ю. В. Адміністративно-правове регулювання у сфері автомобілебудування в Україні : організаційний аспект : монографія / Ю. В. Пирожкова. – З. : ЗНУ, 2008. – 204с.

87. Васильев А. М. Правовые категории. Методологические аспекты разработки системы категорий права / А. М. Васильев. – М. : Юридическая литература, 1976. – 234с.

88. Державне управління : навч. посіб. / за ред. А. Ф. Мельник. – К. : Знання-Прес, 2003. – 343с.

89. Хропанюк В. Н. Теория государства и права : учеб.пособ. / В. Н. Хропанюк. – М. : Дабахов, Ткачев, Димов, 1995. – 384с.

90. Колпаков В. К. Адміністративне право України : підруч. / В. К. Колпаков. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – 752с.

91. Пугачев В. П. Политология. Справочник студента / В. П. Пугачев. – М. : ООО «Издательство АСТ»; Филологическое общество «СЛОВО», 2001.

– 576 с.

92. Денисов А. И. XXIV съезд и вопросы государства и права / А. И. Денисов. – М. : Юрид. лит., 1972. – 342с.

93. Манохин В. М. Советская государственная служба / В. М. Манохин. – М. : Юрид. лит., 1966. – 195с.

94. Семенов В. М. Конституционные принципы гражданского судопроизводства / В. М. Семенов. – М.: Юридическая литература, 2012. – 152 с.

95. Васильев А. М. О правовых идеях-принципах / А. М. Васильев // Советское государство и право. – 1975. – № 3. – С.11–18.

96. Юридичний словник / [за ред. Б. М. Бабія, В. М. Корецького, В. В. Цветкова]. – К. : Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1974. – 847с.

97. Гусарев С. Д. Нормативні принципи юридичної практичної

діяльності / С. Д. Гусарев // Право України. – 2005. – № 8. – С.22-27.

98. Борисов Г. А. О системе принципов, действующих в правовой сфере / Г. А. Борисов // Проблемы правоведения : метод.научн. сб. – К. : Вища шк., 1974. – Вип. 34. – С. 14 –25.

99. Алексеев С. С. Общая теория права : в 2-х т. / С. С. Алексеев. – М. : Юрид. лит., 1981. – .–

Т. 1 – 1981. – 361 с.

100. Темех І. Т. Конституційно-правовий статус правозахисних громадських організацій : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.02 / Темех Ігор Теодозійович. – К., 2010. – 203с.

101. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. – К. : Преса України, 1997. – 80с.

102. Монастирський Г. Л. Теорія організації : навч. посіб. / Г. Л. Монастирський – К. : Знання, 2008. – 319с.

103. Захаров Е. Е. Негосударственные организации в Украине, принципы и способы деятельности правозащитных общественных организаций / Е. Е. Захаров // Развитие гражданского общества в СНГ : в 3 кн. – М. : ИПА «Три Л» – 1996. – .–

Кн. 3. –1996. – 214 с.

104. Окунев І. С. Загально-теоретичні засади правового статусу суб'єкта права : дис. ...кандидата юрид. наук : 12.00.01 / Окунев Ігор Сергійович. – К., 2010. – 220с.

105. Тлумачний словник української мови / уклад. Т. В. Ковальова, Л. П. Коврига]. – Х. : Синтекс, 2005. – 672с.

106. Большой энциклопедический словарь / под ред. А. Я. Сухарева, В. Д. Зорькина, В. Е. Крутских. – М. : ИНФРА-М, 1997. – Вип. VI. – 790с.

107. Социологический энциклопедический словарь / ред.-коорд. Г. В. Осипов. – М. : Инфра М – Норма, 1998. – 486с.

108. Політичний енциклопедичний словник : навч. посіб. [для

студентів вищ. навч. закладів] / упоряд. В. П. Горбатенко, А. Г. Саприкін / за ред. Ю. М. Шемчушенка, В. Д. Бабкіна – К. : Генеза, 1997. – 642с.

109. Советский энциклопедический словарь / под ред. А. М. Прохорова – М. : Советская Энциклопедия. Изд. 2-е., 1980. – 1600с.

110. Юридичний словник / за ред. Б. М. Бабія, Ф. Г. Бурчака, В. М. Корецького, В. В. Цветкова. – Вид. 2-ге. – К. : Головна редакція української радянської енциклопедії, 1983. – 871 с.

111. Юридический энциклопедический словарь / под ред. А. Я. Сухарева. – М. : «Советская энциклопедия», 1987. – 528с.

112. Юридическая энциклопедия / отв. ред. Б. Н. Топорнин. – М. : Юристъ, 2001. – 1272с.

113. Ермакова О. М. Социальный статус государственного служащего: сущность, структура, функции / О. М. Ермакова // Образование и общество. – 2004. – № 3. – С.14-19.

114. Тимашев Н. С. Развитие социологии права и ее сфера / Тимашев Н. С., Беккер Г. П., Босков А. М. – М. : Изд-во иностр. лит-ры, 1961.

– 747 с.

115. Андреева Г. М. Современная социальная психология на Западе / Андреева Г. М., Богомолова Н. Н., Петровская Л. А. – М. : МГУ, 1978. – 271 с.

116. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания / Б. Г. Ананьев– Л. : Педагогика, 1968. – 278с.

117. Философский энциклопедический словарь / Грекулова А. Л. и др. ; [ред. кол. : С. С. Аверинцев и др.]. – 2-е изд. – М. : Сов.энцикл., 1989. – 814 с.

118. Конституція України : Закон України від 28 черв.
1996 р.

№ 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

119. Петровский А. В. Социальная психология / Петровский А. В. и др. – М. : Просвещение, 1987. – 224с.

120. Кузьмин Е. С. Основы социальной психологии / Е. С. Кузьмин–Л.

: Изд-во ЛГУ, 1967. – 172 с.

121. Яценко Н. Е. Толковый словарь обществоведческих терминов / Н. Е. Яценко-СПб. : Изд-во «Лань», 1999. – 528с.

122. Карасик В. И. Язык социального статуса / Карасик В. И. – М. : Ин-т языкознания РАН ; Волгогр. гос. пед. ин-т, 1992. – 330с.

123. Про молодіжні та дитячі громадські організації : Закон України від 01 груд. 1998 р. № 281-XIV// Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 1. – Ст.2.

124. Про професійних творчих працівників та творчі спілки : Закон України від 07 жовт. 1997 р. № 554/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 52. – Ст.312.

125. Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон України від 05 лип. 2012р. № 5073// Відомості Верховної Ради України. – 2013р. – № 25. - Ст. 1350.

126. Большой энциклопедический словарь / под ред. А. Я. Сухарева, В.Д. Зорькина, В.Е. Крутских. – М. : ИНФРА-М, 1997. – Вип. VI. – 790с.

127. Большой юридический словарь / под ред. А. Я. Сухарева, В. Е. Крутских. – 2-е изд. – М. : ИНФРА-М., 2000. – 703с.

128. Юридична енциклопедія: в 6 т. / ред. кол. : Ю. С. Шемшученко (відп.ред.) та ін. – К. : «Укр. енцикл.», 1998 –. – Т. 3. – 1998. – 897 с.

129. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права і держави : посіб. [для студ. спец. «Правознавство»] / П. М. Рабінович– К. :

Атіка., 2001. – 236 с.

130. Годованець В. Ф. Конституційне право України : [навч. посіб.] / В. Ф. Годованець. – К. : МАУП, 2005. – 360с

131. Основи правознавства : [навч. посіб.]. / В. В. Самолюк, А. О. Філіп'єв, Р. Т. Мартинюк. –Острог :Вид-воНаціональногоун-ту

«Острозька академія», 2006. – 253 с.

132. Сурилов А. В. Теория государства и права : учеб.пособ. / А. В. Сурилов. – К. ; О. : Вища школа, 1989. – 439с.

133. Кравченко В. В. Конституційне право України : навч. посіб. / В. В. Кравченко. – [4-е вид., виправл. та доп.]. – К. : Атіка, 2006. – 568 с.

134. Копейчиков В. В. Інститути приватної власності та підприємництва як основні складові громадянського суспільства / В. В. Копейчиков, О. В. Цельєв // Вісник Академії правових наук України. – 1998. – № 1. – С.31-36.

135. Сидоренко М. Й. Теорія держави і права (курс лекцій) : навч. посіб.[длястуд.ВНЗ]/СидоренкоМ.Й.– К.:Університет«Україна»,2015.– 198 с.

136. Теория государства и права : учебн. – Х. : ООО «Одиссей». –2013.– 480 с.

137. Котюк В. О. Загальна теорія держави і права : навч. посіб. / Котюк В. О. – К. : Атіка, 2012. – 592с.

138. Колодій А. М. Принципи права України / А. М. Колодій. – К. : Юрінком Інтер, 1998. – 208с.

139. Правові системи сучасності. Глобалізація. Демократизм. Розвиток

/ [В. С. Журавський, О. В. Зайчук, О. Л. Копиленко, Н. М. Оніщенко] ; за заг. ред. В.С. Журавського. – К. : Юрінком Інтер, 2003.

– 296 с.

140. Вступ до теорії правових систем : [моногр.] / за заг. ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. – К. : Вид-во «Юридична думка», 2006. – 432 с.

141. Скакун О. Ф. Теория государства и права : [учебн.]. / Скакун О.Ф.

–Харьков : Консум; Ун-т внутр. дел, 2000. – 704с.

142. Нікітін А. В. Теорія держави і права : навч. посібник / А. В. Нікітін ; [за наук. ред. А. М. Колодія]. – К. : Університет «Україна», 2005. – Частина II. – 2005. – 265с.

143. Явич Л. С. Сущность права: социально-философское понимание генезиса, развития и функционирования юридической формы общественных отношений / Л. С. Явич. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1985. – 207с.

144. Новоселов В. И. Два понятия правового положения граждан СССР. Правопорядок и правовой статус личности в развитом социалистическом обществе в свете Конституции СССР 1977 года / В. И. Новоселов. – Саратов, 1980. – 288с.

145. Богданова Н. А. Категория статуса в конституционном праве / Н. А. Богданова // Вестник Московского университета. – Серия 11. – Право. – 2010. – № 3. – С.5–18.

146. Матузов Н. И. Правовая система и личность / Н. И. Матузов. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1987. – 293с.

147. Синюкова Т. К. Юридические гарантии как метод регулирования правового положения личности / Т. К. Синюкова // Вопросы теории государства и права. – Саратов, 1991. – С.150-160.

148. Матузов Н. И. Личность. Право. Демократия. Теоретические проблемы субъективного права / Н. И. Матузов. – Саратов : Саратовск. ун-т, 1972. – 292с.

149. Сурилов А. В. Теория государства и права : учебн. пособ. –

К. : О. : Вища шк., 1989. – 439с.

150. Алексеев С. С. Общая теория права : курс в 2-х т. / С. С. Алексеев.

–М. : Юридическая литература, 1982. – .– Т. 2. – 1982. – 359с.

151. Комаров С. А. Общая теория государства и права : [учебн.] / С. А. Комаров– 4-е изд. – М. : Юрайт, 1998. – 416с.

152. Соболева Ю. В. Административно-правовой статус общественных объединений : понятие и структура / Ю. В. Соболева // Гражданин и право. – 2014. – С.5–6.

153. Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців : Закон України від 15 трав. 2003 р. № 755-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 31. – Ст.263.

154. Про затвердження зразків свідоцтв про реєстрацію громадського об'єднання як громадської організації чи громадської спілки та про акредитацію відокремленого підрозділу іноземної неурядової організації : Постанова Кабінету Міністрів України від 26 грудня 2012 р. № 1193 // Офіційний вісник України від 04 січн. 2013 р. – № 99. – Ст.33.

155. Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб- підприємців : Закон України від 15 трав. 2003 р. № 755-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 31. – Ст.263.

156. Положення Про Державну реєстраційну службу України : Указ Президента України від 6 квіт. 2011 р. №401/2011 // Офіційний вісник України від 22 квіт. 2011 р. – № 28. – Ст.56.

157. Про професійних творчих працівників та творчі спілки : Закон України від 07 жов. 1997 р. № 554/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 52. – Ст.312.

158. Авакьян С. А. Политический плюрализм и общественные объединения в Российской Федерации : конституционно-правовые основы / С. А. Авакьян. – М. : Российский Юридический

Издательский Дом, 1996. – 359 с.

159. Статистичний щорічник України за 2017 рік / За заг. ред. О. А. Вишневської. – К. : Вид-во : «Консультант», 2017. – 756с.

160. Про професійних творчих працівників та творчі спілки : Закону України від 7 жов. 1997 р. № 554/97-ВР // Відомості Верховної Ради України.

– 1997. – № 52. – Ст. 312.

161. Гаєва Н.

П.

Форми взаємодії органів державної влади і об'єднань громадян : теоретичний аспект / Н. П. Гаєва // Держава і право. – 2010. – Вип. 49. – С. 121-128.

162. Статистичні показники - Міністерство юстиції України — [Електронний ресурс] / Режим доступу: old.minjust.gov.ua/330049

163. Кафарський В. І. Політичні партії України : конституційно-правове регулювання та діяльності : монографія / В. І. Кафарський. – К. : Логос, 2008. – 560с.

164. Фихте И. Г. К вечному миру // Трактаты о вечном мире / И. Г. Фихте – М. : Изд-во соц.-эк. лит-ры, 1963. – 360с.

165. Конституційні права, свободи і обов'язки людини і громадянина в Україні / [за ред. Ю. С. Шемшученка]. – К. : Вид-во «Юридична думка», 2008. – 252с.

166. Теорія держави і права. Академічний курс : підруч. / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 688с.

167. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права і держави : посібн. [для студ. спец. «Правознавство»] / П. М. Рабінович. – К. : Атіка., 2001. – 236 с.

168. Рабінович С. П. Права людини у природно-правовій думці неотомізму : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.01 / Рабінович

Сергій Петрович. – Л., 2002. – 220с.

169. Матузов Н. И. Личность, права, демократия. Теоретические проблемы субъективного права / Н. И. Матузов. – С. : Изд-во Саратов.ун-та, 1972. – 292с.

170. Бояринцева М. А. Адміністративно-правовий статус громадянина України : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.07 / Бояринцева Марина Анатоліївна. – К., 2005. – 213с.

171. Патюлин В. А. Субъективные права граждан : основные черты, стадии, гарантии реализации / В. А. Патюлин // Советское государство и право. – 1971. – № 6. – С.26-37.

172. Венедиктов А. В. Правовая природа государственного предприятия / А. В. Венедиктов. – Л. : «Прибой», 1928. – 145с.

173. Петров Г. И. Советское административное право / Г. И. Петров. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1970. – 304с.

174. Адміністративне право [Текст] : підручник / за заг. ред.: Ю. П. Битяка, В. М. Гаращука, В. В. Зуй ; Нац. юрид. акад. України. – Х. : Право, 2010. – 624с.

175. Бахрах Д. Н. Административное право : учеб.для вузов / Д. Н. Бахрах. – М. : Изд-во БЕК, 1996. – 355с.

176. Толковый словарь русского языка / под ред. Д. Н. Ушакова. – М. : Гос. изд-во иностр. и нац. словарей, 1938. – Т. 2. – 1039с.

177. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка / В.Даль.

–М. : Изд-во иностр. и нац. словарей, 1955. – Т. 2. – 780с.

178. Братусь С. Н. Субъекты гражданского права / С. Н. Братусь. – М. : Юрид. лит., 1950. – 367с.

179. Матузов Н.И. Правовая система и личность / Н. И. Матузов. – Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1987. – 293с.

180. Витрук Н. В. Основы теории правового положения

личности в социалистическом обществе / Н. В. Витрук. – М. : Наука, 1979. – 229с.

181. Федотов М. А. Конституционный статус советского гражданина (вопросы теории) : учеб.пособ. / М. А. Федотов. – М. : Всесоюз. юрид. заочн. ин-т., 1982. – 71с.

182. Ем В. С. К вопросу о понятии, содержании и сущности правовых обязанностей/В.С.Ем//ВестникМосковскогоуниверситета.– 1981.–№1.– С. 56-62.

183. Шершеневич Г. Ф. Общая теория права / Г. Ф. Шершеневич. – М. : Изд. Бр. Башмаковых, 1912. – 698с.

184. Пуффендорф С. О. должности человека и гражданина / С. О. Пуффендорф. – М. : СПб., 1726. – 537с.

185. Гегель Г.В.Ф. Работы разных лет / общ.ред. А. В. Гулыги. – М. : Мысль, 1971. – 630с.

186. Кант И. Сочинения / под общ.ред. В. Ф.Асмуса и др. – М. : Мысль, 1965. – Т. 4. – Ч. 1 – 544с.

187. Мальцев Г. В. Социалистическое право и свобода личности (теоретические вопросы) / Г. В. Мальцев. – М. : Юрид. лит., 1968. – 142с.

188. Еременко Ю. П. Советская Конституция и законность / науч. ред. Ржевский В. А. – С. : Изд-во Саратов. ун-та, 1982. – 164с.

189. Воеводин Л. Д. Юридический статус личности в России / Л. Д. Воеводин. – М. : Инфра М-Норма, 1997. – 298с.

190. Про затвердження положень про паспорт громадянина України та про паспорт громадянина України для виїзду за кордон : Постанова Верховної Ради України від 26 черв. 1992 року N 2503-XII

191. Телех І. Т. Конституційно-правовий статус правозахисних громадських організацій: дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.02 / Телех Ігор Теодозійович. – К., 2010. – 203с.

192. Українська радянська енциклопедія : В 12 т. / за ред. М.

П.Бажана.

–К. : Головна редакція Української радянської енциклопедії, 1974. – 475с.

193. Стребков Ю. С. Нравственная ответственность и ее роль в регуляции поведения : автореф. дис. на здобуття наук.ступеня канд. псих. наук : 19.00.07 «Педагогическая психология» / Ю. С. Стребков. – Москва, 1989. – 17с.

194. Плахотный А. Ф. Свобода и ответственность (социологический аспект) / А. Ф. Плахотный. – Х. : Изд-во Харьков.ун-та, 1972. – 324с.

195. Хачатуров Р. Л. Общая теория юридической ответственности : монографія / Р. Л. Хачатуров, Д. А. Липинский. – СПб. : Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2007. – 950с.

196. Оксамытный В. В. Теория государства и права: учебник для студентов высших учебных заведений / В. В. Оксамытный. – М. : ИНПЭ- ПАБЛИШ, 2004. – 563с.

197. Канке В. А. Философия. Исторический и систематический курс / В. А. Канке. – М. : Логос, 1997. – 356с.

198. Общая теория государства и права. Академический курс лекций / под ред. М. Н. Марченко. – М. : Проспект, 1998. – Т. 2. – 528с.

199. Быков Ю. И. Диалектика социальной активности, свобода и ответственность / Ю. И. Быков // Вестник Ярославского университета. – Вып. 15. – Ярославль, 1975. – С.101-112.

200. Царьков И. И. Философские и государственно-правовые взгляды Джона Локка : [моногр.] / И. И. Царьков. – Тольятти : Междунар. акад. бизнеса и банк.дела, 2006. – 55с.

201. Косолапое Р. К. Свобода и ответственность / Р. К. Косолапое, В. С. Марков. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1986. – 159с.

202. Тунгутаг Г. И. Проблема социальной ответственности: философский аспект : автореф. дис.... канд. филос. наук : 09.00.11 – «Социальная философия (философские науки)» / Г. И. Тунгутаг. – Москва, 1989. – 21 с.
203. Плахотный А. Ф. Проблемы социальной ответственности / А. Ф. Плахотный. – Х. : Вища школа, 1981. – 191с.
204. Белецкая Л. И. Свобода и ответственность : автореф. дис. на здобуття наук.ступеня канд. филос. наук : 09.00.11 – «Социальная философия (философские науки)» / Л. И. Белецкая. – Саратов, 1972. – 21с.
205. Фокина Н. И. К проблеме ответственности личности / Н. И. Фокина // Вопросы исторического материализма и критика некоторых концепций буржуазной социологии. – М., 1969. – С.205-219.
206. Головки И. А. Проблема моральной ответственности в марксистской этике / И. А. Головки. – К. : Политиздат, 1972. – 231с.
207. Бахтин М. М. Работы 20-х годов. Искусство и ответственность / М. М. Бахтин. – К. : Next, 1994. – 543с.
208. Немира К. Л. Субъективные и объективные факторы формирования ответственности как формы социалистических нравственных отношений / К. Л. Немира // Диалектика субъективного и объективного в развитии социалистического общества. – М. : Политиздат, 1970. – С.68-73.
209. Философский энциклопедический словарь / ред. кол. : С. С. Аверинцев, Э. А. Араб-Оглы, Л. Ф. Ильичев и др. – 2-е изд. – М. : Сов.энциклопедия, 1989. – 815с.
210. Плахотный А. Ф. Проблема социальной ответственности / А. Ф. Плахотный – Х. : «Вища школа», 1981. – 238с.
211. Карлина Т. Д. Правовой статус общественных

объединений в Российской Федерации : дис. ... кандидата юрид. наук 12.00.02. / Татьяна Дмитриевна Карлина Чебоксары, 2009. – 163с.

212. Якушин В. А. Правовые аспекты субъективного вменения / В. А. Якушин, Л. И. Шаталова. – У. : Средневолжский научный центр, 1997. – 58с.

213. Шиндяпина М. Д. Стадии юридической ответственности : учебн. пособ. / М. Д. Шиндяпина – М. : Книжный мир, 1998. – 168с.

214. Чирков А. П. Ответственность в системе законодательства : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства; история учений о праве и государстве» / А. П. Чирков. – Москва, 1989. – 28с.

215. Тихоненко И. Н. Основания освобождения от юридической ответственности: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства; история учений о праве и государстве» / И. Н. Тихоненко. – Москва, 1995. – 26 с.

216. Разгильдиев Б. Т. Задачи уголовного права и их реализация / под ред. Р. Р. Галиакбаров. – С. : Изд-во Саратов. ун-та, 1993 – 232с.

217. Сенякин И. Н. Специализация и унификация российского законодательства : автореф. дис. на соискание науч. степени докт. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства; история учений о праве и государстве» / И. Н. Сенякин. – Саратов, 1993. – 29 с.

218. Популярна юридична енциклопедія / В. К. Гіжевський, В. В. Головченко, В. С. Ковальський (кер.) та ін. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – 528 с.

219. Общая теория права и государства : учебн. / под ред. В.В. Лазарева. – М. : Юристъ, 1996. – 472 с.

220. Алексеев С. С. Проблемы теории права : курс лекций : в 2 т. / С. С. Алексеев. – Свердловск : Свердл. юрид. ин-т, 1972. – Т. 1. – 1972. – 396 с.

221. Братусь С. Н. Юридическая ответственность и законность / С. Н. Братусь. – М. : Юридическая литература, 1976. – 85с.

222. Лук'янець Д. М. Адміністративно-деліктні відносини в Україні: теорія та практика правового регулювання : монографія / Д. М. Лук'янець. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2006. – 367с.

223. Белошапко Ю. Н. Правонарушение и ответственность в финансовом и налоговом праве Российской Федерации / Ю. Н. Белошапко // Известия высших учебных заведений. – 2001. – № 5. – С.54–64.

224. Белая Л. В. Удосконалення інституту юридичної відповідальності як фактор формування демократичної, соціальної, правової держави : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.01 / Белая Лариса Валентинівна. – К., 2009. – 205 с.

225. Всеобщая декларация прав человека (10 декабря 1948 г.) // Юридический вестник. – 1998. – № 4. – 23с.

226. Про державну службу : Закон України від 10 груд. 2015 №889-VIII

227. Ківалов С. В. Адміністративне право України : навч.-метод.посіб.

/ С. В. Ківалов, Л. Р. Біла. – О. : Юрид. л-ра, 2001. – 304 с.

228. Демський С. Е. Правознавство : підруч. / [С. Е. Демський, В. С. Ковальський, А. М. Колодій] ; ред. В. В. Копейчиков. – 7-е вид.стереотип. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 736с.

229. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001 р. – № 25. – Ст.131.

230. Колпаков В. К. Адміністративна відповідальність (адміністративно-деліктне право) : навч. посіб. / В. К. Колпаков. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 256с.

231. Философский энциклопедический словарь / под ред. П. Н. Федосеева, С. М. Ковалева. – М. : Советская энциклопедия, 1980. – 672 с.

232. Философский энциклопедический словарь / гл. ред.: Л. Ф. Ильичев ; [П. Н. Федосеев, С. М. Ковалев, В. Г. Панов]. – М. : Сов. Энциклопедия, 1983. – 840с.

233 Большой энциклопедический словарь / под ред. А. М. Прохорова. – 2-е изд. – М. : Научное изд-во «Большая Российская энциклопедия»; СПб; 1998. – 1459 с.

234. Современный философский словарь / под общ.ред. В. Е. Кемерова.

–2-е изд. – Лондон, Франкфурт на Майне, Париж, Люксембург, Москва, Милан : Академический проект, 1998. – 1064с.

235. Кант И. Сочинения : в 8-ми томах / под общ.ред. А. В. Гулыги. – М. : Чоро., 1994. – 437с.

236. Большая Советская Энциклопедия : в 30 томах / гл. ред. А. М. Прохоров. – М. : Сов. Энциклопедия, 1971. – Т.5. – 640с.

237. Український Радянський енциклопедичний словник : в 3-х т. / уклад. М. П. Бажан, І. К. Білодід, О. І. Гурій та ін. – К. : Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1966. – Т. 1. – 892с.

238. Жильский Н. Н. Правовые и организационные основы взаимодействия органов внутренних дел с внутренними войсками в охране общественного порядка : дис. ... кандидата юрид. наук : спец. 12.00.02 / Жильский Николай Николаевич. – СПб., 1995. – 190с.

239. Американская соціологія : Перспективы. Проблемы. Методы / под ред. Т. Парсонса. – М. : Прогресс, 1972. – 134с.

240. Поняття взаємодії : історико-теоретичний огляд

[Электронный ресурс] / Режим доступа:

<http://readbookz.com/book/174/5629.html>

241. Советский энциклопедический словарь / под ред. А. М. Прохорова.

– М. : Советская Энциклопедия, 1987. – 1056с.

242. Щепанский Я. И. Элементарные понятия социологии : монография / Я. И. Щепанский. – М. : Прогресс, 1969. – 240с.

243. Мельникова Н. А. Соціальна психологія : консп. лекц. / Н. А. Мельникова. – Вид-во: Ексмо, 2008. – 160с.

244. Сорокин П. А. Человек. Цивилизация. Общество / П. А. Сорокин. – М. : Изд-во полит.лит-ры, 1992. – 542с.

245. Малая Советская Энциклопедия : 3-е изд. – М. : Советская энциклопедия, 1958. – Т. 2. – 785 с.

246. Аксенов А. А. Организация взаимодействия в органах внутренних дел как функция управления : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституционное право; муниципальное право»

/ А. А. Аксенов. – Москва, 1974. – 24 с.

247. Ермаков К. К. Взаимодействие и координация в органах внутренних дел : лекция / К. К. Ермаков. – М. : Акад. МВД СССР, 1971. – 24 с.

248. Попов Л. Л. Применение оружия работниками милиции / Л. Л. Попов, В. А. Иванов. – М. : Городец, 2010. – 148с.

249. Андреева Г. М. Социальная психология / Г. М. Андреева. – М. : Аспект Пресс, 2002. – 378с.

250. Большой энциклопедический словарь / под ред. А. М. Прохорова.

– 2-е изд. – М. : Научное издательство «Большая Российская энциклопедия», 1998. – 1456с.

251. Литвинов О. М. Зміст та основні напрямки взаємодії

правоохоронних органів і громадських формувань у протидії злочинності // Актуальні проблеми участі населення та громадських формувань в охороні громадського порядку і безпеки громадян у сучасних умовах : матеріали наук.-практ. семінару (м. Харків, 29 березня 2007 р.). – Харків : Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2007. – 157с.

252. Аверьянов А. Н. Системное познание мира : методологические проблемы / А. Н. Аверьянов. – М. : Политиздат, 1985. – 212с.

253. Ключев О. М. Проблеми взаємодії підрозділів органів внутрішніх справ на регіональному рівні : дис. ... доктора юридичних наук : 12.00.07 / Ключев Олександр Миколайович. – Х., 2010. – 422с.

254. Плішкін В. М. Теорія управління органами внутрішніх справ : [підруч.]. / В. М. Плішкін – К. : Нац. акад. внутр. справ України, 1999. – 398 с.

255. Данилова С. И. Совершенствование форм, методов и приемов взаимодействия органов предварительного следствия с периодической печатью, теле- и радиовещанием : [метод. реком.]. / С. И. Данилова, Л. С. Корнева. – М. : ВНИИ МВД России, 2004. – 12с.

256. Основы управления в органах внутренних дел : [учебн.]. / под ред. А. П. Корнева. – М. : МЮИ МВД России, изд-во «Щит -М», 2011. – 356с.

257. Паньонко І. М. Основи управління в органах внутрішніх справ : навч. посіб. / І. М. Паньонко. – Львів, 1998. – 132с.

258. Лебідь Н. В. Адміністративно-правовий статус державних інспекцій в Україні : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.07 / Лебідь Наталія Володимирівна. – Х., 2004. – 185с.

259. Шванков В. М. Основы координации и взаимодействия в ОВД / В. М. Шванков. – М. : Акад. МВД СССР, 1978. – 174с.

260. Загальна декларація прав людини [Електронний ресурс] –

Режимдоступу:http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_015.

261. Авер'янов В. Б. Державне управління у змісті предмета адміністративного права / В. Б. Авер'янов // Вісник академії правових наук України. – № 2/37 – 2005. – 317с.

262. Бандурка О. М. Партнерські взаємовідносини між населенням і міліцією / О. М. Бандурка, В. О. Соболев, В. І. Московець. – Х. : Нац. ун-т внутр. справ, 2003. – 352с.

263. Бандурка О. М. Міліція і населення : теорія і досвід населення : монографія / О. М. Бандурка, О. В. Джафарова. – Х. : Нац. ун-т внутр. справ, 2004. – 199с.

264. Малков В. Д. Сущность и содержание социального управления / В. Д. Малков // Проблемы теории и социологии управления органами внутренних дел : труды Академии МВД России. – М. : Изд-во Акад. МВД РФ 1992. – С.3-12.

265. Бурдин К. И. Взаимодействие руководителя с общественными объединениями сотрудников в органах внутренних дел / К. И. Бурдин. – М. : Академия МВД России, 1997. – 150с.

266. Чернецька О. В. Нові засоби комунікації (соціокультурний аспект): [моногр.] / О. В. Чернецька – К. : Наук. Думка, 1993. – 277 с.

267. Сторінка Громадської ради при Міністерстві екології та природних ресурсів України [Електроний ресурс] – Режимдоступу: <https://menr.gov.ua/timeline/Gromadska-rada.html>.

268. Постанова Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2010 р. N 996 Київ «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» [Електроний ресурс] – Режимдоступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-%D0%BF>.

269. Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку : Резолюція 34/169 Генеральної Асамблеї ООН від 17

груд. 1979 р. // Док. ООН A/RES/34/169 // Права людини і професійні стандарти для працівників міліції і пенітенціарних установ в документах міжнародних організацій. – Амстердам – Київ: Українсько-Американське бюро захисту прав людини. – 1996. – С.62-65.

270. Про інформацію : Закон України від 2 жовт. 1992 р. № 2657-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – №48. – Ст. 650.

271. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 22. – Ст.303.

272. Про звернення громадян: Закон України від 2 жовт. 1996 р.

№ 393/96 // Відомості Верховної Ради України. – 1996 р. – № 47. – Ст. 256.

273. Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування засобами масової інформації : Закон України від 23 верес. 1997 р. № 539/97 // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 49. – Ст. 229.

274. Сидоренко В.С. Управленческие правоотношения / В. С. Сидоренко. – М. : Академия МВД СССР, 1972. – 87с.